

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: *Oláh János*
E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: *Rosonczy Ildikó*
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: *Szentmártoni János*
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Próza: *Bíró Gergely*
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: *Falusi Márton*
E-mail: eurpeanobservers@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: *Erős Kinga*
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*
Borító: *Zách Eszter*

Ügyintézők: *Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit*
Terjesztés: *Zsiga Kristóf*
E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címen. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12-14.

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szerkesztőségben.

A címlapon: Duma-István András
(Halász Péter felvétele)

és a Nézőpont vendége: Szabados György

Sztána

Ha megkérdezzük száz magyart, nem biztos, hogy közülük egy is tudja, mit jelent ez a szó. Talán ezerből akad egy, aki hallott róla, esetleg az erdélyi magyarok közül kettő, a Magyar Napló olvasói közül három. Nem sokmilliós metropolis, nem felkapott fürdőhely, s szerencsére valamilyen világra szóló botrány okán sem került bulvárlapok címloldalára. Erdélyben, a kalotaszegi Alszeg, Felszeg és Nádasmente határvo-nalán alakult ki Sztána, ez az utóbbi időben egyre inkább előregedő és elnéptelenedő falu.

Hajdanában mozdonycsere miatt a gyorsvonatok is megálltak itt, s a legenda szerint a vasútépítők Nagyvárad és Kolozsvár között a legszebbnek a Sztánai-völgyet tartották. A völgy, az itteni falu a természeti adottságok és a népművészeti hagyományok mellett azonban Kós Károly örökségét is őrzi. A harmincöt éven át itt élő grafikus, író, kiadó és közösség-szervező szellemi jelenléte máig ható, a négy Kós-épület az építész világát idézi.

Hogyan találhatnak egymásra a Sztánai-völgyben őshonos helybeliek, kalotaszegiek, kolozsváriak, budapestiek, de a Kárpát-medence és a nagyvilág más és más nációi a magyarokon kívül is, fiatalok és korosab-bak, s mi az, ami megérinti őket itt ugyanúgy, ahogy az előttünk járókat is megragadta annak idején? Ahogy az 1914-es nevezetes farsangi protestáns bálon Móricz Zsigmondot is, aki a Nem élhetek muzsikaszó nélkül és az Erdély-trilógia élményanyagával tért innen haza.

Mára Sztánán (is) végre elindult valami, ami kifelé mutat a hosszúnak bizonyult alagútból. A falu rohamosan fogyó lélekszámú lakosságát szervező fiatal tiszteletes és maroknyi munkatársa közösségépítő kezdeményezései (az újrarendített sztánai farsang, útépítés, faluszépítés), a hazai és külföldi diákok tudományos kutatómunkájára alapozó táborok, terepgyakorlatok jelzik e munkát. Az Erdélyi Kárpát Egyesület szervezésében hatodik éve az augusztus 24-hez legközelebb eső szombaton egy-egy tíz, huszonöt, illetve ötven kilométeres Kós Károly emlék- és teljesít-ménytúrán járhatják be a résztvevők a Sztánai-völgy szűken és tágan értel-mezett határát.

Leendő kommunikációs szakembereket, tájépítészeket és különféle, csak pihenni vagy feltöltődni vágyó fiatalokat, fiatalos idősebbeket várunk Sztánára, Kalotaszegre, Erdélybe (is) néhány napra, hétre, hogy tegyünk valamit, határon inneniek és túliak közösen, az erdélyi tájért és önmagunk épülésére. Ez feladatunk, ez a legkevesebb, amit tehetünk azért, nehogy azt higgye valaki, hogy – Hamvas Béla szavaival élve – vendégként akarunk élni és a végén fizetés nélkül távozni ebből a világból.

Hiszen közös a célunk: valahol otthon szeretnénk lenni benne. Lehetőleg itthon.

Szabó Zsolt

a sztánai Szentimrei Alapítvány elnöke

<http://www.szentimrei.ro>

Szabó Zsolt: <i>Sztána</i>	1
LÁTHATÁR	
Kiss Benedek: <i>Könnyű szívvel</i>	3
Sulyok Vince: <i>Búcsúzás északi kertemtől</i>	4
Pécsi Sándor: <i>Füvetáltos</i>	5
Bácsi István: <i>Játék</i>	6
Oroszi Zsuzsanna: <i>Angliai levél Törökországba</i>	7
Hamana Zsolt: <i>Angol májkrém</i>	8
Lázár Bence András: <i>Hommage à R. M.</i>	10
Bálint Péter: <i>Önfelülrírási gyakorlat Szabó Lőrinc Születésnapjára című esszéjében</i>	12
Sárándi József: <i>Akkordok; Adj új hitet, Uram</i>	18
Szegedi Kovács György: <i>Galamb; Csókok</i>	19
Nagy Koppány Zsolt: <i>Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk (részlet)</i>	20
Tarbay Ede: <i>Vitorlát bont; Mintha lennék</i>	23
Kissné Kovács Adrienne: <i>A képrajzos Kunkovác Lászlóról</i>	24
Rosonczy Ildikó: <i>Egy régi július 28-a emlékére (Alföldy Jenő születésnapjára)</i>	26
Duma-István András: <i>Bálvány forrás lelke; Unalom!; Két kálvárom van</i>	30
NYITOTT MŰHELY	
Halász Péter: <i>„Nem irtam helyesen, csak úgy hallás után, de magyarul” (Beszélgetés Duma-István Andrással)</i>	33
NÉZŐPONT	
Deme Tamás: <i>Honfoglaló csábítás (Jubileumi beszélgetés Szabados Györggyel)</i>	41
KÖNYVSZEMLE	
Fazekas Ibolya Diána: <i>Örök szüret (Ambrus Lajos: Lugas – more patrio)</i>	44
Ughy Szabina: <i>Csőmörből vödörbe (Bányai Tamás: Mire minden jóra fordul)</i>	45
Soltész Márton: <i>Egy lepkeszárny az objektív nagyításában (Vári Attila: Lepkeszárny)</i>	46
Erős Kinga: <i>Átjárások (Turczai István: áthalások)</i>	47
Urbán Péter: <i>A tökéletes mondat felé (Bakos Kiss Károly: Legyen vers)</i>	48
VILÁGIRODALMI FIGYELŐ – kanadai irodalmi összeállítás (Kürtösi Katalin válogatása)	
Kürtösi Katalin: <i>A juharlevél varázsa</i>	49
Maria Campbell: <i>Félvér</i> (Kürtösi Katalin fordítása)	51
Marco Micone: <i>Az elvarázsolt fügefafa</i> (Martonyi Éva fordítása)	54
Jean Marcel: <i>A hóhér</i> (Vigh Árpád fordítása)	56
Pan Bouyoucas: <i>A Másik</i> (Martonyi Éva fordítása)	58
Joy Kogawa: <i>Obasan</i> (Kürtösi Katalin fordítása)	63
Antonio d'Alfonso: <i>Az írásról</i> (Kürtösi Katalin fordítása)	66
Beverly Rasporich – Tamara P. Seiler: <i>A multikulturalizmus és a művészetek</i> (Kürtösi Katalin fordítása)	67
<i>Kanadai szerzőink</i>	69
<i>Szerzőink</i>	70

Kanadai irodalmi összeállításunk támogatója:
<http://www.canadacouncil.ca>

Canada Council
for the Arts

Conseil des Arts
du Canada

Lapszámunkat Kunkovác László fotóival illusztráltuk

- 5. old.: Juhász kampó egy táltosnak született hortobágyi pásztor kezében (2001)
- 7. old.: Önarckép (Szeged, 1962)
- 11. old.: Kisfiú a kurgánon (Nyugat-Mongólia, Baján-Ölgij, 1994)
- 19. old.: Dobiló sámánó (Szajan, Tuva Köztársaság, Tora-hem, 1995)
- 25. old.: Ótörök áldozósobor a dél-szibériai Tuvában. Háttérben a Szajan hegyvonulatai (Nyugat-Tuva, Kizil-Mazsalik vidéke, 1998)
- 29. old.: Sikerült feljutni a palack borért (Isaszeg, 1983)
- 32. old.: A kiskapu fűrészelt dísz: kitárt szárnyú sólyom (Gyergyóalfalu, 2001)
- 43. old.: Bronzkori sziklavészet (Dél-Kazaksztán, Tamgali)
- 50. old.: A bika hátán álló Napfejű (sziklavészet, Dél-Kazaksztán, Tamgali)

KISS BENEDEK
Könnyű szívvel

*Dolgaim rendben befejezvék...
Szórakozás volt? Munka? Most emlék.
Könnyű szívvel várom az estét.*

*Könnyű szívvel gondolok vissza magamra.
Szórakozás volt? Az is volt. S munka.
A világot most mások kezdjék.
Dolgaim befejezvék...*

*Köszönet jár, kinek-kinek.
Elsők a kegyes égiek.
Aztán a földiek tábora.
Köszönet jár mindenkinek.*

*Meg kell köszönnöm legelébb anyámat.
Köszönet a megtartó családnak.
Dicséretnek, hamisságnak, vádnak.*

*Meg kell köszönnöm téged,
Szentséget és szentségtelenséget,
Biztonságot, kínokat, szépséget.*

*Életem fele lettél, nem csak asszonyom.
Mint ordas,
indultam el nyomodon,
mert véreztél és tárulkoztál,
mint a lilium.*

*S gyermekeim, unokáim, a továbbzúduló élet.
Egy-két vers tán, amikben szintén továbbélek.
S köszönet, szörnyűségek, gyönyörűségek,
köszönet, rám domborodó virradatok s éjek!*

*Szívemben nincs megbánás vagy harag.
Nem szenvedek, nem vivátozom magamat.
S megbocsátóan nyúlok el majd
a Farkasrét mindentudó lombjai alatt.*

*Köszönöm, Istenem, a saját sorsot!
Kitüntető figyelmed s térdem alá a borsót.
S ha lélegzem majd a legutolsó,
bízvást téged iszlak,
mint legízletesebb korsót.*

SULYOK VINCE

Búcsúzás északi kertemtől

*Kertnyi hazám, te a Sarkcsillag alatti,
mít az Idő feneketlen vize
magába éppen most nyeldes el:
a Múltam voltál itt sokáig
évtizedeken át helyettesítve
gyerekkorom kertjét, a dunántúlit,
amit apámtól örököltem volna, ha....
Hasonmását magam teremtettem meg itt,
s noha a föld itt sokkalta hűvösebb,
kertem mégis úgy burjánzott elő,
hogy kerítésemnél gyakran meg-megálltak
szomszédok is, meg idegenek,
csodálni színeit és virulását.
Hat almafám volt s melléjük két szilvafám,
s cseresznyefám kertem legközepében,
s körül a napsütötte domboldalakon
egresek, málnák, áfonyák, ribizlik,
körbefonva zöld tiszafa-sövénnyel.
Nyírtam pázsitját, s naplementekor
az öntözőgép drágakövei
ragyogtak rám bokrokról-fákról.
A kert azonban egyre erősebb
derekat várt volna el s izmosabb karokat:
meg kellett hát tőle végül válnom,
s mint egykor Jézust Júdás elárulta zacskó ezüstért,
árulóként túladtam én is marék euróért
két karommal teremtett kertemen.
Hazátlanná ekkor váltam s ezzel igazán:
elszakadva kies norvég Atlantiszomtól.
Gyönyörű egykori kertem, te szép északi:
Immár Isten veled! Immár Isten veled!*

PÉCSI SÁNDOR

Füvetáltos

Örvénygyökér, kutyabenge
 Galagonya, iglice
 Csillaghúr-fű, cickafarkfű
 Vérehulló fecskefű
 Veres hódban, csonka hódban
 Katyvaszomat kavargattam
 Gonosz lélek megkötozlek
 Gonosz lélek megátokzlak
 Ezt az embert ne kínozzad
 Elhajtottad nyájainkat
 Megrontottad álmainkat
 Idegen szív, idegen vér
 Idegen kéz hozzánk ne érj
 Ne fertezzed nemzetségünk
 Ne mírgezzed szóke vizünk
 Megpendítem tökhárfámat
 Megzendítem háncsdobomat
 Gonosz lélek meghallottad?
 Kristálykőben megláttalak
 Idegen vagy, de ronda vagy
 A szent tüzet be ne szennyezd
 Jó földünket meg ne szerezd
 Ez az ember, hogyha meghó'
 Tú'világon szógád nem lesz
 Saroglyádat húzzad magad
 A kecskédet fejjed magad
 Kapát, kaszát kezedbe végy

Téntát, betűt elfelejtsél
 Aranypínzed kódissá tesz
 Ezüstpínzed hazuggá tesz
 Tüzes vized beteggé tesz
 Az uzsora halottá tesz
 Itt a kristály, nézzed magad
 Idegen vagy, be rusnya vagy
 Ez az ember, ha nem hól meg
 Akkor tehene se hól meg
 Hogyha tehene nem hól meg
 Akkor gyereke se hól meg
 Hogyha gyereke nem hól meg
 Akkor asszonya se hól meg
 Ez az ember, ha nem hól meg
 Szomszédjának komája lesz
 Komájának testvére lesz
 Ez az ember, ha nem hól meg
 A nemzetségünk se hól meg
 Kecskeruta, csikorkafű
 Bábakalács, borbolya
 Vasfű, ördögharaptafű
 Pemete, pimpó, hérics
 Vörös holdban, csonka holdban
 Kavargatom ezt a kutyvaszt
 Gonosz lélek innen elménj
 Ez hót vidék fölledjék

BÁCSI ISTVÁN

Játék

Mi is felszállunk. Tavasz van, de ez most olyan értelmetlen. A kórházudvar egy ősfás park, már levelesek a fák. A levegő illata sejtig hatoló tavaszi édesség, az, ami máskor úgy megrészegít. A hatalmas parkban szétszórta vannak az épületek. Ezért alakították át ezt a kisáruszállító autót személyszállításra. A raktér két szélén egy-egy hosszú pad, hátunkat a fülke oldalának vethetjük. Az utolsó előtti hely jut nekünk. Még felnyomakodik egy telt idomú nővér, beljebb paszíroz. Combja az egyémnek szorul, köpenye sarka számárfüles. A padokon a nagyobb gyerekek egyedül ülnek, a kicsik a nővérek ölében. Szülő nincs itt rajtam kívül. Még nem indulunk, várunk valamire. A fiam a bal combomon ül és befészkel magát. Szemben vékony, fiatal nővér, ölében egy kisfiú sírdogál. Lassan megnyugszik, még szipog, úgy kapaszkodik a nővérbé. Éppen akkora, mint az én fiam. A fiúcska minket kezd nézni. Szőke angyalfürtjei vannak és kék a szeme. Gyönyörű gyerek. Mint az én fiam. Majdnem. Lehetnének testvérek. Lenne a fiamnak testvére! Milyen boldog család lennénk! Az én csodálatos fiam és az angyalka fiam! A feleségem is örülné... Zavar tör rám, árulásnak érzem ezt a képet.

– Nincsenek szülei – simogatja meg a fiatal nővér az angyalfürtöket. – Még az igazi nevét sem tudjuk. Attilának nevezték el a szülészetben, mert Attila-napon született. Az anyja elszökött, otthagya. Azóta az osztályok egymásnak adják. Nálunk három hónapja van. Sokat sír szegényke.

– Apa, pacsizz! – bújik ki a hónom alól a fiam.

Néz rám azzal a huncut nézésével, amivel szemben én esélytelen vagyok nemet mondani. Én is nézem az én fiamat, és előrenyújtva elétoom a tenyerem. Belecsap, késve rántom el. Nevet. Újra és újra belecsap, majd váltunk. Az angyalka feszülten figyel. Én persze ügyetlen vagyok, és újra a fiam jön. Percek telnek el így egy pillanat alatt. Elég lesz a játék, a fiam hozzám bújik, és újra befészkel magát. Hüvelykujját a szájába dugja, álmos. A fiúcska nem veszi le rólunk a szemét. Ismét szemügyre veszem. Tekintetünk hosszú időre összekapcsolódik. A szeme végtelen kétség. Mintha egy tavaszi mezőn feküdnék hanyatt, és beleszédülnék az ég kékjébe. De hullámozni kezd velem a rét, az az ég olyan szo-

morú. Én kapom el a tekintetem. Égő fájdalmat érzek. Gondolataim lüktetnek, zavarodottan bámulok magam elé. Fiam mélyen, egyenletesen piheg a karom alá bújva. Már alszik. A kisfiú szemben izegni kezd. Gyorsan lesiklik a nővér öléből, és felmászik az én ölembe. Mintha mindig is ott lakott volna, elhelyezkedik a másik lábamon. Fejét a hónom alá dugja, és szorosán belém kapaszkodik. A nővér hívogatja, megfogja a karját, és gyengéden próbálja lefejtetni rólam. Attila még jobban szorít.

– Ha az apukát nem zavarja... – adja fel a nővér.

Tanácsztalanul nézek a nővérré, majd a gyerekre. Ráengedem a karom, és magamhoz ölelem, éppúgy, mint a fiamat. De félkarú is lehetnék azon az oldalon, mert úgy kapaszkodik belém, hogy földrengés sem rázhatná le. Egyre mélyebben lélegzik. Hamarosan elalszik. Ritkulnak a hüppögések, végül teljesen megnyugszik. Az angyalfürtök között látom az arcát. Ez a megnyugvás lehet az a béke, amit a templomok freskói ábrázolnak. Már mélyen alszik, de karjai változatlanul szorítanak.

Még állunk vagy negyedórát, mire elindulunk. Meglepően hosszú ideig zötykölődik az autó. A fiaim békésen alszanak. Az én fiam kis karjai gyengén ölelnek át. Inkább csak elhelyezte őket rajtam, tudja álmában is, hogy el nem engedem. Mintha az acélpátkó szorítása is enyhülne a másik oldalon. Az autó megáll.

Már mindenki leszállt, aki erre az osztályra jött. Attila még mindig alszik. A nővér óvatosan megpróbálja átvenni, hátha nem ébred fel a kicsi. Az érintésre az acélpátkó ismét rám zárul. Már ketten próbálják lebontani rólam. Én is segítenék, magyarázom Attilának, hogy megérkezett, itt kell leszállnia. Nagyon idétlennek érzem magam, szeretnék máshol lenni. Attila visít, rángatják. Ahogy letépik rólam, hideg fut végig izzadt oldalamon. A gyerek kiabál, vissza akar jönni. Végül becsukódik az ajtó, elindulunk. Már csak a fejemből hallok azt a sikítást, ami mindent széthasít.

Fiam álmosan felül, és körül néz. Aztán visszabújik hozzám, és egy percig még próbál elaludni. Újra felül.

– Pacsizzunk! – ragyog fel.

Lassan előrenyújtom a tenyerem, az én fiam belecsap kétszer. Én csak tartom a tenyerem, a fiam kérdően néz rám. Egy medence aljáról látom az arcát, és a hangok is messziről jönnek. – Pacsizzál, apa! – szólít fel újra. Mélyet sóhajtok, és a felszínre indulok. Most már jobban látom a fiam arcát. Megpróbálom elrántani a tenyerem, de megint elkések. Nevet.

OROSZI ZSUZSANNA
Angliai levél Törökországba

London, 2005. február 2.

Édes Öcsém!

Kézhez vevém leveleit, s egyúttal kérem kegyelmedet, reám ne haragudjék, hogy oly régóta tollam tentába nem mártottam, és kínzó magányát kegyelmednek friss, hazai pletykákkal nem oldottam.

Azonban úgy hívém, hogy kegyelmed már kitalálta hosszú hallgatásom okát, s azt is, hogy Isten kegyelméből, ha hazánk nem is, de otthonunk máshová tevődött át.

Nem tudom, a csillagok milyen sorsot kényszerítenek reánk ittlétünkben, s azt sem, mily hatalmas az a kenyér-rakás, melyet itt pusztítani fogunk – az már bizonyos, hogy húsból keveset, mivel az itt ehetetlen –, de kérjük azért az Istent, hogy mindezt lelki javunkra fordítsa.

Nem elmélkedem tovább s nem kutatom a kifürkészhetetlent, hanem leírom megérkezésünket. Így, édes öcsém, kegyelmed is megítélheti, mily világ fogadott bennünket. Legyen hát, mint szokott, figyelmes a hallgatással.

Repülőgépünket lekéstük, elnéztük annak indulási idejét, így arra szorítottunk, hogy fél napon át – egyéb dolgunk nem lévén – a jövődön tűnődjünk. Semmire sem jutván, felültünk az esti járatra, s 8 óra tájban a Heathrow repülőtérre ereszkedtünk. Kegyelmed 6 hónapos kicsi rokona úgy csimpaszkodott belém az út alatt, mint egy kismajom, abban bízhatott szegény, hogy megóvhatom az életét a légörvények játsszó kedvétől.

Nehéz volt szüleinktől elválnunk, nem tudhatták, hogy iskolai kirándulásra kísérnek, avagy mindörökre válnak el tőlünk.

A ház, melyben szállásunk kijelölték a St. Andrew's Hillen, igen takaros volna. Két gondolatnyi séta innen a Szent Pál katedrális és három a Temze partja a Millenium Bridge-nél, melyen ha állok, a Towert, a Tower Bridge-t, a Globe színházat, a Tate Modern (Galériát), a másik irányban a Parlamentet és az

Óriáskereket, más néven a London Eye-t láthatom. Ez utóbbi igen kedvelt helye a bémész turistáknak, vágnak erre fölkapaszkodni, s magasból szemlélni, megismerni ezt a nagy, síkságon elterülő várost.

Ha a hétköznapokból kiemelkedvén turistaságra adjuk majd magunkat, könnyedén megcsudálhatunk mindent, amit az angol mutatni büszke, és azt, ami körülötte van.

Este 10 órakor tehát a taxiból kihántottuk magunk, s ott állottunk a földicsért ház előtt két hatalmas bőrrönddel és a babakocsiban alvó babánkkal. Kezünkben a kulccsal fölmentünk négy lépcsőt az ajtóig, majd az ajtót megnyitván, 14-et le a lakásunkba. Basement flat, mondja az angol, s nekünk alkalmunk lesz e szótárba való kifejezésnek élményeinkkel, érzéseinkkel béhálózva a lelkünk még ismeretlen zugában otthont teremteni.

Az élmények sora azzal a 6 C^o fokkal indult, ami bévül fogadott, s engem, csecsemőm féltése miatti aggodalom szorongatott. Melegebbet pedig nem csinálhattunk, mert a fűtés nem működött. Kétségbeesésünkben a sütőt gyújtottuk be, de azzal semmit se értünk, hiszen a konyhában nem alhattunk. A kicsi gyermeket jól beöltöztetve, fáradtan pihenni tértünk.

Dunyhánk alatt dideregtünk, s elaluvásig férjuralommal arról beszélgettünk, hogy az intő jelek ellenére hihetünk-e még a szerencsénkben. A mái napra ébredtünk, s mostan ezt az idegen életet megkezdjük.

Az egészségünkre vigyázunk, ha tudunk, s kegyelmed szeretetünkben továbbra is megtartjuk.

HAMANA ZSOLT
Angol májkrém

Komótosan kavargatta a kávé. A kiskanál és a csésze találkozására inkább tapintható, mint hallható hangot adott ki.

– Hétfőn hatkor kell kezdeni. – szólalt meg. A hét többi napján általában hétkor, de ez változhat. Attól függ, milyen rakomány érkezik.

Lassan beszélt, de nehezen értettem, mit mond. Inkább csak sejtettem, hogy mit akart a rakománnyal, de a hétfő reggel hat az biztos. Kellett a meló, ezért bőszen bólogattam. Még csak pár napja voltam Angliában. A középiskolában tanultam nyelveket, de az már régen volt.

– Rendelkezik gyakorlattal? – kérdezte, és felhörpintette a maradék kávéját. Jobb kézfejjével oldalra simította homlokáról a haját. Alig pár perce érkezett vissza. A titkárnője azt mondta, valami balesethez hívták.

– Igen – válaszoltam.

– Hol szerezte?

– Otthon – válaszoltam. Sosem voltam még raktáros, de feltehetőleg nem kell túl sok ész a dobozokhoz. Felemelem, leteszem, up and down, mind the head, aztán minden héten jön a fizetés.

– Egy barátja ajánlotta magát, ő már egy éve itt van és jól dolgozik. Bízom benne, figyeljen rá, tanulja meg, amit ő tud, és minden rendben lesz.

A friend az biztos a Kovács! Örültem a kapaszkodónak, ezért azt mondtam „igen”, majd kétszer bólintottam, és mosolyogtam hozzá egyet.

– A fizetését a próbaidő ideje alatt visszatartjuk. Ez egyfajta biztosítás a cég részéről. Meg kell győződnünk arról, hogy miután megkapja a pénzét, nem tűnik el azonnal a kulcsokkal. Ha letelik az első hónap, egyben fogjuk átutalni a pénzt, de addigra kell, hogy legyen bankszámlája. Megfelelő ez így Önnek?

Vártam egy pillanatot, majd azt mondtam, igen. A Kováccsal otthon begyakoroltuk, hogyha kérdő mondatot hallok, de nem tudom, mit jelent a kérdés, akkor a legváltozatosabban válaszoljak rá igennel. Hol egy kicsit kihagyva, hol sűrű bólogatások közepette, hol hezitálva, mintha azon gondolkodnék tényleg jó-e nekem a dolog.

– Örülök – mondta. – A fotóit adja le a titkárnőnél, ő fogja elintézni a papírmunkát. A kulcsokat is tőle kapja meg.

Fölállt, hogy kezét fogjunk, én eléje mentem, a tenyere nyirkos volt, de ez cseppet sem zavart. Munkát szereztem, és ez az egy volt, ami számított. Még nem tudom pontosan, mi lesz a feladatomban, de az biztos, hogy tetszeni fog nekem ez a hely. Az első milliómát doboz-

emelgetésből, a másodikat – miután megtanultam a nyelvet – az izzadós férfi helyetteseként szerezem.

*

Furcsa módon megnyugtató, hogy ennyi jól öltözött emberrel álltam egy sorban. A látszat alapján közéjük tartoztam, és pont erre volt most szükségem. Mindenki teszi a dolgát, a következő állomáshelyétől csak a sor választja el. Szépen lépegetnek előre, ahogy két hete még én is terveztem. Az elején minden jól alakult. Szinte azonnal kaptam munkát, a Kovácsék raktárában kezdtem dolgozni. Az első nap sima volt, de a második nap Kovi elesett és eltörte a kezét. Az itteni orvosok szerint nem volt megfelelő a biztosítása, ezért a srác kénytelen volt hazarepülni, hogy megműtsék. Egyedül maradtam az új helyen, és már az apartmanban sem volt társam. Az utóbbit elbírtam volna még viselni, de nem kaptam meg a fizetésem.

– Itt a jegye, a szállókártyája, a gépe 11:30-kor indul a kettős kaputól. Legyen kellemes az útja – szökött a kékrűhás nő, és felém nyújtotta a papírokat. Semmit nem értettem abból, amit mond.

Zsebre tettem a jegyet, és leültem egy padra, távol a reptér biztonsági őreitől. Az egyenruhásokat könnyű kiszúrni, de a civilek felismerhetetlenek, ezért igyekezni kell családok és tinédzserek között tölteni az indulásig hátralévő két órát. Nem tudom, megjelent-e a képem az újságban, de jobb az óvatosság, biztosan keresnek. Pedig itt én vagyok az áldozat. Átverték a munkahelyemen. Az első héten nem kaptam meg a fizetésem. Úgy gondoltam, pár nap csúszás normális. Gyakorlatilag elfogyott az otthonról hozott pénzem, de a Kovácsnak még voltak konzervjei. A kaja megoldva, egyedül a lakás tulajdonosa zavart, akinek nem tudtam fizetni.

– Hol van a másik férfi, a szöke, aki magát idehozta a múlt héten? – kérdezte tőlem pénteken.

Most nem jött be, hogy igennel válaszoljak azokra a kérdésekre, amiket nem értek. Az ér kidagadt a nyakán, úgy üvöltött. Alig tudtam elmagyarázni neki, hogy már csak egyedül lakok, itt, és szeretném, ha várna néhány napot a pénzzel.

A hétvége annak ellenére jól telt, hogy az ablakból időnként láttam, ahogy köröz a ház körül. Melegítőt húzott, és a kutyájával meg a miniszoknyában lévő feleségével rendszeresen körbesétálták a tömböt, ahol a lakásunk volt. Láttam őket az ablakból, ahogy figyelnek, és munkásruhába öltözött emberekkel tárgyalnak. Este próbáltam volna lemenni a boltba, de a dolog meghiúsult, mert a főbérlet és a kutyája a lépcsőházban álldogáltak, amikor indultam. Gyorsan visszamentem a lakásba, de már késő volt, észrevett. Fölszaladt a lépcsőn, csöngetett, de nem nyitottam ajtót. A kulcsot belülről a zárban hagy-

tam, hogy semmiképp se tudjon bejönni. Lefeküdtem és a vasárnapot is az ágyban töltöttem. Fájt a gyomrom és szédültem az éhségtől. Reggelire konzervmangót ettem, ebédre valami lönchússzerűt, a vacsorát kihagytam, mert amikor kinyitottam a májkrémet a dobozban, kis fóliákban apró pirulákat találtam, amikre vicces figurákat karcoltak. Bevettem kettőt, hogy kicsit jobban legyek. Negyed óra múlva újra jött a főbérő, csöngetett, de nem engedtem be. Ő cserébe az ajtó előtt hagyta a kutyáját, aki folyamatosan ugatott. Egész éjjel fent voltam, mert attól féltem, hogy rám töri az ajtót. Reggel inkább az ablakon másztam ki. Nagyon zavartak a lépcsőházból beszűrődő hangok. Az utcán csak kapkodtam a fejemet a fénylő autók után, ilyenek egyáltalán nincsenek otthon. Éreztem, hogy jó helyen vagyok, itt fordulatot vehet az életem. Ahol az emberek ilyen menő autókkal járnak, ott én is szerencsés leszek, ez biztos. Csak előbb meg kell szereznem a fizetésem. Ahogy beértem a munkahelyemre, rögtön a főnök irodájába mentem. Épp kávézott, amikor beléptem az ajtón.

– Jó reggelt! – mondta. – Mister Wilson küldte?

– Igen – válaszoltam.

– A szekrényben találja a dobozokat, miután levitte őket, jöjjön vissza, mert még nem írta alá a belépési nyilatkozatot.

– Rendben – mondtam és leültem a vele szemközti székbe. Megpróbáltam elmagyarázni neki, hogy a főbérő egész hétvégén zaklatott a lakbér miatt, és még a Kovács bérleti díját is rajtam akarja levetni, mert megkezdte a hetet, és ma este valószínűleg megint átjön, úgyhogy szükségem van a fizetésemre. Úgy tűnt megértette, mert a szekrényhez vezetett, ahonnan a kezembe adott egy dobozt. Láttam, hogy a szekrényben rengeteg készpénz van, ezért arra gondoltam, a fizetésemet kapom meg. Amikor nyúltam a pénz felé, a főnök megfogta a csuklóm és lassan így szólt:

– Ön félreérti a helyzetet. Az nem a maga pénze, vigye le a dobozt Mister Wilsonnak. Megértette?

Mire válaszolhattam volna, megfordított és kikísért a titkárnőig.

– Heather kérem, írassa alá vele a belépési nyilatkozatot, mielőtt visszaengedi dolgozni. Köszönöm.

– Jöjjön fiatalember, két aláírást szeretnék kérni. Egyet ide, egyet pedig ide – mutatott a nő a tollal egy A/4-es papírra. Boldogon kanyarítottam alá a nevem, a hivatalos ügyeknek vége, már semmi sem választ el a fizetésememtől. A nap gyorsan telt. Büntetésből mosdókat kellett takarítanom, mert Mister Wilson csak az ebédidő alatt találta meg nálam a csomagot, és ettől dühös lett. Este, mire visszaértem a főnök irodájába, már zárva volt az ajtó. Először megijedtem, hogy fogok hazamenni pénz

nélkül, de aztán kivettem a titkárnő fiókjából azt a papírt, amit délelőtt aláírtam. Váltóként fogom használni, gondoltam. Ott van rajta minden: hogy hívnak, mennyi a fizetésem, az aláírások. Megmutatom a főbérőnek, és ő megnyugszik, hogy van munkám, és már csak egy napot kell várnia a pénzére. Hazafelé menet csodálkoztam, mennyire mások az autók, mint reggel. Egyik sem fénylő, az összes pont ugyanolyan volt, mint otthon. Amikor hazaértem, eléggé meglepődtem, hogy a főbérő és két haverja, meg három kutya bent voltak a lakásban.

– Hol van Kovács? És hol van a májkrémes konzerv te anyaszomorító? – mordult rám a főbérő, miközben az egyik drabális cimborája megszorította a nyakam.

– Kovács keze kedden eltört. Hazarepült, hogy otthon műtsék meg! – kiabáltam az anyanyelvemen. – Engedjete el és megkapjátok a pénzetek! – mondtam, és a kellő nyomaték kedvéért könyökkel arcon csaptam a főbérőt. Erre válaszul úgy kigáncsoltak, hogy keresztülestem a ruhaszárítón.

– Várjatok! – kiáltottam. – Holnap nálam lesz a pénz. Itt van a fizetési papírom, olvassátok! Odaadtam a főbérő kezébe.

– Ti értitek, mit akar ezzel a papírral? – kérdezte.

– Én nem tudok angolul olvasni – mondta az, amelyik a torkomat szorongatta.

– Na, ide figyelj, te kis pondró. Nem érdekelnek a papírjaid. A májkrémes konzervet add elő, különben megettetlek a kutyákkal, érted?

– Igen – mondtam. Kezdtem félni, hogy valami elváltozás lehet a fejükben. Ott van a papíron, hogy csak egy napot kell várnia a pénzre, ő meg összegegyűri. Jó, nem szó szerint, de következtetni csak tud.

Felemeltek a földről, és a nyitott ablakhoz vittek. Ezek nem viccelnek – gondoltam magamban, és könyökkel újra fejbe vertem a főbérőt, aki elesett. Amikor a többiek hozzá léptek, gyorsan kimásztam az ablakon és elszaladtam. Az éjszakát egy a munkahelyemhez közeli parkban töltöttem. A csillagok alatt döntöttem el, hogy nem maradok ebben a szemét országban tovább. Az első géppel hazarepülök, és nem várom meg, amíg a főnök odaadja a pénzem, elveszem magamtól. Bementem reggel hatra a melóba, a kulcsommal kinyitottam a főnök szobájában lévő szekrényt és eltettem kétheti fizumat meg a repülőjegyre valót. Az utcán leintettem egy taxit és most itt vagyok. A reptéri mosdóban, felemelt lábakkal, a vécén ülve várom, hogy becsekkolhassak a járatomra. A cipőm nyomot hagy a falon, de egyáltalán nem érdekel. Amikor a hangosbemondó bementa, hogy a fél 12-es budapesti járat utasait várják a kettes kapunál, tudtam, hogy elkaptak. Előbb éreztem meg a bilincs hidegét a kezemen, mint hallottam volna a zár kattánását.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS
Hommage à R. M.

„Mert tudom, hogy a sorsom a te sorsod.
Itt állok egyedül.
Ázott fejemet lehajtom.
A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon.”
(Juhász Ferenc: A babonák napja, csütörtök)

1.

Nem maradt, a kerítésen kívül, bármi elhajlítható.
Fű nőtt ott is, ahol sohasem vártad volna.
Az eget meg a fehér inged szakította ketté.

A nap csak egy tartozék, ahogy a márványtáblák is.
Rajtuk neved, dátumok, szerelmek, ilyesmik.

Utána maradt, akár hétvégi remény, a záradék.
Itt és most kimondjuk – valahogy így.

A lagerek helyett kerítés most a mutatvány,
színpad is van benne, fotók, néhány irat.

Kikényszerített szolgaság ez.
Zászlók lobogtak, zászlókkal
támasztottak falakat.
Piros, fehér, zöld színnel.

Nem tudhattad, csillagok helyett is,
keresztel szenved a szabad.

2.

Várt haza a kertbe, a barackfa alatt,
pöttyös kötényben, kibontott fürtökkel.
De te nem jöttél.

Kapta a hírt, meneteltek, visznek téged is,
nem vittek volna ugyan, északra.

Az őszi íze már nem régi.
Téged tavasszal szült meg anyád,
bele is halt, fájt neked az öcséd,
apádat kaptad örökül, a nevét,
utólag bevallhatod, sokat számított ez.

Az őszi kertben várt téged, a barackfa alatt,
pöttyös kötényében, fürtökkel a fején.

3.

*Csont maradt belőled, tényleg, és néhány hajcsomó,
tested történelem, ahogy az órák, napok is.
Nem nőtt virág a fákon, gyümölcs a kertben,
üres maradt a föld, ahogy a zászlók
színe is csak szín maradt.*

*A lagerek helyett, színház,
középen színpad áll, a mutatványos,
a neved mondja, dátumokat, szerelmeket.*

Az eget a fehér inged szakította ketté.

*Valahol keresztet ütnek a falba,
tenyeredbe és lábaidba szögeket,
a harmadikon lesz a legnehezebb,
a harmadikon.*

BÁLINT PÉTER
Önfelülrírási gyakorlat
Szabó Lőrinc
Születésnapi ajándék című
esszéjében

1.

„Az én olvasóm”: ilyesfajta címet adni egy esszének, tanulmánynak, irodalmi anekdotának, jobb esetben is megmosolyogtató. A címadás békebeli éveket idéz, amikor a saját emlékezetét, múltját, műhelyitkait faggató író bizonyos értelemben az „irodalmi Kamcsatka” lakójaként emlegették. Ma pedig, amikor az önéletírás lehetséges műfajait (esztétikai fragmentumok, különböző típusú naplók, egy vagy több irányú levelezések, füzetek, széljegyzetek, kommentárok, önelemzések stb.) egyszerre több tudományterületen munkálkodó szaktekintélyek mozgósításával elemzik világszerte, nem lehet egészen gyanútlan sem az önmagát faggató, sem a faggató faggatója, mert – ha az eredetileg megszólított olvasók nem is – a hivatásos olvasók bizton számon is kéri az önéletírás nemzetközi szakirodalmában való jártasságát. Mindezen megfontolások persze nem teszik sem időszerűtlenné, sem érdektelenné, legfőképpen pedig irodalmiatlanná nem, hogy az író tükröt, sőt, nem ritkán tükröket tartson önmaga és nem utolsósorban feltételezett olvasója elé, s irodalomná tegye önmagát, ugyanakkor sokféle beesési szögből megvilágított hasonmásait.

Értem, vagy legalábbis érteni vélem, a magyarkanisai írók tábor szervezőinek azon szándékát, hogy az írók – vagy bármely híresség – naplóját, levelezését, önéletrajzi szövegeit téve meg a párbeszéd tárgyává, miért az olvasót helyezték előtérbe. Szemérmesen elkerülték, hogy kimondják azt a kérdést, melyet Gyergyai Albert vetett föl Madame de Sévigné levelezése méltatásakor: miért olvasunk, ha egyáltalán olvasunk, olvasunk-e még ilyesfajta magánjellelű szövegeket, melyeket oly sok, máig érthetetlenül sok ítésként igyekszik az irodalom másod- vagy harmadvonalába száműzni, némelyek pedig még a műfajmegjelölést is határozottan megtagadják tőlük. (Gyergyai persze meg is adja a választ: „mert az íróktól a jelen élet magyarázatát, megszépítését, sőt meghosszabbítását várjuk, s mint a hívők a hit révén, a többiek a hiúság révén hisznek a hírnévben, ebben a laikus »halhatatlanság«-ban”). Véletlen, vagy nagyon is sorsszerű, hogy e szöveg írása közben újra a kezembe került, mondhatni a kezemre játszott Géher István karcú kötete: a *Mesterségünk címere*, s ahogy belelapoz-

tam, döbbenve láttam, hogy az emlékezetem megcsalt, igaz, csak részben, s nem szándékosan, az egyik pompás esszéjében ugyanis ő tette fel, pontosabban ő is feltette a kérdést: „miért olvassuk az írók magánleveleit, amikor a műveiket is olvashatnánk? Gyanúm, hogy azért is, mert lelkünk mélyén nem egészen hiszünk az irodalomban, s keressük mögötte az igaz történetet. Úgy gondoljuk, hogy a magánszemély igazibb, mint a »lírai hős« vagy az »elbeszélő-én«. Tudnunk kellene pedig, hogy a művész mindig és mindenütt megjátssza magát (magát játssza meg, az a művészet): az író a leveleit is írja”.

Helyben is volnánk! Az írók magánjellelű szövegeit megfontolás, beszélgetés, vita tárgyává tenni szándékozó szervezők, tudatosan vagy áttételesen *Az irodalom helyzetéről* 1986-ban szubjektív és eszméltető vallomást tevő Géher szavait erősítették föl: „az irodalomról beszélni és gondolkodni is irodalom, annak lehetőségeivel és kötelezettségeivel”, s ezt az egyébként evidenciának tűnő kijelentést, mely ma még eszméltetőbb és sürgetőbb, mint elhangzásakor, annak a komor ténynek a nyugtázásával indokolta, hogy: „a mai irodalom, ilyen körülmények között, leszokott arról, hogy irodalomként foglalkozzon magával és a világgal. Így van. Irodalmunkat, valljuk be, nem nagyon érdekli az irodalom”. Engem viszont, évtizedes napló- és magánlevelezés-búvárlásom során kizárólag az irodalom érdekelt; az a – Szabó Lőrinc szavával élve – „lelkiismereti munka”, melyet egyes írók saját műveik kommentálásával, retusálásával, át- vagy fölülírásával végeztek; az a fiatalkori „mulasztásokat” pótló igyekezet, melynek háttérben, s egyáltalán nem véletlen a hasonlat, a Valéry-féle tökéletes Mű létrehozása, az életmű egészében való gondolkodás sejlik föl. Géher István fenti tényközlésének időszerűsége (mely az akkoriban nálunk még alig vagy egyáltalán nem ismert Maurice Blanchot kijelentésére hajaz: „Amikor Mallarmé azon gondolkodik, hogy »létezik-e olyasvalami, mint az irodalom«, e kérdés az irodalom maga: a saját lényegével való foglalatossággá vált irodalom”) és saját írói tapasztalataim okán értettem meg, hogy a hajdan volt értő és műélvező, képzeletét és szellemét olvasmányához kölcsönző olvasó hiányában – bármennyire is szeretnénk az ellenkezőjéről meggyőzni magunkat –, az irodalom magára marad, az írók magán- és belterjes ügyévé válik, s nem működik irodalomként. Legfeljebb valami másként: vagy *másként is*.

Az alábbi töredékek arra szeretnék ráirányítani a figyelmet, hogy a mi Szabó Lőrincünk, a Maurice Blanchot és Géher István által emlegetett irodalomfelfogás, a „saját lényegével való foglalatossággá vált irodalom” megszállottja, bizonyos értelemben folytatója, más szempontból kezdeményezője egyaránt.

2.

Úgy tűnik, Szabó Lőrincet alkotói természeténél fogva sokszor és sokat foglalkoztatja nem csak a műteremtés, az alkotói lélekállapot, az alkotás lélektani és esztétikai háttere, de a létrejött mű olvasója is. Elegendő beleolvasnunk az irodalom helyzetét, saját korát és társadalmát olykor a szociológus érzékenységgel faggató különböző szövegeibe, azt érzékeljük: költőnk, saját művészi megfontolásai és öngazolásai alapján körülhatárolja és egyben osztályozza is az olvasókat. A *Technika és költészet* írásában ekként fogalmaz: „Az önállóan olvasóknak, vagy általában műélvezőknek az tetszik, amit megszoktak, amit más is szeret, amiben nincs újság, meglepetés. Az ízlés bizonyos gyávasága ez”. Szabó Lőrinc noha bevallotta nem feltétlenül és mindenáron akar modern lenni (egy helyütt írja: „az igazi irodalom sohasem születik a modernség, a divat szándékával, de mindig új, eredendően új, örök regenerálódás”), s a modernséget egyébként sem a költői tárgy újszerűségében, a valóság technikai újdonságaiban, a zseniális eredetiségben ragadja meg, inkább az évszázados költőtársaktól ellesett fogások ismeretében, a szavak és a kifejezésmódok összjátékában, a „helyzetek és lélekállapotok milliárdféle lehetséges kombinációjának vegyelemzésében, a részletek organikus eggyé-formálásában” tudatosítja, nyilvánvalóan az általa le- és körülírt „művészi újszerűség” mezsgyéin járó olvasót tartja jó olvasónak. A *Divatok az irodalom körül* terjedelmesebb írásában olvashatjuk: „S az igazán hivatott kritikus és az az olvasó, akinek jó intuíciója van, az új terméknek, az új írónak nem mint újságnak, egyszerű különöztetésnek, hanem mint többletnek, gazdagodásnak örül, hiszen számára az új mű teljes testi és lelki harmóniája jelenti azt az csodát – s nem azt az új divatot, új érdekességet –, amely egyedül érdemli meg és egyedül bírja maradandónak megőrizni az életét”. A fentebbi idézetben a meglepetés hiánya és a gyávaság (mely a „regenerálódást” nélkülöző, a korábbi nemzedékek, az egyes író-társak remekműveinek utánzásából származó művek létrejöttét, kockázat nélküli és távlattalan sikerességét eredményezi), azért válik külön-külön kulcsszóvá, mert a Baudelaire–Mallarmé–Valéry tengely mentén körvonalazódó modernség és meghökkentés bátorsága – Szabó Lőrinc perspektívájából nézve! – nem is oly túlságosan távoli múltra tekint vissza.

Amikor Szabó Lőrinc a *Költészet és optimizmus* című írásában feltérképezi a maga befogadó környezetét, számba veszi költészeti hagyományát és saját törekvéseit, egyfelől az önnön megélhető élettörténetét és megírható „fejlődéstörténetét” akadályozó kiútlanságával

kénytelen szembesülni: „Harmincéves lehettem, amikor aztán ezzel az elégedetlenségemmel is elégedetlenkedni kezdtem. Untam, meguntam az örökös lírai siránkozást, az öngyilkosság és a mámoros elragadtatás közt hanyó-dó belső kilengéseket”; másfelől azt érzékeli, hogy nem állt rendelkezésére az európai modernségen pallérozdott szellemű, a kor életérzéseit és távlatait befogó réteg, amelyik pedig az ideális olvasójává válhatott volna: „Nyilvánvaló, hogy erős, nagy, jómódú magyar kultúrközéposztály, vagy ennek valamilyen ekvivalense kellett ahhoz, hogy a költészetem, amelynek pesszimizmusát, sőt részleges dekadenciáját nem tudom kétségbevonni, egyrészt igazán széleskörű megértésre találjon, másrészt az élet és az irodalom természetes kölcsönhatása révén átszíneződjék és harmonikusabb legyen”.

De hagyjuk most már azt a kérdést, hogy kinek ír az író, ki a feltételezett, az elképzelt, az író által ideálisnak tartott, és mindezen túl a valóságos olvasója! Tegyük föl inkább azt a látszatra szentségtörőnek tűnő másikat: mi történik akkor, ha az író olvasója: egyben önmaga? Ne arra az egyszerű és kézenfekvő esetre gondoljunk, amikor a műhelyében a szövegét előállító író a munkálás különböző fázisaiban olvassa, sokadszorra átírja, majd újra- és újraolvassa, az átírt részleteket össze- és egybeolvassa, s ne is arra az esetre gondoljunk, amikor az író a művét, mint André Gide a *Pénzhamisítók*at, saját szövege kommentárjával látja el, egészíti ki, hanem azt az esetet vegyük górcső alá, amikor az író évekkkel, évtizedekkel később válik kritikus olvasójává saját egykori szövegének. Hogy nem is az ördögtől való a gondolat, Szabó Lőrinc *Születésnapi ajándék* című írása kitűnő példa rá. „Nagy meglepetés a szívemben: örülök. Örülök, hogy élek, hogy legalább eddig éltem. Régóta nem éreztem ilyen könnyűséget, pedig ugyanakkor erősebben, biztosabban állok a földön. S mindez azért, mert rendeztem a múltamat: kijavítottam ifjúkorom hibás verseit. Nem lett volna jó valahonnan a túlvilágról esetleg egy egész örökkévalóságon át bosszankodva nézni vissza a földre, hogy milyen rendetlenség maradt utánam. Mert biztosan ott álltam volna – ott állanék – tehetetlen kísértetként minden könyvtárban, ahol előveszik a műveimet. Elképzelnem is szörnyű szorongás, hogy csakugyan ott vagyok, ott lebzselek, keringek az olvasó előtt és mögött, és sehogy se bírok jelt adni neki, nem tudom megkérni, hogy azt a verset így értem, azt a sort úgy, és hogy a harmadikon legyen szíves egyszerűen túllapozni, úgymint reménytelen az ügy”.

Szabó Lőrinc maga is döntőnek, örömtelinek, a születésnapi évfordulók számát figyelembe véve egyenesen megnyugtatónak tartja, hogy megélt egy bizonyos

életkort, amelyből vissza lehet – s mint a szövegből kiderül, szükséges is volt – visszatekinteni a múltba: a szövegjavítás szándékával. Szabó Lőrinc esetében ez a bizonyos életkor nem tűnik soknak, mindösszesen negyvenhárom év, mindazonáltal világosan a tudomásunkra hozza, hogy: „egy negyvenhárom éves férfinak egészen más a tudása, a kultúrája – de nem is ez a döntő: egészen más a látása, az érzékelése, a teste, a mirigyműködése, mint egy huszonkét évesnek”. Szabó Lőrinc már korábban is leírta az 1937-ben napvilágot látott *Könyvek és emberek az életemben* címmel közre adott visszaemlékezésben: „Csodálatos és megnyugtató, hogy tanúságuk szerint mindig ugyanaz történik, hogy minden jó író tulajdonképpen mindent végiggondol, ha elég sokáig él hozzá...”.

Egy kis kitérőt kell tennem. Magam is úgy véltem, az egyik kedvelt francia protestáns író, André Chamson önéletrajzi kötetének – mely már a címével is zavarba ejtett: „*Il faut vivre vieux*”, magyarul: meg kell élni egy bizonyos kort – igézetében, valóban meg kell élni egy bizonyos életkort, hogy az íróember kellő távolságból tekinthessen vissza önmagára és életeseményeire. Magam is egyfajta istentől kiérdemelt kegynek hittem, hogy egynémely írónak megadatik sokáig, legalább hetven-nyolcvan éves koráig élni. Persze bőségesen hozhatnánk példát a magyar és világirodalomból arra: nem feltétlenül kell biblikus kort megélni az önéletrajzi ihletű szövegek, a naplók és memoárok megírásához, mégis úgy véltem, egy bizonyos életkort (amely a történelmi koroktól és szociológiai körülményektől függően más és más x-szel kezdődhet) meg kell élni, hogy az „öregkori éleslátás” más optikából, érzékelésből, „mirigyműködésből” láttassa a szemléleti objektummá avatott életet és művet, műteremtő szándékot és az ifjúkori alkotásokat. Sőt, ahhoz is meg kell élni – legalábbis nekem meg kellett élnem – egy bizonyos életkort, hogy az ember észbe véssze azt az intést, melyet Nietzsche a *Hajnalpírban* megfontolásra ajánl: „a legnagyobb óvatosság volna ajánlatos az *öregkort* illetően és arra nézvést: hogyan ítéli meg a hajlott kor az életet, kivált azért, mert az öregség, akár az este, szívesen álcázza magát új és vonzó erkölcsiséggel (...). Nem ritka eset ugyanis, hogy az idős ember holmi nagy erkölcsi megújulás és újjászületés megszállottja lesz, és ebből az érzéséből kiindulva ítéli meg életművét és pályafutását, mintha csak most kezdene tisztán látni: és mégis, e jó érzés, e bizakodó ítéletek mögött nem a bölcsesség áll sugalmazóként, hanem a *fáradtság*”.

Különös dolog ez a fáradtság; számos ponton tetten érhetjük a napi gondokba, a szünni nem akaró politikai és irodalmi harcokba, szerelmi belharcokba belefáradt

Szabó Lőrinc panaszait: „Jó volna nekem végre olyan »sors«, amely »támogat«, és nem gáncsoskodik, ha már felismerte, hogy érdemes volnék rá” –, írja feleségének címzett levelében az 1940-es esztendőben. Ugyanakkor a versírás robotosa, húsz évvel korábban, egy 1924-es vallomásában, még fiatalos hetykeséggel, Németh László szavát kölcsönözve: az árral szemben úzás dölyfösségével mondta: „megértésre nem nagyon számítok, biztos vagyok magamban, csinálom, amit csinálnom kell, s csinálni fogom akkor is, ha teljesen egyedül maradok a magam igazával” –, ám az 1943-ban napvilágot látott *Születésnap ajándékban* már ekként vélekedik: „Úgy látszik, nagyon sietve dolgoztam fiatalon, sok szuggesztíó és sok felületesség csábított. A most véglegesen lerögzített verseken kellett volna még dolgozni egyenként három-négy órát. Ezeket az elmulasztott munkaórákat, igaz, most adtam meg nekik, most pótoltam a mulasztásaimat.” A fiatalkori kísérletezőkedv, túlfűtött szenvedélyesség, „sok szuggesztíó”, melyek mégis csak az alkotói lendületről, a duzzadó alkotóerőről és az ösztönös magabiztosságról árulkodnak, a negyvenéves férfinál, a sokizületi-gyulladás kínjaitól szenvedő költőnél elhamvadni látszik. E fiatalkori erényeket és hibákat fölülírva, a Nietzsche említette „újjászületés megszállottja” ellenben jóleső érzéssel nyugtázza a tisztánlátást, a szakmai tudást. „A régi verseknek számtalan része mutatja, hogy írójuk már fiatalon is tudott kész és végérvényes szövegeket teremteni. Időnkint, helyenkint, sőt nem is ritkán elérte mindazt, ami a kifejezés kvalitásában elérhető”. A távlatosság és a mesterségbeli jártasság megszerzése (az a magabiztos tudás, hogy nem csak „írtam magamat”, de látom is magamat, azt, aki felülről és távolból látja a magamagát író és fölülírja a maga verslenyomatát és versolvasatát), két fájdalmas tényezővel szembesíti a múltba visszahelyezkedőt. Egyfelől a „dekadens elemekkel”, az „élettragalmazásokkal” leszámoló, az önmagát és művét irodalmi „foglatossággá” tevő Szabó Lőrinc kénytelen-kelletlen tapasztalja meg, hogy a maga vállalta irodalmárkodás, költői mentalitás egy másfajta olvasóközönséget és olvasatot feltételez, mint amelyet szeretett volna. „Legjobban azt sajnáltam, hogy ez a tulajdonságom bizonyos határig és bizonyos értelemben elzár a néptől és polgárivá, »kultúrköltővé« tesz” – írja a *Költészet és optimizmusban*. Másfelől, e veszteséget tudatosítva, az is tudatosodik benne, hogy Damoklész-kardjaként ott lebeg a feje felett a műátírás és az önmagafölülírás „szorító feladata”, mert – reflexív költőről lévén szó – a halandóságot és időhatárokat feszegető túlélési álmok nem hagyják nyugodni, a halhatatlanságot kockára tevő restségével szembesítik folyton:

„Hányszor meghalhattam volna közben, hogy másról ne is beszéljünk, hát csak ama bizonyos téglá miatt is!”

Hogy jobban hiszünk egy bizonyos életkort megélt írónak önreflexióit és jóvátételeit, sikereit és kudarcait, korfestéseit és szellemi tornamutatványait olvasva, mint egy fiatalabbnak, abban Szabó Lőrinc maga is a kezünk-re játszik, amikor a következőket írja: „aki ezeket a verseket most és az elmúlt években átírta, az nem én vagyok, az nem a mai énem volt. Nem a mai tartalmam, lelkiállapotom. Az ősem véggezte el a szükséges munkát, az az ősem, aki annak idején voltam s akinek – wordsworthi értelemben – az örököse vagyok: tudjuk, hogy a gyermek a felnőtt apja!” Szabó Lőrinc játszik: velünk és magával; delejez; evokál (ahogy a *Beszéd a költőkhöz* írásában értelmezi a szót: „csak az igazi, pontos kifejezés evokál, és az igazi, pontos evokálás, földidézés mindig egyszerű”); összeköttetést keres egykori és mostani alkotó-énje között; átlép az időn, kilép a jelenvalóság idejéből, hogy az időt megszüntesse, a konkrét időhöz köthető magából kiléphessen, s egy szakrális időben és térben magamagára találjon. A befelé irányuló mozgás, a múltból történő „előhívás”, az életesemények és magukat kellettő szavak közötti keresgélés és „kihámozás”, az élmény összes alkatrészeinek felidézése és átalakítása, a már megírt mű át- és fölülírása, véglegesítése – Szabó Lőrinc szavával élve –: a „bűvös munkát” alkotja. Azt, melynek során a művet átalakítva maga a költő is megváltozik (fordítva is igaz: a költő átalakulásával elengedhetetlennek véli a mű átalakítását; a halál fenyegetőzése elől a mű, a véglegesnek hitt, valójában soha le nem záruló mű terébe menekülést, hogy – Gide szavával élve – „biztonságba helyezünk valamit a halál elől”). A szövegek véglegesítésének szándéka ugyanakkor az életművön történő folyamatos munkálkodást is eredményezi; nem is annyira az észlelhető és felülírható hibák rettentik el, rettentik vissza a költőt, mint inkább a nem-írás, az írni-nem-tudás félelme.

Az öregkori éleslátással rendelkező költőt az a rémület fogja el az önmaga elé tartott tükörben megpillantva fiatalkori önmagát, hogy képtelen a „sok szuggesztív” felidezésére, birtoklására, a birtokbavétellel együtt járó élmények, az élmények „alkatrészeinek” megidezésére, mert már nem a zabolázhatatlan szuggesztíók, a delejező és szökni akaró élmények, a műhelybeli szavakkal birkózás feszültségei izgatják, hanem a dolgok költői birtokbavétele, művé átalakítása, saját fejlődéstörténetében a megszakítottságok, repedések eltüntetése, mivel helyette már a maga teremtette nyelv beszél, nem ő, hanem a szavak természete tükröződik vissza. Csakis egy bizonyos életkort megélt, költői szemléletében letisztult, nyelv által és nyelvben önmagát birtokló

költő beszél ekként, mint Szabó Lőrinc a *Beszéd a költőkhöz* című írásában: „Minden, ami a természetestől és igaztól eltér, tehát pl. a hagyományos »költői« magatartás neveléses pátosza, a sallangos nyelv, a cifra szóképzés és nyelvtan, a megmerevítő konvenció, a rímek és verszene erőltetettsége és minden ún. költői szabadság csak arra jó, hogy rontsa, piszkítsa, erőtlentse a vers tisztaságát, egyszerűségét, a hatás biztonságát és maradandóságát”. Az „örökös”, a pajkos, a megzabolázhatatlan, a szemlélt dolgokkal játszani merő gyermek meggondolatlanságait, utólagosan észrevett hibáit írja fölül, s bár elismeri, hogy az ő „tartalmát”, „lelkiállapotát” megjelenítő versek nyújtották azt az expozíciót, azt a kiindulási pontot, melyet megragad, s rajta keresztül visszafordul a múltba, a mű és önmaga átalakításának, végérvényesítésének szándékával, fenntartja magának a jogot, hogy a kiigazítás, a fölülírás révén eltüntesse a fiatalembert, akivel a halhatatlanságról kergetett túlélési álmaitól indítva megtett visszaúton találkozott. Meglehetősen rigorózus és önző, dicsőséget kisajátító és öntelt az a fajta viszonyulás, melyet Szabó Lőrinc képvisel másik-énjével, a wordsworthi értelemben vett örökösrel szemben: gesztusát a jövő, az utókor kritikus szemlélete, a saját halhatatlanságba vetett reménysége uralja. Persze e kijelentésnek csak akkor van komolysága, irodalmi hozadéka, ha figyelembe vesszük, hogy néhány ezer kilométerrel odébb, egy másik kis nemzet, birodalmi szétszaggatottságát tragikusan megelő nemzet fia, a huszadik századi költészet egyik legtalányosabb és legnagyobb alakja: Fernando Pessoa mit írt *A heteronimiáról* szóló fragmentumaiban az általa teremtett *én-kék* szövevényes összjátékáról: „Sem ennek a műnek, sem azoknak, amelyek követik, nincs semmi közük ahhoz, aki leírja őket. Írójuk nem ért egyet, de nem is helyezkedik szembe azzal, ami bennük van. Úgy ír, mintha diktálnának neki; mintha egy barátja diktálna neki, aki joggal kéri őt arra, hogy írja le, amit diktál, és érdekesnek találja – ámbár lehet, hogy csak barátságból – azt, amit a diktálás nyomán leír”.

3.

A *Születésnapi ajándék* című írást bevezető hosszú passzusból érdemes kiemelni azt a részt, mely a költőnél is különös hangsúlyt kap, amikor leendő elképzelt olvasójára utalva jegyzi meg: „sehogy se bírok jelt adni neki, nem tudom megkérni, hogy azt a verset így értem...”, hiszen – megint csak visszatérve egy pillanatra az olvasóhoz –, a Blanchot említette Valéry-féle „aggodalom” járja át, kész-teti kínosan precíz önvizsgálatra Szabó Lőrincet, misze-

rint nagyon is elképzelhető, hogy műveletlen olvasója „azt szeretné, ha olvasás közben a könnyedség válna cinkosává”. Nyomban felvetődik bennünk a kérdés: valóban ettől fél Szabó Lőrinc? Vagy netán attól, hogy az általa is észrevett, „jóvátételre” és kijavításra ítélt, kellő távolságból és költői tapasztalat birtokában „műgonddal” fölülírandó szövegekre nem áll azon kijelentése, hogy „egyedül bírja maradandónak megőrizni az életét”? Vagy esetleg attól, hogy bizonyos fokú átírás, felbontás, váza-újraformálás nélkül az a bizonyos költői halhatatlanság kerül veszélybe? S felvetődik az a másik kérdés is: a jelen részévé tett jövő, a nem-itt-lét állapotából, de a halhatatlanság biztos tudatában (ne feledjük, a könyvtárban kokettál a műveit lapozgató olvasóval), kísértetként visszajáró költő fél-e egyáltalán, vagy inkább arról van szó, hogy a – Németh László említette – magas fokú „mesterségtisztelet”, a tudatosság kerekedik fölül benne, mindegyre és mindhalálig? Domokos Mátyás cseppet sem titkoltan részrehajló, a mesterségét irigylésre méltó tisztelettel gyakorló költőt kitüntető tisztelettel megidéző írásában, a *Szabó Lőrinc könyvtárszobája* című esszéjében jegyzi meg: „A képek előtt az íróasztal, rajta a kis Erika táskairógép, amelyen Szabó Lőrinc végzetlenül sok csi-szolgatás, igazítás és javítás után nyolcadrétre hajtogatott papírlapokra gondosan legépelte versei »végleges«, a valóságban azonban sose kész változatait”.

Szabó Lőrinc, miközben önelemző írásában maga jelöli meg pontosan, mely műveit – az első négy verseskötetét – illetően érzi úgy, hogy „egy egész örökkévalóságon át bosszankodva” nézne vissza a földre, s állna a könyvárakban „tehetetlen kísértetként” az olvasó mellett, a mű és hatása, az alkotó és utóélete sokizületi-gyulladásozó kérdését vetette föl – Emmanuel Lévinas gondolatmenetét követve –: az író akar-e kortársa lenni saját sikerének, avagy a siker, a hírnév fényezését az utókorra hagyja? s mennyiben befolyásolja az „öregkori éleslátás, melyben feloldódik a fiatalkor valamennyi meggondolatlansága”? Olybá tűnik, hogy Szabó Lőrinc tudatos, sőt öntudatos költőként (azt állítja magáról, „kritikus is vagyok”), semmit sem bíz a vak véletlenre – s mivel bizonyos fenntartásai vannak az utókorral szemben, talán mert Gyergyaival együtt vallja: „a művész végleges képét nemcsak maga, nem is a műve, hanem az exegesis formálja” –, maga igyekszik saját ifjúkori alkotásainak hibáit fülön csípni, fölülírni, Lévinas szavával a „meggondolatlanságokat” feloldani, vagy miképpen maga írja körül pontosan a feladatot: „Fel kellett bontani az alkotórészeit, megolvasztani a szöveget, visszaidézni az eredeti lelkiállapotot, amely sugallta őket, s úgy kellett újraönteni az öntvényt. (...) újra meg kellett formálnom egy-egy szép vázát, ame-

lyen láthatatlan vagy nagyon is látható repedések húzódtak”. Szabó Lőrincnek nincs semmiféle illúziója afelől, hogy a kései korok olvasói „úgyis számontartják” az első négy kötetben fellelhető előnyöket és hibákat, sőt, e kijelentést egy nyelvi fordulattal – tudatosságra jellemző módon – esztétikai síkra tereli: „számontartja a többi, a későbbi, az, ami jó, ami igényli az előzményt, az expozíciót”. Végére nem is az olvasó felől közelít a gondolatban felmerült műmegtagadás helyett az átírás kényszeréhez, mivelhogy „a halálom utáni jövőnek nem parancsolok”, hanem a felismerést követő belső, szorító feladat veszi rá a versek újratelemzésére: „hogy most már eltűnjék róla a repedés, a gondolati törés, amelyen át elfolyik, elillan a víz, a párföm”. Semmi kétség, hogy a költői tudatosság, az esztétikai igényesség, a MŰ-teremtéssel szembeni alázat, az öregkori éleslátásból fakadó önkritika és önfelegyelem, a fiatalkori élménykifejezések fonálának újbóli felvétele, az önmagához való hűsége készítette Szabó Lőrincet a módosítások megtételére. Németh László a mesterséggyakorlás lehetőségein és formáin töprengve, mint mindig, bátran szembenéz mások írói allűrjeivel és összeveti azokat a sajátjaival, s kegyetlenül őszinte, a szemügyre vett írói alapállás és alkotásmód leglényegét érintő kijelentést tesz Szabó Lőrinc „bebalzsamozási készsége” kapcsán, mely hol irigylésre méltónak, hol elidegenítőnek tűnik előtte: „Ő azonban az örökkévalóság, a nagy tapasztalatból lemért nagy törvények felől nézte – nemcsak az irodalom lehetőségeit, törekvéseit, de a maga érzéseit is: mi az, aminek reménye lehet a fennmaradásra, s mi az, aminek nem. Én szegyeültem volna, ha valamit, amit most fontosnak tartok, le nem írok csak azért, mert a századok akusztukája azt eltorzítja vagy elnyomja majd”. Semmi kétség afelől sem, hogy Szabó Lőrinc maga is úgy véli, egyedül a mű, az életmű létrehozója adhat értelmet és igazságot a maga teremtette műnek, teljes az egyetértés e tekintetben Maurice Blanchot-val, aki azt írja egy helyütt: „...az ember a halála felől létezik, szorososan odaköti magát a halálához, olyan kötelékkel, melyről ő ítél, megcsinálja a halálát, halandóvá teszi önmagát, és ezáltal szerzi magának a képességet arra, hogy létrehozzon, s hogy értelmet és igazságot adjon annak, amit létrehozott”.

4.

Szabó Lőrinc – akire leginkább az jellemző, ha felkap egy gondolatszálát, sosem ejti el, véletlenül sem, türelmesen felfejti, kedvére gombolyítja, színezi és sző vele, s igyekszik el is varrni nyomtalanul a szövetben eldu-

gott szálvéget – a *Születésnap ajándék* című írásában is visszatér a kiindulóponthoz: a képzeletbeli könyvtárban kompaktnak látni kívánt életművét forgató olvasóhoz, s az olvasók szürke és meghatározhatatlan tömegéből kiemel egy speciális egyedet: a filológust. Kinek maga elé képzelt alakja, berzenkedései és ellenvetései mindvégig jelen vannak a szövegben, miként levél címzettje az árkusra sorait körmölő levélíró előtt: egy fiktív térben fantom –; kilép önmagából és felveszi a másik köntösét, hangját, próbálgatja: magát és a másikat, párbeszédbe bonyolódik, vitába keveredik, valójában mindig önmagával, végül, mintegy a vitát lezárva, együttműködési ajánlattal hozakodik elő: „A filológus, ha kedve tartja, s ha megérdemlem, így is dolgozhat majd a régi és új variánsokkal, összevetésekkel: sőt most dolgozhat csak igazán velük”.

Nincs abban semmi rendkívüli és meglepő, hogy a saját művei keletkezését, átalakulását, leértékelődését – csak a többiekhez, a később írottakhoz viszonyítva: leértékelődését –, retusálását, az első négy kötetben észlelt „szándéktalan homály, értelmetlenség, aránytalanságok” eltüntetésénél jelenlétét, önmagáról kialakított és felülírt olvasatát elének tárva folyamatos párbeszédet folytat: hol önmagával, hol a könyvtárban műveit elővevő olvasójával, hol a múlt meghamisításának vádját hangoztató kritikus-filológussal. Magát ismételve, magát újból és újból pörére vetkezve jegyzi meg: „Írtam, »magamat«: azt, ami velem történt, a fejlődéstörténetemet, ami végeredményben az egyetlen igazi témája minden lírikusnak. Megírtam tehát, versekben, további nagy kötetekben, egy többfelvonásos, egy sokfelvonásos drámát, amellyel – hogyis mondjam csak? – megvagyok, meg lehetek elégedve”. Az örökös csiszolgatás és „bebalzsamozási” készítés, melyek szüntelen tudati éberséget, műteremtés közbeni önvizsgálatot, kifelé terjeszkedést: olvasást, műfordítást, más hanggal elvegyülést és ezzel párhuzamban állandó befelé fordulást, reflexivitást feltételeznek, sohasem tehetik megelégedté a műteremtőt: ezt látszik igazolni a műátírás kényszerre is. Hogy önmagát mennyire a jövőbeli olvasó szemével méricskéli, mily’ fokon igyekszik megkönnyíteni számára a művei befogadását, nyilvánvalóvá válik e magyarázatból: „Tulajdonképpen rajzokat tisztítottam meg fölösleges, kusza, tehát értelemzavaró vonalaktól, hiányos és így értelmetlen vonalakat egészítettem ki vagy húztam meg helyesen, úgy ahogy az összkép követelte”. Szabó Lőrinc törekszik a műteremtés és szöveggel birkózás révén történő önmegmutatás bonyolult pszichológiai és létfilozófiai gesztusainak egyszerűsítésére, a jelkódolás- és dekol-

olás egyértelműségét, zavartalanságát zavaró buktatók kiküszöbölésére, evégett szeretné egy értelmezői logikával és lendülettel megragadni (és megragadtatni) műteremtése menetét és végsőnek hitt eredményét. Érdemes felidézni, amit Musil mond egy helyütt az igencsak testes *Naplójában*: „A műalkotás nem olyan, mint *egyetlen* lendületes vonal, hanem mint az, amelyet meg-megújuló nekirugaszkodásokkal húzunk. Nem állandó, hanem ugrásokból áll, amelyek a figyelem küszöbe alatt maradnak, vagy akár besugárzanak a specifikus jellegbe. – Ezért is a törekvés, jól megragadni valamit egy aktussal!”

A műátírás és önfelülírás természetrajzát magán viselő belső polémia – mely a szakmai műhelymunkát és a szabadjára engedett *én-kék* egymásnak feszülését vetíti elénk, külső szemlélők elé, észrevétlenül is belevonva a polémia sodrásába – számos irodalomelméleti kérdést vet föl, sőt, hamarabb vet föl, mint nem is egy a – Thomas Bernhard szavával élve –: „divatba jött hivatkozástekintélyek” közül: a szerzőség és szövegalkotás, az intertextualitás és utolsó kézirat, a recepció és hermeneutika terén. Elég csak kiemelni efféle mondatokat: „Nem vettem vagy örököltem, én teremtettem őket. Azt csinálók tehát velük, amit helyesnek tartok”, hogy a szerzőség; vagy: „Ahogy tettem, úgy tennék akkor is, ha az első költő volnék a világon, aki változatokat ad ki. De nem én vagyok az első. (...) a legtisztéletreméltóbb írók végtelen sora dolgozta át már a verseit, csak nem feltétlenül tud róla olvasó és kritikus: mi rendszerint már az iskoláskönyvekben is a végső variánsokat kapjuk a klasszikus szövegekből”, hogy rögtön a recepcióelmélet sűrűjében találjuk magunkat. Szabó rendkívül körültekintően és következetesen jár el szövegfelülírási gyakorlatának magyarázata közben: öntudatosan érvel és mások ismert vagy kevésbé ismert példájára hivatkozva illeszti saját tevékenységét a szellemi teremtés folyamába; olvasói pozíciójában újraértelmezi egykori szándékát és eltöpreng az utolsó javítás, a végső szövegváltozat elméleti kérdésén. Ez az évtizedekkel későbbi visszatekintés a múltbeli alkotásra, ez a „lelkiismereti munka”, mely az újraolvasást kikényszeríti, saját szövegeinek egyfajta „szakértőjévé” teszi a szerzőt, vagy ahogy Maurice Blanchot állapítja meg egy helyütt *Az irodalmi térben*: „Ez a fajta olvasás – a mű keletkezésénél való jelenlét – átalakul, és kritikai olvasássá válik, amellyel a szakemberré lett olvasó faggatja a művet, hogy megtudja, miként jött létre, megalkotásának titkairól és körülményeiről kérdezi, aztán pedig szigorúan megvizsgálja, hogy megfelel-e ezeknek a körülményeknek stb. A szakértővé lett olvasó olyan, mint egy visszájára fordított szerző.”

SÁRÁNDI JÓZSEF

Akkordok

*Mikorra engem megkövettek
ellenem mindent elkövettek
útonálló a változásnak.*

*Magamba roskadva élek
nem hiszek csupán remélek
felejtést mindenki másnak.*

*Múltam utol nem érhetem
sorsomat mégis kérlelem
vezessen, de jó irányba.*

*Legyek látó és hallható
csöndetekben ott szunnyadó
düh zengő melódiája.*

Adj új hitet, Uram

*„Engedem a világot futni –
És visszafutni kérőn, hallgatagon.”
(Ady Endre)*

*Mikor a hit elhagyja a testet
Az emberrel bármi megeshet*

*Infarktus Rák AIDS Elmebaj
Gázoló Valaki táblátlan kocsival*

*Éjszakánként „fortélyos félelem”
Növeli fölöslegesség érzetem*

*Szűkül a hurok s köröttem a kör
Rabló lehetek Pandúr vagy Hatökör*

*Szerettem volna nem „bűnöző” lenni
Nem kinevezett balek „közveszélyes” senki*

*Agyonhallgatott Isten teremtménye
Álmodozó – Ady úr vágyott méhesébe’*

*Ringben indultam – cirkuszban vérzem
Valakinek fejére hull átkom s vérem*

*Uram ha már megmutattad magad
Adj új hitet – lehetnék általad szabad*

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Galamb

*Hová is mehetnék így,
a lángható ibolyák idején,
fényed látván bizony
születik lendület;
bársonyos tűz fut a vére után,
mert milyen jó veled,
milyen jó melege, s szép is,
mint anyám fiatal korában.*

*Az ember lép elő,
galamb-óvataskodik:
csak én,
csak én...
Vagyok.*

Csókók

*Olykor a „régikigyó”
rongyos arcú szolgálit,
máskor Krisztus arcát.
Amannak szaga a dölgé,
Ennek a Nap leheletéé,
az ébresztésé.
Micsoda különbség!
De az én csókóm
üveg és egynemű,
silány kukorica.*

NAGY KOPPÁNY ZSOLT
Amelyben Ekler Ágostra

– emlékezünk –

(részlet)

Aki emlékezik: Dr. Létavértessy Károly (67) – Ekler Ágost nagybátyja, ortopéd sebész főorvos. Nagydaráb, jó étvágyú, bizalmaskodó, szereti a nőket; még mindig szép ember. Deres hájába gyakran ragadnak bele fiatal lányok.

Szemmel láthatóan már régóta nem volt nővel, viszont annál több időt töltött betegek körében – ennek ellenére a kórházfolyosón igen jókedvűen szembe: jön

(Állókép: hálapénzzel és kolbásszal degeszre tömött A5-ös boríték)

Jó napot, jó napot, el sem hiszi, mit hallottam az imént a folyosón... ha valamelyik kollegám mondaná, arra gyanakodnék, hogy ő találta ki az ügyelet nehéz és üres óráiban; szóval ül két néni a padon, és az egyik azt kérdezi a másiktól:

– Magát is horoszkóppal műtötték?

– Hát én nem tudom pontosan. De úgy rémlik, hogy igen. Vagy mégse? Mintha nem ez lett volna a neve!

– Laparoszkóp az, hölgyeim – mondtam nekik, mert meggyőződésem, hogy a nőknek idős korukban is meg kell adni a tiszteletet, ha fiatalon olyan szívesen nyalogatjuk a szájuk szélét, melynek, ahogy Kerestély kollegám mondta a felülmúlhatatlan, esetleg most felülmúlható *Jozefát úr; avagy a regénykedés* című könyvben, ne feledjük, a másik végén segg van. De a mocskos dolgok mindig ott vannak a közelünkben, a kevésbé mocskos dolgok túlsó végén. Mégis, tisztelni kell a női nemet, mert csupán bennük leljük meg az örömlenget. De nem ám csak akkor, amikor kicsípve parfümöt vaporizálnak magukra, hanem esetlenségükben is, mondjuk, amikor azt gondolják, hogy mi, férfiak nem vesszük észre, amint aranyos kis bőfögeket engednek szabadon a szoba levegőjében... vagy fogvájóval piszkálják ki a fogaik közül a beakadt farkú spermákat.

Hohó, látom, hogy nagy kópé maga, és ugyanúgy izgalomba hozzák ezek a dolgok, mint engem. Én szívesen beszélek magának, uram – legalább kétszer annyi történetem van, mint ahány betegem –, mert fölöttébb tisztelem magában azt, hogy olyan okos. Ne köszönje, százszámra tudok én ennél hízelgőbbeket is mondani, csak protekciót és üres ágyat ne kérjen, mert azt még pénzzel sem tudok intézni mostanában. Ó, igen, a pénz!

Mennyi legenda kering arról, hogy milliókkal tömik a zsebünket a szerencsétlen páciensek! Pedig ez nem igaz, nem igaz! Magától például vettem el pénzt? Igen? Mikor? Nafene. De nem azért, mert páciens, hanem azért, mert azt akarta, hogy meséljek Ágostról. Micsoda? Még hogy reflex? Dehogyan! Tudtam, hogy elveszem, mikor elvettem, csak közben elfelejtettem.

Jól van, cserébe elmesélek néhány hálapénzes történetet, teljék bennük kedve. Tudja meg, hogy nem mindegyik orvos veszi el, mert van közöttünk jó pár élheterlen is. De van egy kollegám, Lajos, na, az aztán fura egy figura, és a pénzt is nagyon szereti. Szigorú, mint a fene, ha a beteg kérdi, hogy „Doktor úr, fog-e fájni?“, csak annyit mond: „Nekem nem.”

Vele történt meg, hogy megállás nélkül, órákon át műtött egy hölgyet. A beteg férje kint állt a folyosón, és mikor szegény Lajos főorvos úr holtfáradtan kitámolygott a műtőből, a kezébe nyomott egy borítékot. Lajos nem volt rest, belenézett, majd megvető mozdulattal visszaadta a férjnek, mondván: „Köszönöm, már reggeliztem”.

Ugyancsak vele esett meg az is, hogy a sikeres műtét után, mielőtt kiengedte volna a beteget, pislogott neki, hogy lehet jönni a pénzcsekkével. A beteg nem is teketóriázott sokat, hanem ott a folyosón, a várakozó többi beteg szemé láttára nyújtotta át a borítékot. Lajosunk ideges mosollyal visszautasította, majd jelzett a betegnek, hogy kövesse őt az irodába. Ott aztán, miután átvette a borítékot, ráripakodott:

– Szokott maga a parkban baszni?

– Tessék? – hüledezett a beteg.

– Azt mondtam, szokott-e maga baszni a parkban! – ordította magából kikelve szegény Lajos.

– Hát... hát... – dadogott a beteg –, nem szoktam.

– Akkor miért adja ide a folyosón a pénzt?! – üvöltötte Lajos, ahogy később röhögve mesélte. – A hálapénz átadása, drága uram, pontosan olyan intim gesztus, mint a szexualitás: nem a parkban és nem a folyosón van a helye! Na, hordja el magát, de azonnal!

Hát így. Ó, ezernyi történet van még a drága Lajosról... A múltkor például sokadjára jött vissza hozzá egyik öreg, prosztataproblémákkal küszködő páciense. Tudja, a betegek szeretik Lajost, pedig roppant goromba, mégis. Igaz, hogy már hatvanéves, de úgy operál, mint egy harmincéves. Szóval visszajött hozzá ez az öreg bácsi – az a fajta visszatérő, hűséges beteg, aki évekig jár a nyakunkra, amíg végre meghal. Nagyon smucig volt, soha még csak egy üveg bort sem hozott a kollegámnak, pedig szerette, mármint Lajos a bort, igaz, a pénzt még annál is jobban. Ezért mikor az öregúr már vagy huszadszor érkezett hozzá ugyanazzal a panasszal, és egyetlen alkalommal sem hozott semmit, elhatározta,

hogy megleckéztteti. Egy nap, mikor az öregúr a többi pácienssel megint a váróban üldögélt, tüntető lassúsággal végigvonult közöttük. A bácsi roppantmód szeretett az orvosokkal barátkozni, és büszke volt számtalan doktorismerőseire, így amikor Lajos a közelébe ért, felemelkedett, és ragyogó arccal odaköszönt:

– Jó napot, Lajos doktor, emlékszik rám?

Drága jó Lajosom hűvösen végigmérte, majd foghegyről csak annyit mondott:

– Nem emlékszem. Úgy látszik, nem tette magát emlékezetessé.

Hát azt az arcot látni kellett volna: a betegek is nevettek, gondolom, csak otthon méltatlankodtak aztán a feleségüknek.

Drága uram, higgye el, kénytelenek vagyunk elvenni. Annyit tanulunk, hogy ide jussunk, és olyan gyalázatosan kicsi a fizetésünk, hogy meg sem tudnánk élni másképpen. Volt egy másik kollegám, Dénes, ő ott is hagyta a szakmát, és elment egy Toyota-szalomba kereskedőnek. Mostanra két nagy dzsipje és egy hatalmas háza van. A legnagyobb sztáreladó a szakmában, egyszer elmesélte nekem, mi a titka.

Azt mondta: „Karcsi bácsi, egy dolgot kell tudni ebben a foglalkozási ágazatban: kedvesnek lenni. De nem akárhogy, édes öregem, egyáltalán nem! Hanem *tényleg* kedvesnek lenni; hidd el, nem is olyan nehéz. Én például minden ügyfelemmel, aki bejön, alaposan elbeszélgetek. Tudod, milyenek az emberek, ha csak egy kicsit is megvillantod, hogy kíváncsi vagy rájuk, egyből kitálatnak. Általában húsz perc után mindent tudok a családjukról, a pénzügyi helyzetükről, de ami a legfontosabb: tudom, hogy milyen nyavalyáik vannak. Ilyenkor semmi egyebet nem teszek, hanem csak felsóhajtok, hogy: ne is mondja, uram, micsoda fájdalom a vesekő vagy a migrén vagy a sérv vagy akármilyen, volt nekem is agyvérzésem meg infarktusom, rákom például három is; egyszóval mindig ugyanabban szenvedek, amiben ők. A beteg, akarom mondani az ügyfél arca egyből felderül, mert ha más is szenved tőle, akkor ő rögtön jobban érzi magát. Aztán hátradőlök (ez a szokásom még orvos koromból maradt), és szép kényelmesen, de kifejező és szabatos nyelvhasználattal elsorolom a tüneteket, ahogy az egyetemen tanultuk. A páciensek, azaz vevők pofára esnek, mert ilyen jól még ők sem tudták megfogalmazni, hogy mi a bajuk – mondogatják is gyakran, hódolattal a szemükben: uram, a számból vette ki a definíciót! Aztán jól kitrécseljük magunkat, panaszkodunk egy csomót, közben ajánlok ezt-azt a bajukra, amit persze ha orvos volnék, nem fogadnának meg, de az autósügynöktől jó néven veszik, és örömmel betartják, nyilván ezért használ is, és mire visszajönnek aláírni a szerződést (mert közben szépen elpasszintok

nekik egy-egy járgányt), már többnyire jobban vannak, és lelkesen ajánlanak az ismerőseiknek. Annyira gyalázatosan könnyű így pénzt keresni, hogy szinte szégyellem. Nem normális, aki még a kórházban dolgozik!”

Na, de beszéljünk végre közös ismerősünkről, Ágost öcsémről. Sokat gondolkodtam a dolgon, de továbbra is az a meggyőződésem, hogy tényleg baleset történt, nem pedig öngyilkosság. Ellenkező esetben biztosan hátrahagyott volna valamilyen üzenetet... A páciensek nagy része hagy hátra ilyesmit, többnyire valami megható és bombasztikus levelet; képtelenek méltósággal meghalni. Tudom ezt jól, mert egyszer én is el akartam pusztítani magam – egy nő miatt, na hallja –, de szerencsére még időben gúny tárgyává váltam, így nem tettem meg.

Volt nekem egy nagy szerelmem, Mancinak becéztem, igazi nevét fedje a megbocsátó, szelíd szerelem jótékony homálya. Mancsi, nevével ellentétben, egyáltalán nem volt kedves lány. Mikor elköltözött a szülői házból, lába között magával hozván a szegény leány egyetlen kincsecskéjét, még állítólag odaadó, meleg kis test volt: de mire én találkoztam vele, hűvös és visszafogott, megközelíthetetlen és unott kristálykirálynővé változott.

Naponta százszor égtem el a szerelem máglyáján, ő viszont csak a körmét piszkálta unottan. A szívemet akartam nekiadni, de ő éppen rendet rakott a fiókban, és csúnyán rám ripakodott, hogy hagyjam békén. A lába elé borultam, mire porszívózni kezdett. Már amikor felengedett a lakásába, mert legtöbbször a bérház előtt álltam és fáztam. Mikor végül elkezdtem fontolgatni, hogy megkérem a kezét, és elveszem feleségül (mert engem egy kis elutasítás ilyen végtelen izgalomba tud hozni), szakított velem.

Örjögve jártam a várost, ahogy már annyi férfi előttem, velem egy időben, és nyilván utánam is. Levelek százait írtam neki, de nem válaszolt egyikre sem, a telefont nem vette fel, a kapun nem engedett be. Néhány nap után feladtam, és a kórházi gyógyszer-tárból elegendő altatót loptam ahhoz, hogy egyszer és mindenkorra véget vessék ennek a komédiának. Megírtam zengő és pátosztelt búcsúlevelemet, rákenve a halálom felelősségét, hadd eméssze el a lelkiismeret-furdalás, és aztán egy utolsó próbát tettem a telefontal.

Legnagyobb meglepetésemre felvette. Először nem tudtam elhinni; remegtem az izgalomtól, képtelen voltam megszólalni, és a lefolyóba szórtam az összes altatót. Aztán beszélni kezdtem, lihegve és gyorsan; ő válaszolt, de a hangja kimért, hideg és üres maradt. Rettegtem attól, hogy leteszi, ezért egyre gyorsabban beszéltem, a végén szinte már sirtam. Elmondtam neki, hogy ő a boldogságom záloga, és hogy megölöm magam, ha nem lesz a feleségem, meg a többi marhaságot. Szinte hallottam, ahogy a körmét piszkálja.

Aztán amikor ásítózni kezdett és elköszönt, utolsó kétségbeesésemben a kagylóba sikítottam:

– Árudd már el, mit tegyek, hogy szeressé!!!

– Ja – így ő. – Gyere át, és javítsd meg a radiátoromat.

Mert, bár nem látszik rajtam, remekül tudok radiátort javítani. A józan hang annyira jót tett nekem, hogy átmentem, és megjavítottam a radiátorát, majd hazatértem, összetéptem a búcsúleveleket, és azóta sem akarom öngyilkos lenni senkiért.

Szóval öcsém nem hagyott hátra semmiféle levelet. Ez az egyik ok, amiért kizárhatjuk az öngyilkosságot. De van egy másik is. Orvosként állíthatom: ahhoz, hogy valaki öngyilkos legyen, és belépjen egy kamion elé, odategye a nyakát a sínekre, befalja a vadászpuska csövét, vagy a nyakára hurkolja a kötelet, akkora önuralom, akarat és elszántság kell, ami nagyon kevesünkben van meg. Ahhoz, hogy az utolsó pillanatban mégse ugorjon félre, mégse kapja el a fejét, mégse omoljon bögve a földre, vagy ne kapjon oda a kezével, ahol a legjobban szorít: olyan emberfeletti lelkierő szükséges, amilyen – bármennyire is szerettem az öcsköt, azt kell mondanom – Ágostban nem volt meg. Nem, nem volt meg, messze nem volt meg benne.

Halála előtt pár nappal eljött hozzám, és elpanaszolta, hogy nem tud aludni, szorong, és azt hiszi, hamarosan meg fog halni. Vicceltem vele, mondtam neki, hogy elviszem csajozni, de ő csak hajtogatta a magáét. Végül így szólt:

– Karcsi bácsi, placebizálj meg engem. Adj valami fájdalmas, erős kezelést, amitől jó rendesen rosszul leszek: lehet az döfködés, karistolás, szurkapiszka vagy nyisztelés is. De előtte fontos, hogy azt mondd: „Ágost, ez, amit most kapni fogsz, tényleg használ. Szóval ez nem az a placebizálás, amit az imént kértél tőlem. Ez rendes kezelés lesz, működő gyógymód.” És én akkor elhiszem az egészet, és már most megígérhetem, hogy szépen meggyógyulok...

Mindenesetre, ha ezek és saját meggyőződésem ellenére mégiscsak öngyilkos lett, csak sajnálhatom, hogy az előjeleket nem vettem időben észre. Az orvostudomány-nak ugyanis remek receptje van az öngyilkossági szándék gyógyítására. De hadd beszéljenek helyettem a szakértők: hallgassa csak ezt a kis részletet a Csiky Kálmán és Csiky Csaba szerzőpáros 1982-ben megjelent, *A lelki jelenségek kórfolyamatai* című, nagyszerű könyvéből:

„5.1.2. Elektromos szeizmoterápia (Elektro-sokk).

A gyógykezelésnél a beteg fejére bitemporálisan elektródópárt helyezünk el, az automatikus kapcsolás segítségével gombnyomásra beállított értékek szerinti áramerősséget (250–450 mA, 120 V feszültséggel és 0.3–0.5 idő alatt) adagolunk. Esméletvesztés (»absence«) és/vagy generalizált jellegű konvulziós roham jelentkezik. A bete-

get gondosan elő kell készíteni (»a pillanatnyi eszméletvesztésre«), óvni kell a roham előtt (szájöblítés, műfogsor kivétele stb.) és a roham alatt (két-három ápoló óvja lepedőn keresztül ízületeit, gerincét a kilengésektől, fogait közjük helyezett gumilappal stb.) Ha a beavatkozás fontos, de a betegnek sérve, csont- vagy gerincbetegsége van, ún. »védeettsokkot« alkalmazunk, altatással, atropinnal (nehogy nyálát aspirálja) és háromperces izombénulást okozva szukcinilkolin-klórhidrát injekcióval, s a hatás kezdetén adagoljuk az áramot, mely konvulziót egyáltalán nem vált ki. Utána mesterséges lélegeztetést alkalmazunk, míg a beteg spontán légzése helyreáll. A gyógymód rutinszerű alkalmazása hetenként két-háromszor történik világszerte, s csak kevés szerző állapítja meg például EEG-vizsgálattal, hogy az ösz-száma a kezeléseknél nem károsíthatja-e a beteget. Ha megjelenik a delta-hullám típus nyilván-észrevehetően, a kezelések vagy eredményt adtak vagy nem; de abbahagyandók, mert tovább adva károsíthatják az agyvelőt, ami azzal jár, hogy a kezelést követő feledékenység négy-hat hét alatt nem szűnik meg. Megállapíthatjuk, hogy a »delta-index« a kezelés eredményességét is jelzi, ha megfelelő volt a javallata. Általában az említett rutinszerű kezelési módot alkalmazva, az összekelések száma nem haladhatja meg a 15-öt. A kúra ily módon alkalmazva eredményes primér exogén pszichózisokban, öngyilkosság-veszélyes depressziókban, skizoidreakciókban s gyakran akut katatóniás, paranoid és hallucinátorikus szkizofréniákban. Ha azonban a javallat nem megfelelő – pl. krónikus szkizofréniában, az eredményesség után igazodnak, ami nyilván nem jelentkezik, és EEG-ellenőrzést nem végeznek – a húszat is meghaladó kezelések száma minden bizonnyal tartós memóriazavart okoz; de észleltünk 25 kezelés után, havonta ismétlődő »spontán« epilepsziás rohamot is. Ha viszont a javallat is megfelelő, s a kezelések száma sem lépi túl a veszélyeztetés határt, arra is kell gondolni, hogy a memóriazavar már előzőleg is létezett, illetve az alapbetegséghez tartozó jelenség volt (*S. Elia és H. Raotma, 1977*). Az ötvenes évek vége felé az a tény, hogy a rutinszerű módszer (két-három kezelés hetente) alkalmazva öngyilkossági kísérlet előfordult a klinikán belül is, arra készítetett, hogy napi két kezelést alkalmazzunk néhány óras időközzel közöttük. (*Na, és most figyeljen!*) Kialakítottuk az ún. *kis-halmazásos – e.sokk módszert*, napi két kezeléssel négy-öt napig, szükségszerűen kiegészítve napi egy kezeléssel, míg a beteg elfelejtette bejövételének időpontját, az eltelt napok számát és tüneteit! A kezelés négy-öt nap alatt teljes eredménnyel járt (betegeink már az első nap után letettek öngyilkossági szándékukról).”

Hát nem? Győzelem, testvérem! Ilyen egyszerű ez, kérem.

TARBAY EDE
Vitorlát bont

*Vitorlát bont a vastag törzsű fa.
Május szelétől szétterül a lombja.
Legelső társa már az éjszaka,
míg belsejében korhadás a pokla.*

*A földi, három csillagok mögött
besüppedt fűben pörzsölt lábnyomuk,
felkavarják a sivatag-ködöt.
Istálló-mélyen árnyá vátozunk.*

*Köröttünk minden szelíd, mint a bárány,
kit elfogott a tövisrózsa bokra,
de szabaddá lett, mehet már a lábán.
Kedvét a pásztor síjja felfokozza.*

*A hajlaton túl sas száll és a szárnya
törése, mint az emberkar, könyök,
az erdő szálló párájába mártva
balanszíroz a faszorok között.*

*A faluszéli keresztúton hangyák
zarándokolnak szentelt szalmaszállal,
az egyik sántít, társai le hagyják.
Az áruló a Mesterére rávall.*

*Papír-zsebkendőn, halványan, ember-arc.
A feltámadt szél semmibe viszi.
Egy könyvlapot gyerekkéz félbe hajt.
Hogy vele szállhat, ő még elhiszi.*

*Magasból kéne nézni a világra,
és összemosni minden tér határát,
mint fákat erdő, kátyút gyöngye lámpa.
A fatörzs reccsen. Holnapig kivágják.*

Mintha lennék

*Mintha lennék fehér árnyék
szénfekete fal előtt,
szárnyatlanul feléd szállnék,
ki az égből földre nőtt.*

*Mintha lennék kóbor lélek,
járnék sűrű nép között,
keresném a mindenséget,
mely egy pontba költözött.*

*Mintha lennék fű, fa magja,
forrásvíz vagy szőlő cseppje,
Édenkertből elragadva,
vetve sívó rengetegbe.*

*Mintha lennék magam mása,
kőből kőbe vésetett,
olvadt ónban izzó páka,
öntüztétől ellepett.*

*Mintha lennék irt papírból
hajtogatott repülő,
kalamáris, metszett lúdtoll,
kétségekből lett idő.*

KISSNÉ KOVÁCS ADRIENNE
A képrajzos
Kunkovács Lászlóról

Kunkovács László műfajteremtő alkotó. Fotóművész, néprajzkutató, író egy személyben. Amire az életét tette: az etnográfia, az etnofotográfia, a hagyományos gazdálkodás, az ősi hiedelemvilág, az eurázsiai kultúrák kapcsolatainak felderítése. Folyton úton van. Tizenyolc népet keresett fel, több tízezer kilométernyi hátizsákos kutatóút van mögötte, s mindig egyedülálló dokumentumokkal, fényképek sokaságával, jegyzetekkel, hangfelvételekkel tért haza.

Néprajzsként és fotóművészként külön-külön szokták méltatni, kevésbé szakíróként, pedig munkásságát éppen ez a szétválaszthatatlan hármasság avatja kivételessé. Egyszemélyes intézménye nem tagolódott – nem tagolódhatott? – be sehová, semmilyen tanszékhez, kutatócsoport-hoz, jöllehet több egyetemen tartott előadásokat, kurzusokat. Az Iparművészeti Egyetem 2007-ben tiszteletbeli művészeti doktorrá avatta. De hiányzik a hivatalos hátország az utódok, a munkáját folytatók kinevelése miatt is.

A Néprajzi Múzeumban fotótár áll a szakkutatók rendelkezésére, csak hogy az nem művészi színvonalú fotográfiák gyűjteménye. Annál inkább meg kell becsülnünk, ha egy Balogh Rudolf-díjas, Magyar Művészetért-díjas fotóművész a néprajztudománynak szentelte az életét.

Először 1995-ben, a Néprajzi Múzeumban talákoztam elementáris erejű, *A Mongol-Altaj kazakjai* címmel megrendezett fotókiállításával. Legalább száz önálló, tematikus kiállítása volt itthon, képei tizenöt országban megfordultak: magyar kulturális intézetekben, rangos múzeumokban. Hirdették, hogy a műveltség mélyrétegei összekötik a népeket. Időszaki kiállításain kívül négy állandó kiállítást is mondhat a magáénak (szó szerint, mert nem lévén divatja a fotók megvásárlásának, ezek saját tulajdonú lerakatok): egy megtekinthető *Sáregresen* a Halászlati Múzeumban, az Életmű-keresztmetszet *Gyomaendrődön* a tájházban látható, a *Kondorosi Csárdában* kapott helyet a *Pusztaiak* című képegyüttes, a *Hortobágyon*, a Kht. székházában pedig az *Élő pásztorkultúra*.

Kunkovács László *Táltoserő* című könyvében (Masszi Kiadó, 2006) fotóihoz lírai reflexiókat, gondlatsorokat írt – szépirodalmi szinten: a képi világ mestere remekbeszabott esszék írója is. Kép és szöveg: nála társak, összefonódnak, egymást erősítik. Nem magyarázza képeit, ehelyett elgondolkodtat, kérdez. A legfontosabbaknak akar a végére járni. Ősi hitvilágunk, ere-

dendően tiszta világképünk nyomait keresve bejárta fél Euráziát. Erről szól a könyv. Bevezetőként azonban, hogy ráhangolódjunk a vándorútra, Buda Ferencnek az *Ég és föld között* című, a szerzőnek ajánlott versét olvashatjuk, amelyet a költő a fotóművész 1993-as kiállításának hatására írt. A kötetet indító kép: egy kéz, juhász-kampót szorongat. Hat ujj fonódik a botra, a hortobágyi pásztor – kortársunk – tudja, hogy táltosnak született.

Kunkovács a kötetben nem a tartalomjegyzék szót használja, hanem így szólít meg: „*Az utazás, amelyre a beszélő képek alkotója elhívja az olvasót.*” És következnek a fejezetcímek: *Mi végett vagyok?*, *Csudaballa*, *Nehéz ajándék*, *Hajcsár Imre*, *Emberkereső*, *A szakállas farkas*, *Télkergetők*, *A sztyeppe illata*, *A világfa tetején*, *Hanti medveünnep*, *Rénpásztor öregapám, a sámán*, *Napba iramló szarvasok*, *Kerecsenszárnyakon*, *Kőbe vésett istenember*, *Az ujjur varázslónál*, *Kirgiz démonűzők*, *Kisfiú a kurgánon*, *Az altaji óriás*, *Halotti tor a tajgán*, *A kétvilágú jakut lány*, *Korszakunk, kiszállhatunk belőled?*, *Rosszpuszta*, *Tűzszerszám*, *Életút*, *Átadás*.

Érdeemes átlapoznunk Kunkovács korábbi könyveit is. Az *Ősépítmények* az építészet archaikus rétegét mutatja be. A magyar parasztporta hátuljában még megbúvik a kerekől. Hasonlók a törzsi építészet apró csodáiként ismertek, s ugyanilyeneket építhettek több ezer évvel ezelőtt is. A huszonnegyedik órában örökítette meg őket. A gazdálkodás udvarbéli építményei, a bogárhátú kinti kemencék, a megalitikus hatású galambdúcok, a dinyenyékunyhók és a nádból rakott pásztorépítmények – Kunkovács képei láttán döbbenünk rá – idő fölöttiek.

Hagyományos halászatunk Hermann Ottó gyűjtései után másfél évszázaddal is tartogat meglepetéseket, erről szól a *Kece, milling, marázsa*. Halászszerzők nevét rejti a könyv címe.

A *Kőemberek* képeit tíz ázsiai expedícióján szedte össze. Az ótörök nomád népek szokása volt a kora középkorban, hogy ember formájú áldozószobrokat faragtak és állítottak, ahol csak jártak, végig az eurázsiai füves pusztán. A fotóművész-kutatónak köszönhetően fotókiállítás, majd monográfia lett belőlük – más formában nem is lehetne bemutatni ezeket a kőmonstrumokat. Több ezer volt belőlük, mindegyik másféle, és mivel legtöbb alig lakott vidékeken rejtőztek, ezért szintén ismeretlen ez a kultúrkinccs.

Kunkovács László képei a művészet erejével „exponálják” a nagy összefüggéseket. Világlátásának kiteljesedése a már említett *Táltoserő*, a szerző legszebb, legteljesebb műve, kérdésekkel és megtalált válaszokkal. Összegez, miközben a tudás és a szépség egyensúlyát teremti meg. A nyomokban máig megmaradt ősemlékezetet tárja fel, képei gyakran az egész univerzumot átfogják. Világ-

magyarázatoknak tekinthetjük a Tiensan sziklafalain megtalált, az írott történelem előtti véseteket. A minden-ség a léptéke az Altajban megörökített, mesébe illő jele-
netnek is. Széttárt karú fiú a végtelen tájban. *Kisfiú a kur-
gánon*, ez a fejezet címe. A szerző így emlékezik: „*Nem
mondtam neki semmit, de látta, hogy fényképezek, és gon-
dolhatta, ez most fontos. Felkészött a kurgán tetejére és
meztelen kis karjait szíjjeltárta. Szálkeresztté formált tes-
tével kijelölte magát a végtelen térségben és átölelte
azt. Ősei halomsírjánál a kazak kisfiú meg én egyetlen szó
nélkül is értettük egymást és a lényegét. Kivételes helyze-
tekben érezheted: cselekvéseid nem percnyi meggondolá-
said szerint történnek, magasabb vezérlésnek engedel-
meskedtél. Porszem vagy és hatalmas. Szerény darabka a
nemzedékek láncolatában, de kihagyhatatlanul fontos
valami a nagy egészben, s ez megnyugtató.*”

A kötet fotóin megtalált pillanatban látjuk az arcokat. A rénszarvaspásztort, a hanti édesanyát, az ujjur és a kirgiz varázslót. Ázsia utolsó nomád tudós embereivel való talál-
kozásokat élünk át. Ránk köszön Varró Gyula, a derecskei gulyás is, kezében kovakő és csiszolóacél. Ezer és ezer kilométer választja el egymástól ezeket az embereket, de itt, a képeken, testvéri közelségbe kerülnek egymáshoz.

Tele a könyv jelképekkel. A sztyeppövezet népván-
dorlás-kori kőbálványai, a mongol pusztákon álló, szar-
vas ábrázolásokkal ékesített stélék, a rejtélyes kőhal-
mok és kőkörök egykor áldozatok helyszínei lehettek
Szent helyeken járunk a könyvet lapozgatva.

Megtudjuk, hogy a világ tetején, Tibetben, a hágókon
szakrális kőhalmoknál pihennek meg a zarándokok.
Követ tesznek a halom tetejébe, nincs más, ez az áldo-
zat. A kazakoknál és baskiroknál is találhatóak szent
kőrakások. Mi több, a szerző megérzése szerint Putnok
határában is, amelyről népmonda szól. „*Keresem a szent
pontok közös jellemzőit. Putnok, Mongólia és Tibet –
bennünk – közel vannak, és valamennyi, jelenlétünk
pecsétjét elkérő áldozóhely szerte a világon. Fel kell jut-
nunk a magassághoz! A helybeliek eligazítása után meg-
keresem a szakállas farkas sírját. A Hegyes-tetőn talá-
lom, mondták. Újabb kő koccant a kőrakáson.*”

Kunkovác fotósorozatát készítette a Fejér megyei
Mohán máig megmaradt téltemető népszokásról is: a színes
szalagokkal teliaggatott maskarásokban a sámánok késői
utódaival szembesülünk. Jakutföld végtelen tajgájában
talált rá az őslakosok halottkultuszára. A „lélekküldő fa”
fényképe erről mesél. Nekünk, magyaroknak a nyugat-
mongóliai, kétezer-hétszáz éves temetkezőhely mond a leg-
többet. A megalitikus kőoszlopokon koronás, szent állatok
vágatnak, szarvasok iramlanak, szinte repülnek fölfelé.
Jelképiségük megvan számos eurázsiai nép eredetmondájá-
ban, a miénkben is. Iskoláskönyvekbe illesztem ezt a
képet, hadd lássák a gyerekek, amikor Arany sorait tanul-
ják: „Száll a madár ágrul ágra, száll az ének szájrul szájr-
ra...” A *Táltoserő* képei máig élő örökségünk bizonyítékai.
Útjelzők térben és időben, az eurázsiai végtelen térségekből
népünkhöz, a múltból a jelenbe, önmagunkhoz.

ROSONCZY ILDIKÓ Egy régi július 28-a emlékére

Alföldy Jenő születésnapjára

1849. július 28-án az erdélyi hadsereg parancsnoka, Bem József altábornagy „hat napi szakadatlan utazás után”, egyre kiújuló sebei miatt négylovas hintón robogott be a székely fővárosba, Marosvásárhelyre. Azt tervezte, az oroszok által már elfoglalt Nagyszeben ellen vonul, de tudomására jutott, hogy Lüders tábornok elhagyta a várost és visszafordult a székelyek földje felé. Az orosz parancsnok, mielőtt megindult volna a magyarországi főhadiszíntér felé, biztosítani akarta a hátát, ezért véglegesen le kellett számolnia az erdélyi magyar erőknél utánpótlást biztosító forrongó vidékkel.

A civil ruhás fiatal őrnagy, Bem egyik segédtisztje 28-án még Marosvásárhely felé szekerezett, s oda csak 29-én hajnalban érkezett meg. Nem tudta, mit tervez az „öreg”, mint feleségének írta „vagy két napig itt leszünk, míg a sereget egy kissé rendbe szedi, aztán mit teszünk, ő tudja...” Mindenesetre egy szabónál uniformist rendelt magának. Délután azonban Bem összehívatta vezérkarát főhadiszállására, a régi Teleki Domokos-féle házba, este pedig a szűkebb törzséhez tartozó tiszteket rendelte magához, s tájékoztatta őket a kialakult helyzetről: Lüders Segesvárnál áll, tehát másnap kora reggel Székelykeresztúron át felvonulnak ellene. Bem kijelölt segédtisztjei is utasítást kaptak az indulásra. A civil ruhás fiatal őrnagynak azonban, akinek sem fegyvere nem volt, sem lova, hiszen őrnagyi rangját a székelyföldi Berecken csak néhány napja kapta vissza, a parancsnok megtiltotta, hogy vele tartson. Hiába: „Nem tudok az öregtől elmaradni... Akár visz, akár nem visz, én megyek...” – mondta bajtársának, s július 30-án reggel „egyszerű, minden tisztí jelvény nélküli zsinóros vászonzubbonnyban a katonai iroda vezetőjének „kóberes” kocsiján elindult Székelykeresztúr és Segesvár felé...

A magyar történelmi tudatban a középkorban kiépült szép és gazdag szász város neve a veszteség és vereség fogalmát hívja elő, holott Segesvárnál Bem július 31-én valóban súlyos, de nem döntő katonai vereséget szenvedett mintegy két és félszeres túlerőben lévő ellenfelétől. Komoly veszteségük volt a cári csapatoknak is. A legfájdóbbat számukra annak a Szkarjatin tábornoknak, Lüders vezérkari főnökének a halála jelentette, akit rögtön az ütközet kezdetén eltalált egy földről visszapattanó magyar ágyúgolyó. Az oroszok tábornokot veszítettek, a magyarok legnagyobb vesztesége pedig „csak” őrnagy volt. Az a fiatal civil ruhás őrnagy, akit Petőfi Sándornak hívtak.

A segesvári vereség súlyát a költő elvesztése növelte meg. Bem a csatamezőről visszatért Marosvásárhelyre, összevonta és rendezte erőit, majd az oroszok legnagyobb megrökönyödésére Nagyszeben alatt termett, és augusztus 5-én bevette a várost. S ha mérlegre tesszük 1849 nyarának erdélyi hadi eseményeit, azt látjuk, hogy az Erdélybe benyomult orosz hadtest, amely három hét alatt ki akart jutni a magyar Alföldre, hogy ott kerüljön a magyar főszerep hátába, ezt a célját nem érte el. Lüders serege, köszönhetően a szívósan védekező, szellemesen taktikázó lengyel tábornoknak, és köszönhetően a lerongyolódott, végül teljesen felmorzsolódott erdélyi hadseregnek, ott ragadt Erdélyben. Olyan teljesítménye volt ez Bemnek, amely előtt az orosz ellenfél is elismeréssel adózott.

***

Július 28-án Leiningen-Westerburg Károly gróf honvéd tábornok, aki alig több mint egy hónapja vette át a III. hadtest parancsnokságát, Gesztelynél, a Hernád menti Zemplén megyei falucskánál tartotta szemmel Grabbe orosz altábornagy ellene felvonuló hadoszlopát. Amikor az oroszok ágyúlovásnyi távolságra közelítették meg a magyar erőket a folyó bal partján jól fedező állást, Leiningen ágyúit tüzet nyitottak. A támadó oroszok végül sebesültjeiket és az elesetteket visszahagyva hátráltak Onga, Miskolc, majd Putnok felé. Veszteségük negyvennégy halott, ötvenkét sebesült, három eltűnt. Másnap bukkant rájuk a IV. orosz hadtest egyik kozák járőre. E hadtest küldött szekereket a sebesültekért s katonáival eltemettette a holtakat. A magyarok egy halottat veszítettek.

Grabbe, az egykori dekabrista, szangvinikus természetű, főparancsnokát élesen kritizáló, önfejű orosz altábornagy, akinek nevéhez fűződik Losonc kirablása és porig égetése augusztus 8-án, a hadjárat idején vezetett naplójában gesztelyi kudarcára viszonylag kurtán, de többször visszatér, és a történetekért hibáztat mindent és mindenkit. Magát a legkevésbé.

Leiningen is vezetett naplót, annak nagy részét azonban már osztrák fogságban írta. A részletes napló sajnos április 5-ével megszakad, az isaszegi csatától kezdve a gyorsan pergő eseményekre vonatkozóan – egészen október 4-ig – csak jórészt ceruzával írt, rövid, sokszor csupán egy-két szavas napi jegyzeteket tartalmaz. E feljegyzések kidolgozására a vértanú tábornoknak nem maradt ideje. Így a július 28-i győzelemre jegyzeteiben csak egy szó, a helynév emlékeztet: Gesztely.

A birodalmi német grófi családból származó, magyarul csupán egy-két szót tudó Leiningen a szabadságharc egyik legrokonszenvesebb hőse, akiért katonái rajongtak. Goethét, Schillert olvasott, bölcsésznek készült volna,

nem katonának, de az elszegényedő család (apjának kastélyát Napóleon francia csapatai fosztották ki) többi tagjához hasonlóan ő is kényszerpályát választott, osztrák katonai szolgálatba lépett. Bár „édes Németország” sorsát figyelemmel kíséri és bizik a parlamentáris demokrácia elvei alapján létrejövő egységes Németországban, Magyarország érdekeit is a magáénak tekinti. 1848 őszén ifjú magyar feleségét és két kisgyermekét hagyja Pozsonyban, amikor önként jelentkezik Mészáros Lázárnál, a magyar hadügyminiszternél. Döntését (amelyet majd az aradi hadbíróóság súlyosbító körülménynek tekint) világosan és egyértelműen indokolja meg: „Magyarországon birtokos vagyok, és ezt az országot kell hazámnak tekintenem.” „Az ördög küzdjön a meggyőződése ellen, és inkább érjen engem bármi, sem hogy rablókkal együtt harcoljak egy addig békés nemzet ellen” – fakad ki egyik levelében. Feleségéhez írt levelei és naplója nemcsak egy megható szerelem dokumentumai, hanem a szabadságharc hadtörténetének legmegbízhatóbb forrásai közé is tartoznak. A művelt, bátor, mindig megbízható tábornok értékes naplójából most nem plasztikus csataleírásait, a Délvidéken folyó öldöklő polgárháború, a keserves tábori élet általa megörökített képeit emelem ki, hanem azt a kis portrét, amelyet feleségének rajzolt az 1849 februárjában megismert Damjanich Jánosról, későbbi barátjáról és vértanú társáról: „Külseje körülbelül hasonlít Shakespeare-éhez azon a kis érmen, melyet menyasszony korodban adtál nekem. Ugyanaz a domború homlok, rövid, hajlott orr, kicsi, csukott száj, erős szakáll, kopasz tarkóján csak hátul és oldalvást néhány sötét fűrt, amellet egy fél fejjel magasabb, mint a te Károlyod, és jóval vastagabb nála; főképpen pedig az erős szemöldök alatti barna szem, tele jóssággal, mely azonban, ha haragszik, oly vad, hogy fiatal katonáink gyakran remegtek egy pillantásától. Oly szépnek festem e férfit, hogy végtére beleszeretsz; hogy ezt meggátoljam, azt is meg kell mondanom, hogy már túl van a negyvenen és egy kicsit bántja a köszvény;...”

A gesztelyi ütközet hőse tehát a fiatal, német anyanyelvű Leiningen, maga az ütközet pedig egyik jellemző epizódja annak a küzdelmes hadmenetnek, amelynek eredményeként Görgey feldunai hadserege az orosz főerőket megkerülve, támadást nem kezdeményezve, de minden támadást határozottan visszaverve augusztus 9-én megérkezik Aradra, a honvédseregek számára kijelölt gyülekezési pontra. Egyetlen harc képes hadseregként.

***

Július 28-án Szegeden a magyar országgyűlés nyílt ülésén nagy többséggel elfogadta a nemzetiségi törvényt. Képviselőházi határozatról van szó ugyan, de az

olyan átfogó jogalkotási folyamatba illeszkedett bele, amely új alkotmányt eredményezett volna, így méltán tiszteli törvényként a magyar köztudat.

A délvidéki és erdélyi véres polgárháború megfontolásra, a közös érdekek keresésére, tárgyalásokra ösztönözte mind a magyar kormányzatot, mind a nemzetiségi vezetőket. Batthyány Kázmér külügyminiszter június 10-i köriratában, amely a nemzetiségekkel való megbékélés elvi alapjaként az ország területi integritását, egységét és a magyarság vezető szerepét jelölte meg, kifejezte a kormány készségét az ország területén élő nem magyar ajkú népek nemzeti jellegének erősítését célzó minden olyan törekvés elfogadására, amelyek a fenti kritériumokkal összhangba hozhatók. Ilyenek voltak az egyházi autonómia, valamint a községi, az alsófokú bírósági, az egyházi, az iskolai és a magánéleti nyelvhasználat. Ez a bizalmas jellegű körlevél a diplomáciai megbízottaknak és a határszéli katonai parancsnokoknak szólt, célja pedig az volt, hogy ismertesse a kormány álláspontját a nemzetiségekkel folytatandó tárgyalásokat illetően.

Az ennél továbblépő július 14-én megkötött magyar–román megbékélési tervezet a nemzetiségi kérdés átfogó rendezésének elveit is meghatározta. Az egyre súlyosabb hadi helyzetben a kormánynak nem volt már módja arra, hogy részletes törvényjavaslattal álljon az országgyűlés elé, ezért az ország nem magyar ajkú népeinek nyelvhasználati jogát, egyházi önkormányzatát és hivatalviselésének körülményeit szabályozó határozati javaslatot e megbékítési tervezet alapján nyújtotta be Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter: „Hadd lássa a világ (...), hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmát, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is.” A törvény értelmében a törvényhozás, a kormány és a hadsereg hivatalos nyelve a magyar maradt, de a nem magyar lakosság olyan széleskörű nyelvhasználati jogokat kapott, amivel a magyart hivatalos nyelvként nem terjesztették ki az államhatárig.

Varga János történész értékelése szerint a törvény „még ha nem is mondta ki, konkrét rendelkezéseivel valójában feladta a magyar szupremáciát filozófiai köntösben kifejező egységes magyar politikai nemzet eszméjét.” (...) „A korabeli Európának voltak országai, amelyekben törvények vagy uralkodói rendeletek szabályozták a nemzetiségi ügy egy vagy több vonatkozását. De a magyar törvényhozás volt az első, amely a nemzetiségi kérdés megoldására rendszeralkotás formájában tett kísérletet. Olyan rendszer kidolgozásával, amely egyrészt átfogja a problematikának csaknem egészét, másrészt seholy sem tapasztalt mélységű önkorláto-

zásról tanúskodik” – összegez az idézett tudós. S mindehhez tegyük hozzá: ha értékelünk, az akkori megoldási kísérletek korlátait érdemes összevetni a térség nemzetiségeinek mai áldatlan helyzetével.

Július 28-án többször halasztott adósságot törlesztett a magyarországi zsidóság irányában is a képviselőház azzal, hogy kimondta a zsidók emancipációját. A javaslatot, amelyet közfelkiáltással fogadott el a ház, ugyancsak Szemere Bertalan terjesztette be: „Uraim! Ha a zsidó nép szinte ott van a csatatereken, és vérét ontja egy oly hazáért, melynek ő még nem kijelentett polgára, ha ő vagyonát, életét örömet feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményl, azon jogokért, melyeket még nem bír, mit bírnak a többiek, (...) azt hiszem, (...) eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon szent kijelentését tovább ne halassza, miszerint a zsidók is a hazának polgárai, jogban és kötelességben a többiekkel egyenlők.” A zsidóság jogegyenlősítését morális kötelességüknek tartották a magyar liberálisok, ugyanakkor fejet hajtottak a magyarországi zsidóknak az ország védelméért főként a honvédség felszerelése és a hírszerzés terén kifejtett tevékenysége előtt is.

***

A hatalmas orosz katonai szövetséges győzelmet biztosító magyarországi jelenlétének árnyékában az osztrák kormányzat diadalittasan rendezkedett be. Magyarország teljhatalommal felruházott katonai és polgári kormányzója, Haynau tábornagy, aki már június 1-jén felakasztatta az első honvédtiszteket, sorra adta ki fenyegető hangú kiáltványait: július 1-jén például haditörvényszéki eljárást helyez kilátásba mindazokkal szemben, akik nem szolgáltatják be Kossuthbankóikat, 8-án rendeletben kötelezi az ország lakosságát az osztrák kormány által kibocsátott kincstári utalványok névértékben történő elfogadására, július 19-én Pesten kijelenti, halál vár az ellenszegülőkre, 28-án pedig éppen a még júliusban is honvédújoncokat kiállító Kecskeméten keltezi azt a kiáltványt, amelyben a települések felégetését rendeli el arra az esetre, ha azok csapatait megtámadnák. (Ezt bizonyítandó két nappal később egy osztrák dandár fel is gyújtja Csongrádot.)

Bécsben ugyancsak július 28-án kerül sor az egykor liberális ügyvédből a neoabszolutizmus támogatójává avanzsált Alexander Bach birodalmi belügyminiszteri kinevezésének véglegesítésére. Az ilyen és hasonló életpályáknak is megvan a maguk bája, de most ne a karrierizmus e napjainkban is tapasztalható válfaját vizsgáljuk, hanem arra a történelmi teljesítményre figyeljünk, amelyet Magyarország 1848-ban és a következő évben Európának felmutatott.

***

Annak a százhatvan évvel ezelőtti július 28-ának a történetén végigtekintve eltűnődik az ember. Először az oroszokkal vívott küzdelmek kapcsán azon, hogy a polgári átalakulást illetően mintának tekintett Nyugat milyen hűvös távolságtartással szemlélte az autokrata Miklós cár hadainak fellépését az alkotmányos berendezkedését és nemzeti önrendelkezését védelmező magyar állam ellen. Mert az angol kormány ugyan rendkívül sajnálta Oroszországnak ezt a beavatkozását, mégsem tartotta „az ügyet olyannak, amely (...) megkövetelné, hogy Nagy-Britannia e tárgyra vonatkozólag hivatalosan véleményét nyilvánítsa”. (Százhat évvel később hasonló tapasztalatokkal gazdagodhatott a nyugat-európai civilizációs mintát a keleti diktatórikus rendszerrel szemben követni kívánó forradalmi Magyarország.) Petőfi, mint társa visszaemlékezéséből tudjuk, azon a „kőberes” kocsin „leírhatatlan düh és megvetéssel nyilatkozott az európai diplomácia aljassága, ostobaságáról”.

Aztán azon is érdemes elgondolkodni, hogy ugyan az orosz cár 1848 tavaszától fegyveres beavatkozásra készen kísérte figyelemmel Európa forradalmait és a nemzeti egységtörekvéseket, akkor döntött a Magyarország elleni katonai intervencióról, amikor a forradalmi hullám terjedésétől már végképp nem volt mit tartani. Európa valóban újra csendes volt, csak a magára maradt magyar kezében csengett a kard. S ekkor a kontinens közepén, a Habsburgok birodalmának területén Európában azelőtt soha nem látott méretű orosz hadsereg jelent meg. Nagyobb volt ez a haderő nemcsak a magyar honvédseregnél, hanem a Magyarországon harcoló osztrák hadseregnél is. A segélycsapatok létszáma meghaladta annak a kormánynak a csapatait, amely behívta őket országába. Független államról lévén szó ez elég különös vállalkozásnak tekinthető. (Ilyesmit persze tapasztalhattunk a XX. században is, éppen mifelénk, de nemzeti szuverenitásától megfosztott ország bábkormányára esetében.)

1849 tavaszán kiderült, hogy a magyar hadsereg s mögötte az azt ellátó, azt felszerelő és fiait honvédnek adó magyar társadalom képes az ország védelmére. Képes volt azért, mert a reformkorban kidolgozott érdek-egyesítési politika eredményeként létrejött polgári nemzet az ország irányítását vállaló politikai elit maga mögött tudhatta. És képes volt azért, mert ez a politikai elit a társadalom jogfosztott rétegeit nemcsak beemelte „az alkotmány sáncai mögé”, nemcsak szabadabbá tette, hanem tulajdonossá is: a jobbágytelek átment a felszabadított jobbágy tulajdonába. (A szabadságharcot támogató parasztságot éppen ezért próbálták a sorra kiadott osztrák proklamációk azzal eltéríteni a magyar kormánytól, hogy

ismételten meghirdették: a jobbágyok felszabadítását az uralkodó nem fogja visszavonni.) Ebben a helyzetben Bécs két lehetőség között választhatott. Vagy kiegyezik a magyar polgári állammal (annak kiszakadása az osztrák birodalomból nem volt törvényszerű, a Függetlenségi Nyilatkozat ellenére sem), vagy külső, egyébként a saját szempontjából is kockázatos katonai segítséggel lép fel ellene. Ez utóbbi megoldás mellett döntött.

A szabadságharc leveréséhez két nagyhatalom hadseregére volt szükség. Érdemes azt is megjegyezni, hogy az angol álláspont éppen a magyar katonai sikerek hatására – megkésve ugyan –, de változni kezdett. Július végén az angol képviselőházban Palmerston külügyminiszter kijelentette: Anglia célja az, hogy Magyarország és Ausztria küzdelme a két fél megegyezésével érjen véget, s a közvetítésre is mutatkozott hajlandóság. A Magyarország helyzetére vonatkozó nézet változása mögött tehát a sikeres önvédelem ténye volt.

Az osztrák miniszterelnök, Felix zu Schwarzenberg herceg centralizált, német nyelvű, abszolutista módon kormányzott birodalom kiépítéséről álmódott. Ez az egységes piacot jelentő birodalom az osztrák nagypolgárságnak is érdekében állt. Ma a nyugati történetírás a

neoabszolutizmus képviselőjét, az említett Félix zu Schwarzenberget egyre gyakrabban ünnepli nagy liberális politikusként, mint arra Katona Tamás történész felhívta a figyelmet, s ennek megfelelően a magyar szabadságharc katonai vezetőinek kivégzését osztrák szempontból nemcsak érthetőnek, hanem helyesnek is tartja. Kérdés, hogy a nemzeti önbecsülésében megropant hazai társadalom hogyan viszonyul az ilyesféle kétes mítoszgyártáshoz. Különösen akkor, amikor a legújabb magyar irodalomtörténet(ei)ben a szellemi életünk, tudatunk alakulásában megkerülhetetlen polgári forradalom és alkotmányvédő háború örökségének tulajdonképpeni ignorálásával találkozunk.

Ma határon innen és túl erős és egyre erősebb a közös magyar vereségtudat, és ezzel párhuzamosan erodálódik a közös teljesítménytudat. Okkal persze. A Kárpát-medencei magyarság európai méretekben jelentős utolsó nagy *közös* történelmi tette 1848–49-hez fűződik, ahogy Egyed Ákos történész erre rámutatott. És ennek emlékezete, a nagybirodalmi aspirációkkal szemben országot védeni tudó, jogkiterjesztéssel nemzetet építő szabadelvűség hagyománya abroncsként fogja össze a több országban élő magyarságot. Még.

DUMA-ISTVÁN ANDRÁS
Bálvány forás lelke

*Ismeretlenek ismertem az életemben értetem és meg védtem
Volt neki kényyce¹ és még van a kapu előtt utcákan egy óldalan*

*A kőből ki emelkedet és kultuszban ki fejlődöt
Igy lett a jele Istené a lógika szelemié a krisztusé*

*Nem tudatlanul váltazat a földön fában maradat
A szentelt tudós hegyeken a csucsakan ő megszentelt*

*Karácspany követ váltazást a fejlődés és halasztás
Még tartsa ma is a helyit és védi az ő értelmit, régitudás*

*Nem furcsa viselkedése ismeretlen megértése
Még az se rasz² a helyzete hogy mere van le szertitve³*

*Halála előt megérzi magában ki felyezi az uj helyit
Fakereszt farma bálványka te lettél vosban olvasztat*

*Sokszar sokszar megváltattva csángliában olvasztva.
Ez ellen még mai napig titakban meg maradva*

*Keresztezve az útakat és meg védve a kutakat
Utcák végin létezel, elhagytad a nyamakat*

*Minden reggel meg öntözöm kutam melyet keresztett
Mint a régi nagy időkbén ő s kő istentől szentelt.*

*Mint a tudomány, hogy mandja semi sase váltazik
Ha nem csak a természetben uj formában létezik.*

*És mi lesz, mikkor elveszel vagy ki még ujra keresztel
A tudásnok egyik része nem lesz kénccse semivel*

*Ha minden tudás maradna az ember jaban haladna
Az ártatlan nogy világba és minden szinyü kultuszba.*

*A bálvány mindenek része az Istenek természete
A világnak a kezdette és sak más formának része.*

*A kőben kötööt részletek és erők ösze keverték
Ha ülnek s semit se mondnok ők meg vanok*

*Meg van bennik a szelemik a tudásik és ereik
Meg vanok kőben feszitve és rekesztve.*

*A végin meg szabadulnok üdő után ki olvadnok
Szabadok lesznek időtől és szelemtől szabadultak*

Unalom!

*Az Űdő nekünk egy halom
A súlyosságát majd bírom
Mert jó van benne, van még rossz
El leselkedve ül gonosz*

*Meg unom kedves barátom
Mert lelkem nem hagy meg bánksam
Ő meg ún ingem halálra
Keveredtem bánatába*

*A múltat unja meg jövő
Mert nincsen út visszatérő
S a szegény unja gazdagot
Mert nem odhotja vagyónát*

*A gazdag unja a szegényt
Mert jól meg fosztatta ez vényt
A jólelkű, kéregetőt
Mely viszi jóból égetőt*

*Az angyal nem unja embert
Mert őbenne nővel lelket
Majd aztán gonosznak válni
Vagy istenhez tud meg térni.*

*A nulla unja önmagát
Egy mellet kopja halálát
A születésnek lényegit
Folyamatnak az értelmet*

*Unja az egység a semmit
Ezért szertiti ágait
Virágazva az ŰDŐBEN
Képeződni a tükörben*

*S hagy ne legyen az unalom
Az űdőt újból kívánom
Virággal legyen tavasszal
És Őszre legyen sok maggal.*

*Ne und ember te magadott
Árasszad lélekkel társad
Árasszad maggal sok magot
Élvezni fogod virágot.*

Jegyzetek

30. oldal

- 1 kénycese = kincse
- 2 rász = rossz
- 3 szertítve = terítve

32. oldal

- 1 kálvárom = kálváriám
- 2 ess = is
- 3 sztenka = kő
- 4 Tyükszer = Tyükszer (falurész)

Két kálvárom¹ van

*Van nekem ess² két kálvárom
 Atyám nekem termelte
 A két csúcst a házam elé
 Minden reggel le tette
 Nézed fiam a keleti!
 Ez a sztenka³ leg nagyobb
 Kit az egyház neked adta
 Apád s te is hordozod
 Oldal az elvesz alatta
 Mert nyugatról lecsúszat
 Tyükszer⁴ falu mit adat
 Még ma is meg maradat.
 Nyugat kálvár bujdosik
 Lelked mélyin csuszkálík
 Ennek még a fa keresztit
 Mindnyájon többen viszik.
 A keleti fa keresztet
 Kő kereszté váltatták*

*A komáid éjfilikor
 Hot ökörvel ki húzták
 És már azért is hogy kőből
 Volt a hegyre emelve
 A háromból le tört egyik
 Ki rassz tolvait feszítte
 Oldali három keresztet
 Meg akarták váltani
 Mégis azért a lelkikben
 Fából fogták el hogyni.
 Azért kell az ajtó részit
 Délre szépen fordítani
 Hogy nyugatot és keletet
 Tisztán tudjad meg látni.
 Keményen kell állni mint kő
 Ha bírod ha nem bírod
 Így tanulod meg a földön
 Hogy vigyed a sorsadat.*

„Nem írtam helyesen, csak úgy hallás után, de magyarul”

Beszélgetés Duma-István Andrással

Kodály Zoltán azt írja a magyar zeneszerzőkről, sorsuk úgy hozta, hogy csak fél kézzel dolgozhatnak, a másikkal a vakolókanál helyett a kardot kellett forgatniuk, hogy magukat, népüket, munkájukat védelmezzék. Elmondhatta volna ezt a magyar költőkre is, de talán még inkább a moldvai csángók költőire. Mert vannak néhányan. Érdekes módon, a csángóknak Lakatos Demeter személyében előbb volt költőjük, mint egyesületük, s ma is több a költőjük, mint hagyományaikkal, múltjukkal foglalkozó tudósuk, vagy érdekeiket szolgáló politikusuk. Ami talán azt mutatja, hogy ők inkább megélik, átérzik, és inkább megéneklék a sorsukat, kevésbé igyekeznek fölismerni, még kevésbé törekednek annak megváltoztatására.

A Bákó megyei Klézsén élő *Duma-István András nem az ilyen költők közé tartozik*, magamagát is elsősorban *csángó földművesnek* tartja. S ha mégis költő – mert hiszen verseskötetei jelentek meg –, hát inkább azok közé való, akik a történelem során, a versírás szüneteiben seregeket toboroztak, várakat ostromoltak, csatákat vívtak, vagy legalábbis építkeztek. Duma-István András csángó népét szolgáló munkájában nem is választható szét a vers vagy éppen a „csángó mitológia” teremtése a „Magyar Ház” építésétől, az Alapítvány szervezésétől és működtetésétől. Eközben példát mutat mindannyiunknak, hogy a megmaradásunkért folyó harcban ha nem küzdhetünk a reguláris hadviselés szabályai szerint, akkor a szellemi partizánháború lehetőségeit kihasználva kell győznünk, vagy legalábbis helytállnunk. Ebben pedig ugyanolyan jelentősége van egy-egy magánháznál megtartott magyarórának, anyanyelvi táborba kísért csángó gyermekcsoportnak, a kalákában épülő Alapítványi Otthon gyarapodó téglaíának – mint a leírt és kinyomtatott versnek.

– Klézsét én hamarabb ismertem meg, mint Téged, pedig milyen jó lett volna, ha már első ottjártamkor, negyven esztendeje találkoznánk. Igaz, Te akkor még csak tízesztendő voltál, de ismerhettem volna szüleidet, játszótársaidat. Hogyan emlékszel vissza az akkori Klézsére, pontosabban Klézse község Tyúkszernek nevezett részére, ami nemcsak szülő-, de lakóhelyed is, mind a mai napig?

– A falu elég szegényesnek él az emlékeimben, de működött. Szerintem még ma sincs összehullva,

de már elkezdődött a rombolás. Voltak szabályok, amelyekben az ember – akarta, nem akarta – benne élt, s az után kellett mennie. Például amikor kicsike voltam, nem és gondoltam, hogy más nyelven is lehet beszélni a világon, mint magyarul. Anyám bábaasszony volt, felvitt a szülőházba,¹ s mikor meghallottam, hogy ezek ott románul beszélnek, azt kérdeztem tőle: Mámika, ezek itt mért mondanak úgy, hogy: buj, buj, buj?

– Ott találkoztál először azzal a jelenséggel, hogy románok is élnek Moldvában?

– Meg is lepett. A szüleim tudtak románul: apám tökéletesen, ő oroszul is tudott, mert fogoly volt,

anyám kevesebbet, hibásan, de beszélt románul. Csak néztem a szüleimre, amikor valakivel román nyelven beszéltek, hogy ez meg mi? De aztán valamennyire én is megtanultam. Az első osztályban, 1962-ben, hárman voltunk, akik tudtunk románul. Én azért, mert a szülőháznál az ottani orvosokkal, ápolókkal, mint gyermek, jóban voltam, s ott tanultam valamennyit románul. A másik gyerek, Nelu² úgy tanult meg, hogy a nagybátyja Bákóban lakott, s akkor az apja, hogy a kölk gyorsan megtanuljon románul, felvitte hozzá. A harmadik, Farcádi Eugen, Demse papnak volt az unokaöccse, azért tanult meg románul. Aztán az iskolában úgy volt, hogy én leültem az egyik padba két gyermekkel, Nelut letették a másik padba, s Eugent a harmadikba. Amikor dolgozatot kellett írunk, akkor amit leírtunk, papírkákon adtuk oda a többinek. Bizony sok volt a nehézség, de akadtak vicces helyzetek is. Volt olyan gyerek, aki egyszerűen nem tanult, nem is akart tanulni, és akkor én ott ültem a háta mögött és kellett, hogy súgjak. Amikor felállította a tanító, hogy olvassa fel a leckét, ő megfogta a könyvet a kezébe, én es néztem a leckét, suttoztam, s ő mondta hangosan. Egyszer meguntam volt annyit suttozni, s amikor olvasta, hogy „Nikuláj elment apójával szántani”, nem azt mondtam,

1 szülőotthon

2 Nelu, a János név román alakjának – Ionel – becézett változata

hogy „fogta az eke szarvát”, hanem hogy a *hal szarvát*. Akkor kaptam egy jó verést a botval.

A gyermek, mielőtt elkezdte az első osztályt, hogy ne legyen néma, kivitték olyan óvoda-szerűségbe. Megtanultuk a *Podul de piatra* játékot például, hogy valamit fogjon fel, mikor első osztályos lesz. Ez az iskolának nulladik osztálya volt, nem óvoda, mert az a *gredinica*, hanem iskola előtti felkészítés. Elment a kicsi gyermek a nagyobbakkal az iskolába, s ott néhány órát foglalkoztak vele. Érdekes volt, mert olyan játékokra tanítottak, amiket mi nem tudunk. Az volt az élvezet, hogy új volt, amilyen nincs a faluban. Nem is vettük észre, hogy mi a cél, de valamennyit tanultunk románul. Mentem haza s kérdeztem apámat: Táte, ezt mi miért nem játszunk? S akkor apám néz vala keservesen. Sohase mondta, hogy: Fiam, mi magyarok vagyunk, magyarok kell legyünk, de belém nevelte a magyarságot. Úgy nevelte belém, hogy minden mozdulata magyar volt, és lehetett érezni, hogy az más. De nem mondta, hogy ez más, hanem egyszerűen csak megértette velem, hogy más. Aztán jöttek egyéb problémák. Hazajöttem az iskolából, s a történelmet olvastam neki, amikor negyedikes voltam. – Fiam, végezd a hazugságokat! – mondta apám. – Hogy volna hazugság, itt írja? – Lehet írva es hazudni.

–*Ti akkor hol laktatok, hol volt az a ház, ahol születélt?*

– Pontosan ahol most lakom, amelyikben te is találtál 1995-ben. Ceaușescu idejében nem lehetett újat építeni, ezért aztán én építettem hozzá azt a két új szobát. Ragaszkodtam apám házához.

– *Ez a falu Tyúkszer nevű része.*
– Igen. Végül is apámat ott idegennek tekintették, mert ő budai volt, Budán született, a község alsó, keleti részében. Anyám forrófalvi volt. Én azt sem tudtam, hogy mi Dumák vagyunk, mert István volt a családi nevünk és *curkán* a gúnynevünk, amit nem csúfolkodásból mondanak, hanem így különböztetik meg az egynevű familiákat. Rengeteg dolgot nem tudtam. Nem tudtam, mikor születtem. Úgy tudtam november 27-én, de apám mindig tiltakozott, hogy nem! Aztán ki is derült, hogy igaza van, mert nálunk az volt a szokás hogy mikor megszületett a gyermek, két hét múlva elvitték a paphoz, elvitték a tanácshoz, s akkor születtek meg a levelek.³ Ha megnézzük a helyzetet, a régebbi

Jobbról a kis Duma András

időben – mint én is – a csángók legnagyobb része vasárnap született. Miért? Mert vasárnap keresztelték, akkor iktatták be a papirokba. Nézttem, hogy vasárnap születtem. Apám meg: nem fiam, szeredán születéltél, el voltam az erdőbe, hazajöttem, s nem volt ingecskéd, ott voltál

a párnán jól bétakarva. S úgy sírtál, mint a kégyó.

– *Csángó létedre hogyan lettél egyedüli gyermek?*

– Apám előbbször meg volt házasodva, amikor jött a háború. Lészpedi asszonyt vett feleségül, az más fajta. Székely, s azok szórakozósabbak, mulatósak, apám így ismerhette meg. Szép asszony volt, úgy mondták, de én nem ismertem. Annak az asszonynak lehetett valami betegsége, amiben fiatalon meghalt. Azt a betegséget örökölte a lánya és az általam ismert két unokája is: harminc-harmincöt éves korukban meghaltak. Mikor édesapám hazajött a háborúból, még Lészpeden élt egy ideig, s mikor meghalt a felesége, hazajött Klézsébe. Engem elvitt egyszer Lészpedre, mert volt ott egy táltos,

egy asszony. Valami bajom volt, szívbetegség vagy mi, s az meggyógyított. És akkor tudtam én meg, hogy apám ott volt házas. Hazajöttünk, s meg-kérdeztem anyám: – Mámika! Kend tudta, hogy tátám meg volt házasodva? – Hát én es el voltam adódva, fiam! Az én emberem megnyuvadt⁴ a Szeretben, s így lettem özvegy. Azért tudtam eladódni apád után. – Akkor kezdtem megtanulni, hogy mik a normák, milyen a világ rendje. Ha valakinek meghal a férje vagy a felesége, csak akkor mehet férjhez újból. Ez nálunk nagyon fontos volt.

Apám – *István Márton* – úgy került ide a Tyúkszerbe, hogy 1952-ben azt a földet, amit a háború után kapott, elcserélte, s ide épített házat. Aztán átment Forrófalvába, s meglátta ezt a szép menyecskét, aki az anyám lett. De anyám – Kotyor Balán Rózsa – megjárta előbb Diószént, s mikor meghalt a férje, hazajött Forrófalvára. Apám húszesztendővel volt öregebb. Kérdeztem anyámat, hogy mit látott meg rajta? – Haj, fiam, milyen jó táncos ember volt!

3 iratok

4 megfúlladt

Anyámnak utánam még voltak gyermekei, de meghaltak néhány hetesen balesetben. Aztán még próbálkoztak, de anyám elvesztette az ikergyermekait is. Emlékszem rájuk, olyanok voltak, mint két játékbuba. Apám készítette nekik a koporsót és közben sírt. Kértem, mit csinál? – Házat. – Kinek? – Testvéreidnek. Nem érttem, kicsi lehettem. Így maradtam egyedül.

Nagyapáimat sem ismertem, talán az egyiket. Korán meghaltak. Édesanyám mamája, nagyanyám, ő nevelt fel aztán, Kotyor Balán Kati, Benke leány volt, neve után székely. Ő aztán átjött Forrófárváról, s velünk lakott. Nem volt tévé, este elfűttuk a lámpát s mesélt. Tőle tanultam mindent. Milyen növényt kell felszedni, milyen teát kell főzni. Hogyan kell húsvétban megfeszíteni a botot? Meg kell nyúzni körbe-körbe, s aztán arra a fehér csíkra húzol egy piros csíkot. S mikor elvittem az iskolába, a tanár fejbe vert vele. Felnőtt fejjel jöttem rá, hogy miért – piros, fehér, zöld volt.

A nyilas jegyében születtem, csendes, magamban való gyermek voltam, de makacs. Mindig érdekelt valami. Édesanyám papnak szeretett volna adni, én még nem akartam. Apám pártomat fogta. Nyolcadik után már látták a parasztok, hogy a földdel nem lehet élni, valamihez kell kezdeni, s akkor mindenki fogta, ahol fogta. Apám örökké mondta: fiam, ha el kell menni a faluból, ne menj keletre, menj nyugatra! Így kerültem Brassóba, szakiskolába, abból is egy nehezebbe, ami megfelelt a líceumnak, de munkásnak is, ha szükséges. Én voltam a negyedik Klézséből, úgy jutottam ki, hogy ott volt valaki a faluból, s a híre

elment. No hát menjünk ki, lám, mi lesz? Először kimentem apámmal Brassóba, de nem sikerült helyet

A költő édesanyja

kapni, mert túl későn mentünk. Emlékszem, Brassóban találkoztunk a csángókkal, hétfalusiakkal. Azt mondták apámnak, hogy mi nem vagyunk magyarok, s apám nagyon fel volt háborodva: – Mit? Talán ti vagytok a magyarok? Akik a németek fenekit...! Csak csodálkoztam, hogy miket tud az öreg!

Hazajöttünk, de azután 1969-ben saját magamra mentem Rozsnyóra, s beiratkoztam. Szászok között laktam, de azok tudtak magyarul. Találtam náluk magyar regényeket, ott olvastam az Egri csillagokat. Az ipari iskolában tanultuk a maró, az esztergályos, a fűrőgépes szakmát. Szerettem én azt, de nem ragadtam. Meg tudtam csinálni mindent, de nem volt elegendő. Hazajöttem Brassóból, elmentem katonának másfél évet, s aztán elvégeztem a líceumot, s leérettségiztem.

Érettségi után elkezdtem gondolkodni, hogy valamit tanuljak, de megismertem a feleségemet. Én

akkor már huszonnégy éves voltam, ő pedig négy évvel kisebb. Húsvétkor ismertem meg, a dió alatt. Mert voltam leányászni erre-arra... Bementem egy diófa alá egy este, ott volt két kicsikecske ljányocska, s mondtam annak a barátomnak, akivel mentem, hogy nézd meg, ott az én feleségem! S úgy is lett! Három évig beszélgettünk – úgy mondjuk mi –, aztán meglett a házasság. Ő Budán élt akkor a szüleinél, Klézse és Buda közti falurészen született, úgy mondták: a Palágyi-hegyen. Nyolcan voltak, s az apja fiatalabban halt meg, mint ahogy én vagyok most. Ráktól, biztosan Csernobil hatására.

– *Feleségednek mi a hivatalos neve? Mert én mindig csak Veronikának ismertem.*

– Magam sem tudom pontosan, de ne nevedd ki! Születő levelében⁵ Istoc Grosu Viorica – magyarul Istók Gross Ibolya –, mert a Violát a család vagy a jegyző másként értette. A keresztségben a Veronica nevet kapta – így van beírva a papnál –, a faluban pedig Veronikának ismerik. Látod?! Ezért rikojtom a feleségem úgy, hogy ASSZONY!!!!!! Hiszen ebben nem tévedek.

– *Házasságod után hogyan alakult az életed?*

– Aztán még tanultam esti iskolán Bákóban. Feleségem dolgozott négy lejért a kollektívban, én reggel mentem dolgozra, aztán estig tanultam. Ez azért volt jó, mert mikor elromlottak a szemeim, át tudtam váltani egy raktárba. Az is több volt kétszáz lejrel egy hónapban. Ott dolgoztam 1998-ig. Az alatt volt az RMDSZ-nek egy nagy közgyűlése Marosvásárhelyen, elmentem. Az szép volt! Duma András betegszabadságra ment három napra, de a televízióban megjelent, ahogy ott ül

5 születési anyakönyvi kivonat

az RMDSZ közgyűlésén. Az után nem volt könnyű a gyárban! Mit kerestem ott? De megúsztam.

– *Hogy kerül egy Bákó megyei csángó raktáros az RMDSZ közgyűlésére?*

– Ennek az volt az előzménye, hogy megkérdeztem a Klézséről való Csicsó Antit, aki Magyarországon végezte az egyetemet, hogy a Sepsiszentgyörgyön létrehozott csángó szervezetet – a Moldvai Csángómagyarok Szövetségét –, mért nem hozzatok be Bákóba? De nem lehetett, mert ott alapították, s nálunk a demokrácia még nem volt rendbe téve rendesen. Azt mondták, ha keresek egy lakást, akkor bejön a szervezet. Volt egy szomszédom, aki megszökött Olaszországba – akkor tőlünk még csak szökve lehetett nyugatra menni. A bákói lakását kibéreltük, s Anti bejött volt Bákóba. Ezzel a Csicsó Antival kerültem Marosvásárhelybe az RMDSZ közgyűlésre.

– *Honnan tudtad, hogy megalakult Szentgyörgyön a csángó szervezet?*

– Szerettem volna, hogy a gyermekeim többet tudjanak, mint amit Klézsében tanulhatnak. Éreztem, nekem nem lesz időm, hogy foglalkozzam velük, s meg tudjanak állni az életben. Bákóban iskoláról iskolára jártam, hogy melyikbe tudnának navetázni⁶ a gyermekeim a nyolcadik osztályban? Mindenhonnan egy Bákó-széli Izvoarén lévő, elég gyenge iskolához irányítottak, ami még gyöngébb volt, mint a klézsei. Hát, gondoltam, akkor mi értelme? Jöttem haza és siránkoztam magamban. Elgondoltam, hogy mi lenne, ha elvinném őket magyar iskolába? S akkor érdekelt, hogy mit is akarnak ezek a

magyarok. Azelőtt is érdekelt a csángó s a magyar ügy. De akkor már túl voltunk 1995. április 23-án.

– *Amiből majdnem második marosvásárhelyi pogrom lett. Amikor az RMDSZ könyveket hozott a csángóknak, és meg akarták beszélni a magyar nyelvű oktatás helyzetét. Itt volt Klézsén Kötő József, akkor oktatási államtitkár is, s a papoktól föllázított csángók szinte agyonverték őket.*

– Állj meg, mert én elmondom, ahogy láttam. Én ugye, végeztem a dolgomat, mint egyszerű ember, Klézsében. Ástunk éppen egy árkot, hogy hozzuk be a vizet a hegyről a házba. Kimaradt egy betoncső, s fogtam a Misut, a lovamat, s mentem le Budára egy emelőért. Útközben láttam, hogy valami van! Jött egy asszony, kérdeztem, mi van, mit futkároznak? – Nem hallottad? – Mit halljak? – A magyarok el akarják venni a templomot s az iskolát. – Ne beszéljen félre! – mondom. De tudom – mondja az öregasszony. – Kik voltak? – Isten ments, nem is akarom mondani. – Mikor lementem, akkor láttam, hogy égnek a pékség előtt a könyvek, s láttam, hogy valami csak volt, minden össze volt taposva, a föld fel volt túrva. S az emberek nem akartak mondani semmit.

Az ember, akitől az emelőt akartam elkérni, nem volt honn, de nézem, hogy mit keres ez a sok ember itt a szőlőben? Láttam a pékség udvarában egy kamiont, meg láttam olyan botokat, mint a bányászoknál Bukarestben. Csak később értettem meg, hogy ezek Szászkuétról felhozott románok voltak, hogy bekeveredjenek az egézszebe.

No, megkerestem a szőlőben az asszonyt, akihez az emelőért jöttem. Azt mondja: – Bácsi András, kend menjék a házukhoz, nyissa meg a kaput. Odamenen a bukateréhez,⁷ kinyissa az ajtót, s ott megkapja az emelőt. Mondom: – Nem jössz haza?

Mit mondanak az emberek, hogy én beszököm a kerteden? – Most már kendnek nem fog senki semmit mondani, mert még a vas sem menen bé a fenekükbe. – Minek? – Hát kend nem tudja, mi volt itt? – Mi? – Én se tudom, mi volt – mondja. Annyira félt, hogy ő sem mert mondani semmit. De nagy összevisszaság volt: bejött a somoskai pap, láttuk, jöttek ki Bákóból katonák.

Elvettem az emelőt, s menektem haza. Közben kinéztem a dombora, s megrémültem. Autók álltak, akkor itt nem voltak házak, ahol most az Alapítvány van, s megrémültem: katonák körbe a falu körül, s minden felszerelés... Gyorsabban kezdtem hajtani a lovat, mert az én házamhoz közelebb volt az erdő! Dolgoztam tovább a csővel... este kinyitjuk a tévét, s akkor mondják, hogy eljöttek a magyarok Klézsébe, de a csángók kihajtották őket. Akkor értettem meg, hogy milyen könyveket égettek a pékségnél, s mi volt a katonákkal a dombon.

– *Itt vagyunk 1995-ben, s te még nem írtál egyetlen verset sem.*

– Hej, én örökké írtam. Mikor megyek az úton, meglátok egy kutyát, s elgondolom, hogy megharap, vagy sem... az is vers. Az első tanúm, aki látta, hogy verset írok, Szálka András volt, a szomszédom. Nekik voltak báránykái, s nekünk is volt két kecskénk, s akkor nekem is kellett mennyek etetni.⁸ Öt-hatodik osztályba jártunk, s amikor összevesztünk, mindig verseket írtam.

Amikor aztán kezdtek csödbe menni a gyárak, én is kaptam végkielégítést, 1998-ban. Akkor már volt két tehenünk s négy borjúnk. Elvettem a pénzt, s mondtam az asszonynak: Isten adta, Isten küldte, létrehozunk egy Alapítványt. Egy év múlva, mikor már készülöben volt az Alapítvány bejegyzése, te kihívtál engem, hogy beszéljek a Duna TV-ben. Beszéltem az Alapítványról,

6 ingázni

7 konyhához

8 legeltetni

milyen fontos volna, hogy a csángó gyermekek tanulhassanak az anyanyelvükön. Ennek a műsornak köszönhetően engem felhívott valaki, s azt mondta: „Duma úr, én maguknak adok annyi pénzt, amennyi kell a házhoz”. Megegyeztünk, s adott annyit, hogy megvettem a házat, Kolozsváron a lakást, meg a mikrobuszt is. Akkor a pap kiprédikálta a templomban: „Duma András házat akar venni a magyaroknak Klézsében, nehogy valaki eladja a házát!”

No, megvettem a házat, éppen ott, ahol három esztendeje a katonák voltak felállítva a falu felé. Eredetileg egy unokatestvérem építette volt a fiának, a háta mögé építettünk egy részt, az idén már bővítettük, hogy egy óvodát is tegyünk bele. S ha fel tudom építeni, akkor elindulhatok, hogy a jogi helyzetét is rendbe tegyem. Olyan intézményt hoztam létre Klézsén – mondom én –, ami három funkciót is be tud tölteni. Egyrészt a közösségnek való találkozási hely, másrészt az iskolán kívüli oktatás helyszíne, a harmadik – ami szerintem a legfontosabb egy társadalomnak – az óvoda. Olyan óvodát hozok létre, amit én nem kaptam meg gyermekkoromban, amikor azt kérdeztem apámtól, hogy mért nem olyan énekeket tanulunk, mért nem olyan játékokat játszunk ott, mint odahaza? S remélem, ha ezt befejezzük, ad a Jóisten újabb ötleteket.

– „Kiadód”, Ferenczes István azt

9 Mirk László a csíkszeredai Segítő Mária Gimnázium tanára, *Az ember ott a legfőbb magyar* című, csángómagyarokról szóló verseket összegyűjtő kötet (Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2001) szerkesztője.

10 a ház előtti folyosó

írja rólad az Én országom Moldova köteted előszavában: „Duma-István András román iskolába járt, magyarul olvasni felnőtt fejjel kezdett tanulatni. (...) Magyarul írni, magyar helyesírás szerint papírra vetni gondolatait is csak eddig, az olvasás utáni szintig, az ellesett, visszalopott, gyötrelmes szintig jutott el.” Mikor írod a verseidet?

– Mikor nincs mit csináljak,

Duma-István András és Veronika nuntájukon (menyegzőjükön)

akkor írok egy verset. Nem ha nincs mit csináljak, hanem amikor pihenek.

– *Amikor forr a víz, emelgeti a fedőt, s úgy érzed, hogy nagy a nyomás, nem tudod magadban tartani?*

– Van olyan is, hogy éjjel felkelek, eszembe jutott valami, megyek, hogy leírjam. Az asszony kacag: „nem fog az álom?”

– *Hogyan állt össze a versesköteted?*

– Mikor Csicsó Anti a Csángó Szervezettel bejött volt Bákóba, s ott volt az a lakás, akkor mondtam, tűz-zük ki, hogy itt van a Csángó Szervezet irodája. Ebből Antinak lett a legnagyobb baja, s még én is hergeltem... Hogy ott van Szentgyörgyön a szervezet, s itt van Bákóban az iroda. Anti meg hol elnök volt, hol alelnök, mert mindig váltották, mint Puja János a lovait. Mentem hozzá, s egyszer meglátta, mennyi

papír van a zsebemben. Mi az? S mondom: olvasd el! Elolvassa, s azt mondja: ez hihetetlen! De akkor ő már tudta. Egyszer megyek Csíkszeredába, s azt mondja, Mirk Laci⁹ üzenté, hogy menjünk ott el nála. Elmentünk, s elkezdett Mirk Laci beszélni, s én is elkezdtem. Megkérdezi: te írsz verseket? Mondom: én igen. Két hétre vagy háromra eljött Turcsány Péter. Bejött, s rátalált a füzetre a töltesen.¹⁰ S akkor ő is kapott ott verseket.

Mirk László, Turcsány Péter meg Csicsó Anti elvitték a verseimet Ferenczes Istvánhoz, aki Csíkszeredán a Hargita Kiadót vezeti és kiadja a Moldvai Magyarorságot. Ferenczes lerakta őket valahova, s egyszer, mikor nem volt mit csináljon, elkezdte olvasni. S akkor rögtön megkeresett, hogy menjek mindenképpen, s beszéljünk. Kérdem,

mi olyan fontos és sürgős? Csak menjek gyorsan. Az asszony is biztatott, s kimentem Ferenczeshez. Beszélgettünk egy fél órát, de a versek nem kerültek szóba. De tetszett nekem, láttam, van célja, s tudja, mit akar. Hazajöttem, s egyszer csak felhívott. Azt mondja: András, nem írna maga verseket, hogy adjuk ki egy könyvben? – Hát honnan tudja, hogy én írok verseket? – Hát nem beszéltem magával? – Hát beszélünk, de nem erről. Máskor Mirk Laci azt mondja: – Figyelj oda, milyen verseket írt Lakatos Demeter! S kipattant belőlem: ilyet én es tudok...! Csak nem úgy! Pedig szeretnék úgy írni, mint Lakatos!

– *Neked nem kell úgy írnod, mint Lakatos, hanem mint Duma András. Mindenki írjon a maga módján, Iancu Laura írjon, ahogy ő tud, Demse Márton is, te írd a magad módján...*

– Igen, igen. De azért én kaptam közöset Laurával, Lakatossal, még Demse Mártonnal is. Például azt, ahogy szidjuk az Istent. Mert nem úgy szidjuk, negatívan, hanem pozitívan! Ott van Iancu Laura első kötetének a hátulján: „*Én sose emberrel vívtam, / Az ellenfelem az Isten volt.*” És hát én is elszidom néhányszor az Istent...

– *András! Ti nem az igaz Istent szidjátok. Te sem, legföljebb méltatlan földi helytartóit. Különbem sem sokat foglalkozol az Istennel. Ott van a Gyónam című versed, amiben azt mondod, hogy a pap az Istennek az igazi ellensége, s Te vagy az, aki az Isten mellett vagy. Emlékszel?*

„*Kérem Uram hagy ércs meg¹¹
Mert papecskát¹² nem értem
Szeretem hagy te végy meg¹³
Mert nagy Úr vagy én érzem*”

Majd pedig:

„*Mert Uram ugy akortál¹⁴
Hagy ne szökjek balra
Maradék hagy meg haztál¹⁵
Ere¹⁶ nagy világra*

*Veszen a pap pakalba¹⁷
Csak menyék¹⁸ én vele
Csak epen ki nem mangya¹⁹
Nincs Isten igéie²⁰*

– Így van! S akkor nem értem az Istent, hogy mért nem áll mellém? Igen, emiatt szidjuk...

– *De hát ez nem csángó téma! Adytól kezdve minden költő vagy gondolkodó küzdött Istennel, az ősz Kajánnal vagy a maga szellemeivel. Hogyan írod a verseidet?*

– Amit egyszer leírtam, azt meg nem másítom.

– *Ez érdekes. Lakatos Demeter valahányszor leírt egy-egy verset, mindig változtatott rajta, ahogy a népdalt éneklük, számtalan változatot költött. A kötetét szerkesztő Libisch Győző vért izzadt, amíg az egymásba fonódó verseket különválasztotta. Demeter valóban a szóbeliség és az írásbeliség határán alkotó poéta volt.*

– Én nem. Amit leírtam, az úgy marad.

– *Tudod emlékezetből a verseidet?*

– Nem jellemző. Annyi verset írok, hogy nem tudom mindet fejben tartani. Nem is írom le az egészet. Megyek az úton, s elmondok magamban egy verset. S az egy darabig még ül az agyamban, de aztán idővel elmegy. Nem kell mind leírni.

– *Nem gondolod, hogy ez egyféle válogatás? Amit nem érdemes megtartani, az elfelejtet.*

– Nem, nem! A legszebbek lettek volna a gyermekkori verseim. De azokat nem tudtam megörökíteni, ha le is írtam... Hány füzetet be nem dobtam a tűzbe...? Az embernek, ahogy él, időről időre meg kell halnia... Mi nem léteünk, te sem, én sem... én a kultúrának vagyok a terméke, s a természetnek, amiben élek. Ha egy darab idő elmúlt, akkor már nem úgy létezem... S ez a folyamat úgy működik, hogy időnként meg kell halnunk. Úgy, ahogy a verseim is meghaltak... az az állapot már meghalt. Talán jó lett volna megörökíteni, de akkor az volt az állapot, hogy nem kellett őket megörökíteni. Fájdalmasak is voltak, s voltak túl szépek... s úgy éreztem, hogy nem érdemel meg az élet ilyen fájdalmas. Apám halála például... Nem

azért hogy szégyelltem ezeket a verseket, de hátha nem értenek meg...

Na, van egy versem, amit memoráltam, a címe: „Kapálni”. Ez azonnal, ahogy leírtam, megmaradt a fejemben. Ott van az *Én országom Moldova* kötet 56. oldalán.

„*Kicsi gyermek
Öreg asszon
Szép virágok
És egy arany
El indulnak kapálnak*

*Nap féniben
A hidegben
És a szélben
Étlenségben
Ők soha meg nem állnak*

*Turják
Vágiák
Fel forgassák
És le bonccsák²¹*

Így veszik földnek hasznát.

*Tehenyekből
Burjánokból
A méhekből
És johokból
Isten mézit meg kapják*

*Így élnek
És szaporodnak
Haladnak
És meghalnak
Úgy nevezik csángóknak*

Az új kötetemben rengeteg rajz lesz, s aki elolvassa, az tud lesz majd olvasni az eredeti népviseletben. A motívumokban.

– *Amikor kötetet állítasz össze a versekből, mint például Sánta Attilával, akkor sem javítasz rajtuk?*

– Nem. Mikor leírtam, átnézem. De amit azonnal megváltoztattam, azzal marad... Most van még egy könyvem, amit ki fogok adni... de erről nem beszélek. Mert úgy volt,

11 hogy érts meg

12 papocskát

13 szeretném, hogy te védj meg

14 úgy akartál

15 maradok ahogy meghoztál

16 erre

17 pokolba

18 hogy mennék

19 éppen ki nem mondja

20 igéje

21 porhanyítják

hogy ebben a *Mitológiában* sem lesznek versek, hanem összeszedtem rengeteg mondókát, deszkentálásokat,²² mindenfélét... de aztán úgy gondoltam, hogy az nem az én dolgom, hanem a néprajzosoké. Inkább úgy gondoltam, hogy a verseimbe a csángó állapotokat s csángó gondolkozást teszem, ami kapcsolódik a mitológiához.

– *Mennyire fontos neked a versírás?*

– Sokszor érzem úgy, hogy le kell írnom valamit, vagy ha nem is kell leírnom, de meg kell fogalmaznom az állapotokat, s akkor úgy érzem, hogy én magam kikényszerítem magamból a gondolkodást az agyamban. És ha nem is írom le, engem megalégit,²³ hogy ezt a differenciát megoldottam.

– *Ez olyan szó-mágia, ha valamilyen formában kimondod, vagy nem mondod ki, de megfogalmazod, akkor úrrá leszel rajta.*

– Úgy van!

– *Prózákat is írtál már... cikketeket. Abban nem akarsz lépni, hogy olyan történeteket írjál meg, amit hallottál vagy körülötted történt az emberekkel? Úgy, ahogy történt, egy kicsit kiegészítve, megsímitva, feldíszítve...*

– Díszíteni csak abban lehet, hogy az ember megpróbálja belevinni az érzelmeit az esetnek, vagy az illetőnek. Másként nem lehet díszíteni, csak, ha azt leírom, hogy közben mit élt meg. De ha elkezdenek remegni a lábaim, akkor vers lesz belőle...

22 ráolvasásokat

23 kielégít

24 Gábor Felícia Lujzikalagarban született, verseket közölt a Moldvai Magyarságban, *Csángó vagyok* című könyve 2005-ben jelent meg a Hargita Kiadónál.

25 kislány

– *Minek tartod magadat első-sorban?*

– Józan klézsei parasztembernek, aki nem vet cseremakkot tavasszal, mikor búzát akar aratni. Tehát ebből a szempontból én parasztnak érzem magam. Nem

Feleségével, Veronikával négyhetes házas korukban

megyek bele olyan dolgokba, amit nem érzek szükségnek. Meg aztán nem is lehet jó paraszt, aki nem költő. Mert elveszi a paraszt azt a magot, beveti a földbe, s arról álmodozik, hogy nyolc zsák búzát fog aratni. Én úgy vagyok, mint az az ember, aki látja, hogy eljött egy nagy víz, lesodort valamit, s próbálja, amit lehet, megmenteni.

– *Ezt fel lehet fogni úgy, hogy látom, süllyed a hajó, s meg akarom tartani a hajót, hogy ne süllyedjen. De mert látom, hogy mégis süllyed, legalább mentem a rakományt. Erre törekszem én is a csángók népéleté-*

nek összegyűjtésével, leírásával, felmutatásával. Te az iskolával, a múzeummal, az alapítvánnyal...

– Meg a versekkel, meg a gyerekekkel. Mert ha nem lesznek magyarok ezek a gyermekek, akkor mit érnek a versek? Képzeld, ha nincs Lakatos Demeter, akkor nem vagyok én! Nekem annyi bátorságot adott ez az ember...

– *Mikor hallottál róla először?*

– Még az iskolában. Volt egy tanárunk, katolikus, valahonnan északról, s ő mondott néhány versét... románul.

– *Duma Andrást mikor tanítják majd az iskolában?*

– Nem tudom... De Iancu Laurát én tanítom. Elmesélem a gyermekeknek, hogy láttam kiskorában, mikor tanította Magyarfaluban a gyermekeket, felolvassuk a verseit... Gábor Feliciának²⁴ a verseit már szavalták is. Leraktam rengeteg verset az asztalra, lemásolva, s akkor a szomszéd Ijeánkám, ez a kicsi cinkacska²⁵ az övét választotta. S én olyan büszke voltam mind a két gyermekre: az egyikre, melyik szavalta, s a

másikra, melyik írta...

– *Gyermekekről beszélünk. Hogyan látod a csángók jövőjét?*

– Sok mindentől függ. Első részben tőlünk, hogy mennyire tudunk ellenállni a román nyelvi asszimilációnak. Ami irányítva van és jórészt sajnós a mieink által, a katolikus papoktól. Ez egy nagyon nagy harc. A románoktól kevesebbet kell szenvednünk... a románok felé inkább világosítani kellene a helyzetet. Mondanunk kell nekik, hogy ti románok vagytok, ... nektek nagyon szép kultúrátok van, megismertük, szeretjük... nekem semmi bajom a

románokkal ... Bárcsak annyi bajuk lenne velem, mint nekem velük...

– *Hát igen, a juhász se maga harapja meg a birkákat, hanem a kutya szorítja őket... de az ő akaratát érvényesül...*

– Remélem, eljutunk egyszer oda, hogy a csángók nem lesznek juhok.

– *De mitől jutunk el oda?*

– Ha majd a magyarok felismerik azt, hogy ők magyarok. Mert a román tudja, hogy ő román, az orosz tudja, hogy orosz. De nekünk el kellene magyarázni: jóemberek, nem értitek? Ti magyarok vagytok! Olyan értékeket hordoztok, amik nélkül az emberiség megfulladott volna. Ezt meg kell becsülni, s ha ti nem, akkor más hogyan tisztel meg titeket. Itt a nagy baj, a nagy dilemma. S ez nem csak a csángókra vonatkozik, hanem az egész magyarságra. Nem így van? Mert a történelemben volt idő, amikor megfullasztottak nemzeteket..., de hogy egy nemzet öngyilkos legyen!? Ez már fáj... Mondják, hogy Magyarországon elveszett a család szentsége és nem születnek gyermekek. Nálunk nem vették el a család szentsége, de eladjuk a gyermekeinket egy másik kultúrának. S teremtenek egy másik csoportot, amely azt a kultúrát is tönkre fogja tenni. Elmennek Olaszországba, s janicsárból csak janicsár lesz. Nem tud magyarul. Nem tud már oláhul sem. De olasz se lesz, se spanyol...! Szívszorító a csángók jövője. Ha a magyarsághoz kapcsolódnak, akkor lehet, hogy azzal együtt vesznek el. Ha a jó Isten úgy adná, hogy a csángó kultúrának minden eleme, működési rendszere le lenne írva, akkor még kihálásból is

fel tudnának támadni. De ez egyelőre csak leltározva van.

– *Abból feltámadni nem lehet, talán csak megújulni. És mi lesz Klézse jövője?*

– Írtam egy verset, azt szeretném, ha a jövőnk lenne. Ott van a könyvben, az *Én országom* Moldovában. Ajánlás a címe:

*„Lássad uram falumat
Életben hogy haladik²⁶
Viseld hazzája²⁷ gondodat²⁸
Míg a földön létezik*

*Gyönyörű szép gyermekeit
Minden rossztól őrizd meg
Szép fiatal virágait
Világosságban²⁹ tartsd meg*

*Öregeknek nyugodalmat³⁰
Egészséget és nagy békét
Úgy adsz nekik³¹ hatalmat
Aki éltek Istenért*

*Ezt ajánlja a faluért
Nyomorodott klézsei
Mert úgy érez ő is mindent
Mint a régi ősei*

– *Szép kívánság! De mi lesz a valóságban?*

– Ez a harc még nem dőlt el, de eldőlhet nagyon rosszra. Ha azt nézzük, hogy a csángóknak megjelenik egy újság, a Moldvai Magyarság, két nyelven is, magyarul és románul, az nagyon jó. De olvassa-e valaki? Kellene egy magyar rádió... most elmondtam Nagyváradon egy csángókkal foglalkozó konferencián, s már olvasom az újságban, hogy: mi az, műhold kellene a csángóknak...? Pedig nem műhold kellene, hanem akarat. Nem is a románok nem akarják, hanem a magyarok. Pedig ha valaki nagyon akar valamit, akkor megcsinálja.

Amikor úgy tizenöt esztendeje úgy döntöttem, hogy ezekkel a célokkal foglalkozzak, akkor rájöttem, hogy az ember csak nemzetén belül tudja védeni önmagát, ezért szüksége van öntudatra, ehhez pedig ápolni és művelni kell a nyelvet. Ha embereknek akarunk maradni, tudnunk kell, hol van a helyünk az emberiségben.

A legnagyobb örömöm az, amikor mások is azt látják jónak, amit én is jónak érzek. Ne fogadjuk el a rosszat, és másnak se tegyünk rosszat, csak így tudunk egymásra vigyázni.

Halász Péter

A Szeret–Klészse Alapítvány székházának bővítése. Az alapítvány honlapja: www.klezse.atw.hu

26 halad

27 hozzá

28 gondodat

29 világosságban

30 nyugodalmat

31 nekik

Honfoglaló csábítás

Jubileumi beszélgetés Szabados Györggyel

Nem reflektorfényben alkotó művésztől van szó, ezért érdemes áttekinteni az életpálya főbb állomásait: Szabados György 1976-ban zenei műhelyt alapított, majd 1983-ban létrehozta a MAKUZ-t, a Magyar Királyi Udvari Zenekart. 1988-ban megalapította a Szabad Zene Nyilvánossága (SZAZEN) klubot. Méltán kedvelt nagy művei: *Az esküvő, A szarvassá vált fiak, Ballada, Szabó Irma vallatása, B-A-C-H élmények, Babits-kantáta, Idő-zene, A szépség szíve* és legutóbb a *Boldogasszony földje*. Markó Iván *A szarvassá vált fiak* című kompozíciójára koreográfiát írt, a darabot a Szegedi Szabadtéri Játékokon mutatták be 1984-ben, de be is tiltották. Az 1956-os magyar forradalom emlékét megidéző *Az események titkos története* című művét még 1990 előtt írta, ma is alig ismert. *A kormányzó halála* Joseph Nadj koreográfiájával Párizsban került színre 1990-ben és bejárta fél Európát. 2000-ben mutatták be a honfoglalás millicentenáriuma komponált *Jelenés* című művét. Szabados György gondolatait a Magyar Szemlében és más folyóiratokban megjelent esszéi mellett legjobban *Írások* című kötetéből ismerhetjük meg.

– *Az európai művészet zeneszerzőként, előadóművészként tart számon, évtizedek óta írsz, lapot szerkesztesz, érdeklődsz az egyetemes és a magyar történelem iránt, 1956-nak a tiltás korában is zeneművet szenteltél, barátaid elmélyült gondolkodónak és a rögtönzés mesterének tartanak. Emlékeztet az az estéd, amelyen a Sándor Kör pedagógusai számára a Zeneakadémián tartottál előadást a rögtönzésről. Miben látod az improvizáció lényegét, értékét?*

– A magyar rögtönzés szó nem igazán fedi, nem adja vissza mivoltában és mélységében azt, amit – jobb híján – idegen szóval improvizációnak, s az ennek gyakorlatában kialakult új zeneiséget improvizatív zenének (magam úgy szeretem illetni, hogy szabad zenének) nevezünk. A rögtönzés fogalma pusztán a dolog gyakorlati mivoltát jelzi; azt, hogy nem előre rögzített, bármikor pontosan megismételhető, tehát szinte szoborszerűen megalkotott, százszoros kontroll alatt meghatáro-

zott és formált, ún. műről van szó, hanem jobbra egy adott pillanatban született zenéről. A rögtönzés szó tehát inkább az esemény jellegére s egy módszerre utal. Ami valójában az élet minden váratlan, spontán cselekedetére igaz, nem csak a zenére. Az improvizáció szó, mint fogalom, a zenében többet jelent ennél. A spontán jellegén túl olyan kötelező tartalmat is, amely a jelenlét legkomolyabban vett hangja. Nem nélkülöz bizonyos elemi szándékosságot, kikívánczó lelki, kedélyi, Isten bocsá’: jelenség-attitűdöt sem. Az improvizatív zeneiség – amelynek csak vékonyka és meglehetősen kötött eszköze a variáció, hiszen az improvizáció valójában azonnali és nyilvános zeneszerzői tevékenység – s különösen az említett ún. szabad zene ezen a gyökérszinten nyugszik, ennek a lelki dimenzióknak a hangja, ezen az élő, manipulálatlan kitarulkozón áll, mely az emberi kultúrának, a zenei kifejezésnek a legősibb és végül is a legörökebb módja. Minden zene megnyilatko-

zás, sőt, valamilyen mélységű érintés és „vallomás”. Az improvizatívitás vállalásában született zene ennek a legközvetlenebb, szinte önégető alkalma és formája, mely egyben egy kultúra, egy zenekultúra vitalitását is jelenti. Ezt különösen nagy értéknek tartom ma, egy zaklatott és vajúdo világban, amelynek átalakulásában és annak újjáépüléséhez tisztább, átégetettebb, istenesebb „tégglák” szükségesegek. Hiszen lélek és szellem teremt világot.

– *A stílust és a műalkotást az eszjárás és az egyéni előadásmód határozza meg. Saját stílusod hogyan alakult, mit tartasz saját magadra jellemzőnek?*

– A stílust a lelkület, a gondolat és az ízlés szüli, alkotja meg a formálás élvezetének és az érzéki kontrollnak a bensőséges gyakorlatában. A zene mindig gyakorlat. A zenének meg kell szólalnia, azt azonosítani, ízlelgetni és kultikusan éltetni kell. A zene isten-emberi jelenlét, amit a szellem töltete és a lélek elragadtatottsága tart fenn, s amely lényünk teljes egészén át és teljes egészére hat, hiszen rezgés és áhítat. Még szórakoztatásban és öröm-varázslatában is. Stílust mindazonáltal muzsikusság és közösség együtt teremt. S ebben a földnek, a tájnak, a sorsnak és a közösségi hagyományoknak meghatározó szerepük és erejük van. A magánélettől, a lélek tágasságától és gazdagságától az egyetemességig; a szenvedéstől és a kárhózzától a teremtő Istenig. Zenei stílusomról nehéz szólanom. Kintről másnak látszik az ember, mint amilyennek véli önmagát. Minden jelenségnek két arca van. S a kettőnek *összvelobbanása* az egy, az igazi. Az a valóság, mely később pusztán a teremtés porának, avagy a lét egy lángocskájának bizonyul, ha emlékének lesz még ideje. Az improvizatív hajlam adottság, amit – valóban – a jazz zenetörténeti jelene szabadított fel oly'

sokunkban. A „tagolatlan bőgés” pedig – Hamvas nano-mélységű kritériuma, a lélek szava – a falusi templomos kántáló öregasszonyok vég nélküli sirámos éneke, lélekszagató Isten-dicsőítése bennem. A hang ömlése, a hangba kapaszkodás, a hang ölelése ebben a mindenség-magányban. S talán a múltak hites lovasrohamai, a pentatónia végtelensége s a ritkán patakozó otthonosság-öröm. A jövőbe naponta ezek küldenek. És végül valóban, a szakrális ámulat. A dolgokban és a dolgokból zengő csoda, amely az omló hegyektől a békazenéig, a gregoriántól, Bachon és Bartókon át, vagy Zerkulától Gidon Kremerig, minden hallomást és látomást reménykedésbe von. Saját stílus? Felolvadni szeretnék a mindenségen át, a teremtésen át a szüntelen, értő szeretetbe. A megtagadhatatlan erőbe, ahol nincsen halál. Stílus ez? Nem hiszem. De igen egyszerű. Mindnyájan elérhetetlenül meg fogunk halni, s magunk után legfeljebb komposztot, vagy egy tekintet emlékét hagyjuk. S milyen ez a tekintet? Ahogy mondtad, valóban minden műalkotást, előadást az észjárás és az egyéni előadasmód határoz meg. Bennem ez eképpen történik.

– *Zeneszerzőként hogyan látod a kortárs zene környezetét, divatjait s a modern zene lényegét?*

– A modernség – bevallom – már nem érdekel engem. A modernitás epizód volt, egy epizód. Az individuális és kollektív önteltségben, az egyetemes „visszaélés”-ben, az univerzális teremtő-alakító teljhatalom Istent irigylő mániákus szellemi élvezetében, szóval: a butaság egy intellektuális szellemtörténeti korszakában pankrációzó gén-gyerekek társadalmi küzdelme volt a modernitás, s tett bűvész-csodát. Istent elfedő, mesterséges világgá dicsérve és erőszakolva a látszatot, elfelejtve, hogy a kőnek is van tudata, hogy a Semmit

ugyan mi találtuk fel és éltük-éljük meg – ez valóban emberi alkotás –, de a mindenséget nem mi uraljuk, s nem mi teremtettük, mert ugyan miből teremtettük volna. A zenét magam a játékosság mentén élem. Az improvizativitás örök lényege valójában ez. De a játék komoly dolog. Zene akusztikus uralomból, de nem akusztikus hatalom gyakorlásból születet. Bachból készen folyt az üdvösség, Bartókból a fájdalom, Hamvasból a látás, Coltrane-ből az elragadtatás. Ebből az aspektusból a kortárs modern zene pusztán korszakot jelentő jelző, terminus technicus. Nem „állító”, teljességben égő, a világot fenntartó szeretetet hangoztató érzéki boltozat, hanem csupán leíró, láttelező, tükör által homályosan szemlélődő és szembesítő hangjelenség-rend, úgyis mint személyes önfelmutatás. Legfeljebb, ha egyben s egyúttal nagy örökségek, hagyományok romjaival és romjaiból is élő artistikum. Maximum ez. Mert ugye, „Isten meghalt” a civilizált emberben. S akikben nem, azok a milliók lassacskán éhen és szomjan is halnak. Róluk nem szól már zene. A zene immár csak egy szűkös civilizáció önhiitt „rejtelméről” szól.

– *Kodály koncepciója a zenei anyanyelvre épült. Karácsony Sándor szerint minden kifejezésünk alapja a nyelv. Ezt találta a nevelésben és minden fejlesztő tevékenységben fontosnak. Számodra is nyelvi kérdés a zenei nevelés?*

– A zenei nevelés – éppen azért, mert a zene személyességünkön át összeköti mivoltunk, lelkiületünk végtelenre nyitott legmélyén és az Ég végtelen tágassága köréből egyaránt ölelő istenit –, ezért az egyik legfontosabb, legmagasztosabb dolga minden közösségnek és kultúrának, de magának az embernek, az egyénnek is. A zene minősített vibráció, mint mondtam, hasonlóképpen a mindenben jelenlévő, mindent átható

szeretethez, amely minősített egyetemes erő. A kettő egymás rokona, és minden közösség tudat alatti és tudat feletti éltetője, fenntartója. A nyelv az emberi közösség eszméletének vallo-másos élő foglalata, a szeretet teremtő és árnyalt „működésének” szent terepe. A magyar nyelvet Karácsony Sándor *A magyar észjárás* című halhatatlan művében nemzet-, kultúra- és közösség-fenntartó rangra is emelte. A zene ugyanakkor a teremtésbe kivettség küzdelmének, enyhületének, átvilágításának és vigasztalásának a nyelve, amely lényünk olyan dimenzióit is megéri, befolyásolja és erősíti, amelyre tudatunk s főleg napi életünk aggódása nem is figyel. Holott lelkiületünk és otthonosságunk fenntartásához alapvetően nélkülözhetetlen. A zene árnyalt erő és kiegyenlítés. Ezt az erőt éltetni és működtetni kell, s nem hagyni szétforgácsolódni; a kiegyenlítés pedig ennek a működésnek transzcendens közege. A zene a létezés elemi jelensége, nélküle bekövetkezik a szétetés. Az érveket még hosszan sorolhatnám, ennek immár tapasztalati irodalma van. Kodály és a tanítványok (majd’ egy évszázadon át) ezt kellően megindokolták, stílusosan felépítették és fāradhatatlanul és örömmel szolgálták. A magyarság összeszedődésének máig a leghatásosabb eszköze volt. Miféle elme-sötétség a meghatározó itt, hogy ezt újra és újra meg kell „védeni”? Nem látták-látják a lassan generációkon mérhető társadalmi, szemléleti és jellemformáló hasznát? Vagy nem tudnak olvasni? Vagy süketek? Vagy kultúrpolitikára alkalmatlanok? Vigyáznunk kell! Belerokkanunk ebbe. Mert egy kultúra és a kultúrát szülő, éltető közösség önmagában is több nyelven beszél. Szavakkal ki nem fejezhető dolgokat kellő nyelveken és kellő méltósággal. A zene is ilyen honi nyelv. Megsüketül lassan, s tán meg is vakul, aki ezeket a nyelveket, a

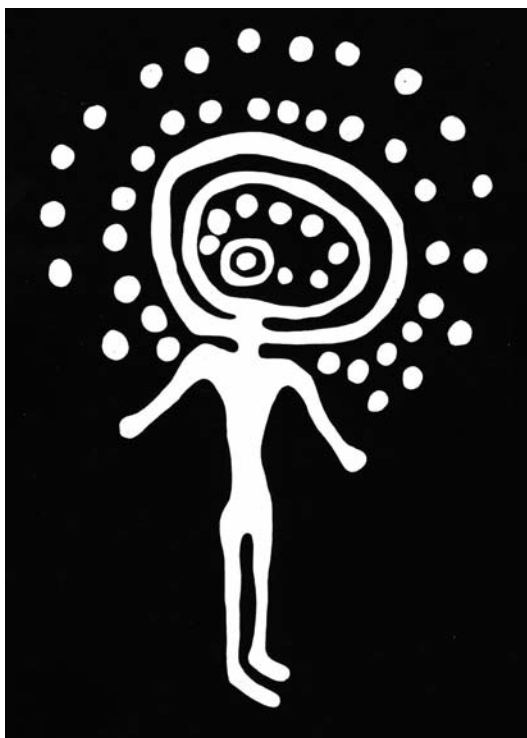
művészetek nyelvét már nem érti. Ez a lény (a saját honában) egyszerűen a szavakat sem fogja már megérteni. Ilyen nyelv a képzőművészet is, meg a film stb., hogy a metafizikáról ne is beszéljünk. A lét nem pusztán technika és tudomány. Ezeknél tágasabb, teljesebb.

– *Társadalmunk beteg. Orvos is vagy, társadalmi érzékenységed ismert. Hogyan gyógyítanád életünket, világunkat?*

– A társadalmi bajok gyógyításának is valahol, valamikor meg kell kezdődnie, hiszen általános a baj. A gyógyulás útjának nulla kilométerköve egzisztenciánk mélyén tudva-tudottan ott van, ott kell, hogy legyen. A helyzet, a helyzetünk pontos külső-belső felismerésében, azonosításában és a megoldások lényegi, variábilis és uralt gyakorlatában. A sarokba szorított pók (nincsen tudata?) mindig megtalálja a menekülés váratlan, szinte egyetlen útját. Az emberi versengő, pusztító akarat következetes logikája soha nem képes követni, átlátni és legyőzni az élet, a lét isteni eredetének

fenntartó környüretességét, az univerzumban áradó és felkaroló szolidaritást. Hiszen a félelmetes víz maga tanít meg úszni is mindnyájunkat. Az élet mindig győz. Mert a globális világ már-már torokszorító feltételek közé kényszeríti lassan póklétűvé váló világunkat, éppen ezért kell felismernünk és mélyen belátnunk, hogy ha akarunk és tudunk segíteni magunkon, (akkor az Isten is), ez a kettős természetű világ is megsegít. A „menekülés”-nek, az életrevalóságnak, a túlélésnek ez az útja. Az egyetlen útja. És mindig is ez volt. Ez volt csupán. Olykor harccal, de mindig bölcsességgel. A belső épülés, a tántoríthatatlan hit s ennek a műveletnek az öröme, a benne való nyújtózás a mindenség

csodája iránt hív és küld élni és éltetni. Ez az elsődleges. A mindennek előtti. A vállalása és magvetése önmagunknak. Csak aki Földünk gömbölyén már szertebarangolt, avatódik be mélyen, tudja meg, ismeri fel és becsüli újra nyelvünk, gondolkodásunk és izlésünk különös és elemi nagyszerűségét. Szemléletünk tágasságát, lelkületünk jóhi-

szeműségét, világunk tönkretetten is igéző, hívogató otthonosságát. Ez a belső tér és éltes idő megint az a honfoglaló csábítás, amelynek kertjeit ápolnunk, magvait nemesítenünk, auráját szépítenünk kell. Ezt kell megszeretnünk, állítanunk és képviselnünk, megalkotnunk újra. Amelyről Bíborbanszületett Konstantin írástudója mondotta majd ezer éve, hogy a világ legkitűnőbb népe ez, csak megbékélni nem tud önmagával. Az önismeret, a mindentudás stabilitása és a teremtésben részesítő öntudatos alázat hite és bölcsessége az alapállás. S nem a mindeddig újnak mondott, ám lassan csömörébe fúló világ széteső hedonizmusa. Egészségünk – mai orvosi fogalommal élve – pszichoszomatikus alap-

kon áll. A lélek és a testi működés egységén. Ezt a régiek ugyanígy tudták. Minden ember egy kis birodalom, amit a szellem, a lélek és a test harmonikus egysége jelent. Ennek léte és élete önfenntartó képességének függvénye. Enélkül a csecsemő sem maradna életben, de egy család, egy közösség sem, mint ahogy egy ország sem. Minden „birodalom”. S a birodalom fenntartása, élete ezen hármasság egységének egészségén múlik. Az egészségügy nemcsak egészségügy, hanem a létezés, az életünk teljességének és világfelfogásának a gondja. Ezt minden téren és szinten így kell felfogni, természetes egységében ápolni, kezelni, legfőképpen pedig jó karban tartani. És ez kellően átgondolt intézményesíthettség dolga is.

– *Isten számodra nem absztrakt fogalom, hanem élő valóság. Miként gondolsz életedre s az örökkévalóságra?*

– Tudunk kell persze, hogy ez a civilizáció, amelyben ma élünk, maga is „birodalom”, de ez a birodalom – éppen gondolkodásának önhittségbe torkollott szükössége s annak tehetetlensége okán – immár rogyadozóban van. Ezek évszázados folyamatok, s a következmények – már ameddig éltető szellemük még kitart – valamiféle szétporladást feltételeznek. Ilyenkor a lét mindig alapjára áll vissza; gyomorrontás után koplalásra, majd főtt rizsre, almapürére. Nem folytatom. Hit kell, még az almapüréhez is. Az idő ilyenkor leegyszerűsödik, s ismét közelebb kerül az örökkévalóság nyugalma-hoz. S ez a Mindenható bennünk is nyújtózó nyugalma. A biztatás, a hűség, a megerősödés, a gyógyulás nyugalma. Ő bennünk is munkál.

Deme Tamás

Örök szüret Ambrus Lajos:
Lugas – more patrio
Kortárs, Bp., 2008.

Ismerős tájak, ismerős alakok, ismerős tollvonás és színezés. Folytonos újraírás és újraolvasás. Mi ez az író részéről, ha nem a csillapíthatatlan vágynak és hitnek a jele, hogy a múltat hűségese és autentikusan rekonstruálhassa.

Ambrus Lajos új esszékötete ismétlés és folytatás egyszerre. A 2002-ben megjelent *Lugas* című könyvvel való rokonságról a címadás is árulkodik. Mi volt ott a lugas? „Lugas: köldöknézésem és önelemzésem; metafizika: gondolatok, képek és álmok hűvös paradicsoma.” Mi itt, miben változik a korábban az öndefinícióra és önelemző sétákra ösztönző, a most is színes és kimeríthetetlennek felmutatott világhoz való viszonya? More patrio – idézi Jókaitól egyik esszéjében – azaz ősi, hazai szokás szerint kell kóborolni a feltárt múltban és a feltáruuló tájakon. Írónk eddig is alázatosan adta meg magát a mindenség nyújtotta élményeknek és értékeknek, de míg korábban ez a megadás az ezen értékek mellett való döntés, választás kereteiben a személyiség mozgásaként, teremtéseként, az elköteleződés okozta fiatalos öndefiníciójaként hatott, addig ma már magabiztosan, a belső világra kevésbé figyelő, megérett, bölcsőbb és tudatosabb kifelé fordulás érzékelhető Ambrus írásaiban. Ebben a kötetben a folyamatosság rekonstruálása és a szépség felmutatása már önmagában az olvasóval való megosztásban is értelmet hordoz, anélkül, hogy az író reflektálna magára. „Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül”, és a régen megtalált csodált mikrokozmoszok – borászat, gyümölcsészet, boldog békeidők kora – ma már egy jóval szemlélődőbb, objektívebb bölcsesség pillantásaiban fénylenek fel. Ilyen a jól ismert és szeretett, szülőföldjét a megszálló román csapatokkal szemben fegyverrel védelmező, a Retye-zátban gerillacsapatot szervező Maderspach Viktornak és családjának a története, amelyet *Eldorádó* című regényében is megírt, vagy Budai Ádámé, aki falusi magányában világhírű lepkegyűjteményt hozott össze. Rajtuk kívül több hasonló magányos, de mamutnagyságú alak körvonalait húzza meg úgy, hogy mi, olvasók a sziluett teljes megrajzolására vágyjunk a borgátai Lajos bácsitól az elfeledett építész Torockai Wigand Edéig.

A kötet öt tematikus csoportba sorolja az esszéket. Az elsőben, az *Örök szüret*ben pincékről, helyekről, Vályi András a *Magyar országnak leírása* című 1796

és 1799 közt Budán megjelent úttörő munkájáról, ritka gyümölcsfajtákról és sok egyéb különőről és különlegességről számol be. Miközben el-eltéved az elveszett szépségek sajátos újrateremtésében, részletekbe menő tárgyyszerűséggel és pontossággal regél róluk, akár egy írnok, azzal a szándékkal, hogy az asszociációs és nyelvi kalandok közben a megőrzés, a rekonstruálás autentikus maradjon. Szövegeiben nyomot hagy a kutatás, a kutakodás öröme régi szövegek és történetek után, az eredet és az eredeti felé való fáradhatatlan törekvés, a ki- és elveszettnek az újrafelfedezése.

Az *Irány a földművészet!*-ben és a *Borissza szótárban* ritka szőlőfajták, mint a sárfehér, csókaszőlő vagy a kevésbé ritka, de a keresztezések miatt eredeti változatában alig fennmaradt olaszrizling; szőlőhegyek és szőlőtermelők – de mindig a ritkábbik fajtákból – érdemlik ki írásait. E fejezetekben körvonalazódik egészen sajátos elképzelése a borkultúra és irodalom közti összefüggéseket illetően, melyek egymást kiegészítve méltók arra, hogy egymásról szóljanak: a „borművészetben” az irodalmi formákat keresi, az írásművészet pedig hasonlóságot mutat a borkészítéssel: „Vagyis: a borleírás éppen olyan, mint bármilyen műleírás. Nyelvi invenció, poétikai jártasság, grammatikai fegyelem és szigorú, kiérlelt pontosság nélkül nem megy. Én magam is azért sertepertélek annyit a bor, mint »olyan« körül, mert folyamatosan tanulok, s mert a borkészítést ugyanolyan nemes, sőt fennkölt foglalatosságnak tartom, mint a regény- vagy szonettírást.”

Alapvetően múltba vetett hitű és tekintő irodalmat alkot Ambrus, melynek célja az értékmentés, az elmúlt század viszontagságos idejeiben elvesztett kontinuitás helyreállítása. Ezért sokszor a nosztalgikus hangnem, a boldog békeidőket megidéző adomázó stílus. Mindegy, hogy milyen tárgyhoz nyúl, mert az anekdota a meglátáson és a megformáláson múlik. Ambrusnak sajátos anekdotázó írói világlátása az egyedire, egyénire és egyszerire való szüntelen pillantásában és figyelmében érhető tetten. A *Jelentés Drangalangból* című fejezetben változatosabb témájú szövegek is – egy Rolling Stones koncert élményei és az általa megidézett emlékek, gondolatok egy Puskás-könyv kapcsán, az Asbóth család nemzedékei, egyetemista korának Ady-estjei – az anekdotázásra jellemző nagy mesélőkedvvel vannak elbeszélve.

Az elmúlt években olyan létbe vágó „élmények” érték az írókat, amelyek számára új, általános emberi létezését érintő örökérvényű témát nyújtanak: a halál és a szeretteinktől való búcsú. A kötet utolsó esszéiben halottainak állít emléket.

Fazekas Ibolya Diána

Csömörből vödörbe Bányai Tamás:
Mire minden jóra fordul
Magyar Napló, Bp., 2008.

Ha valaki látta a *Nem vénnek való vidék* című filmet, az könnyen elképzelheti a *Mire minden jóra fordul* alaphangulatát. Haszontalannak tűnő, magányos emberek, kiüresedett kapcsolatok, kietlen tájak, mobilház, esetünkben az akció mellőzésével. Azonban mindez kevés lett volna ahhoz, hogy a 2007-ben alapított Barankovics István Alapítvány regénypályázatán első helyezést érjen el Bányai Tamás könyve. A rendszerváltás után Amerikába csöppent Sárdi Mátyás, mint citromlé a tejet, összerántja maga körül a sivár nyugalmat, s létrehoz egy olyan különleges atmoszférát, amelynek megértéséhez egyszerre kell magyarnak és XXI. századinak, hűségének és otthontalannak lenni.

Ökölbe szorított kézzel látjuk először főszereplőnk a regény nyitójelentében, amikor is az előtte napozgató öregembert, Willyt nézi, s közben arra gondol, ütni kéne. Az ütés persze elmarad, az ökölbe szorított kéz, mint a tehetetlen düh, a megbéklyózott erő, a hatalomnak alávetett szabadság a regény egész szimbólumaként is értelmezhető. De hogyan juthat el valaki odáig, hogy egy idős, szinte magatehetetlen, bár borzasztóan makacs öregembert megüssön? És egyáltalán, miért kell egy meglett korú férfinak távol a családjától, a hazájától, anyanyelvétől élnie?

Kiindulási pontunk a kádárizmus korabeli Magyarország, egy örökké elégedetlen feleség, aki a saját testvérével versengve próbál előrébb jutni a szocializmus létráján, magyarán házat, nyaralót, szép ruhákat akar bármi áron. A férj, azaz Sárdi, persze mindent megtesz azért, hogy kielégítse felesége telhetetlen igényeit. Vállalkozásba kezd; a kilencvenes évek privatizációs ügyeskedéseiben mégsem tudja átugrani a manipulációk buktatóit, és belebukik az üzletbe. S dől vele együtt minden, a kemény munkával és a barátok segítségével felépített velencei nyaraló, a házassága, a rigolyás feleségével együtt, aki még ekkor is az öccse korrupcióval elért anyagi sikereit tudja csak férje orra alá dörgölni. Megbukik egy egész élet, amiért talán nem is olyan nagy kár.

Sárdi Mátyás kivándorol Amerikába egy szebb jövő felé, mint azt már annyian remélték korábban. De Amerika sem hozza meg a remélt boldogságot, vagy legalább az élhetőbb életet. Alkalmi munkák után végre ápolói állást kap az idős Willy mellett, s kettejük kapcsolatára az a régi közhely illik, miszerint a rab és őrzője egyformán rabságban él. Sárdi szabadságot itt sem talál, életébe átmeneti enyhülést csak egy szerető és egy

kutya hoz, utóbbi az emberség, a ragaszkodás és a hűség utolsó őrzőjeként jelenik meg.

A regényidő azt a bizonytalan hosszúságú időszakot öleli fel, amit Sárdi Willy, a hívő fia által megtagadott apa mellett tölt el, harcolva önmagával és az öreg paszszív ellenszegülésével. Igen erősen és meghatóan ábrázolja Bányai a két egymásnak feszülő ember személyiségét, akaratát, amely a kiszolgáltatottságban végül finoman feloldódik, a szerető megjelenésekor huncut összekacsintásokig enyhül, de egészen majd csak az idős férfi halálával szűnik meg.

Érdemes egy kicsit részletesebb figyelmet szentelni a regény kompozíciós technikájának, illetve narrációjának. Az egyes fejezetek eltérő idősíkokban és térben játszódnak. Hol Amerikában vagyunk, hol a nyolcvanas évek, hol a kilencvenes évek Magyarországon, hol Sárdi, hol valamelyik hozzátartozója, például sógora vagy Amerikába kivándorolt barátja beszél Sárdiról vagy a feleségéről egyes szám első személyben, hol egy viszonylag semleges narrátor mondja el Sárdi amerikai életének eseményeit. A regény társadalomkritikai élcét és komor hangulatát kellőképp oldja a helyenként szókimondó, élőbeszédet utánzó elbeszélőmód, sokszor kiszólva egy meg nem nevezett hallgatóhoz, párbeszédbe lépve valakivel, aki az író, az olvasó vagy egy harmadik személy egyaránt lehet. A különféle elbeszélői alanyok megszólalásmódja stilisztikailag elkülönülnek egymástól, szókészletük, nyelvhasználatuk külön egész. Így kerülnek be különféle angol szavak, szófordulatok vagy a szocialista szókincs gyöngyszemei egy-egy fejezetbe, amelyek egymástól két jól megkülönböztethető látásmódot teremtenek. A beszélők közti eltérésekből a személyek egymáshoz való viszonya is leszűrhető. Ha röviden akarnánk összefoglalni, akkor mindenki a maga igazát vallja, mindig a másik a hibás. Így ismerhetjük meg a feleség vagy a sógor kimunkált karakterét, amelyeket egy harmadik személyű, semleges narrátor elbeszélése alapján nem tudott volna ilyen „pártatlanul”, letisztultan bemutatni az író, bár a jellemek jó és rossz pólusa természetesen így is élesen kirajzolódik. Ennek a típusú narrációnak egyértelmű előnye az, hogy gyakorlatilag az én-elbeszélések darabkáiból az olvasó maga illeszti össze a történetet, így ő is részesevé válik a regénynek. Úgy tűnik, mintha szabadságában állna megítélni az adott szereplőt. Az író láthatatlansága azonban itt a legrafináltabb, ettől válik igazán izgalmassá a *Mire minden jóra fordul*.

Személyes, emberi sorsokon keresztül bontakozik ki tehát egy élet tragédiája, amelyben egy egész ország tragédiája benne foglaltatik. A regényben, ha van is feloldás, a megoldás késik, hogy mire fordul minden jóra, azt az olvasó képzeletére bízva az író.

Ughy Szabina

Egy lepkeszárny az objektív nagyításában

Vári Attila:
Lepkeszárny
Kortárs Kiadó, Bp., 2008.

Az Erdélyből származó jeles költő, író, Vári Attila 2006-os *Idegen ég* című verseskötete után novelláskötettel jelentkezett. Írásaiban még ott lapul mindaz, amire első elemzői rámutattak: az erdélyi lét Forrás-nemzedéki lelki kasztrációja s az anyaországba való átköltözés feldolgozására tett lázas kísérlet, továbbá a humoros játékosság és a gúny. Alakteremtő, figuraképző szándékai mögött egy nagy szó-rakoztatót és egy nagy szenvedőt érzünk. Az olvasóban lassan felébredhet a sejtelen: talán a humor a fájdalmak oldószere; inentől pedig „Czinege úr kanáriközpontja” és „a valódi kopaszok nemzetközi találkozója” egészen más megvilágításba kerül. Máshogyan – mondhatni: egészen sajátosan – nevetünk a Vári-humoron. Komolyabban, egy kicsit talán borzongva, de magabiztosabban, tudatosabban.

Vári többnyire tárgyias, személytelen elbeszélőt működtet, tematikája pedig igen változatos; példa erre *A főhadnagy úr karácsonyának* nagy történeti-nemzeti konklúziója, a *Lepkefarm* szociologikus-ironikus humora, az aktuálpolitikát is érintő *Árpád macskája* és a *Közkutya*, végül *A szomszéd* tragikus diszkrimináció-rajza, az *Auróra ágyújának* éles erotikuma és a termelőszövetkezeti beszerzés ajtmatovi, Sánta Ferenc-i képlete *A díszátviraiban*.

A *Lepkeszárny* című novella két síkja: a naturalisztikus realitás és a szellemes fikció – úgy lép játékba egymással, hogy a megdöbbentően tragikus történet egyszerre gúnyos, ironikus és filozofikus, költői. A bűnöző és rendőr szerepek egymásra tükrözésének felismerése – mint szociologikus olvasat – igen messzire vezethet, mivel az irodalom állandóan frissen tartja és tematizálja ezt a szerepmozgást. Hangsúlyosabb azonban a Kosztolányitól Handkén át Ottlikig, Esterházyig s napjainkig húzódó, folyton visszaköszönő írásproblematika: egyfajta keret ez, melyben maga a történet feloldódni látszik. „Az elbeszélés nehézségei”, a történet megírása körüli miértek és hogyanok, az „irodalomcsinálás” szükségyszerűségei – Handke szavaival: „fogalmazógéppé idegenülés és tárgyiasulás” – Várinál a történet keretét nyújtják. Minden abban válik érvényessé, amibe belekerül, amiben benne látjuk, az irodalmi szöveg a novellában, az írásban, s így – Barthes után – az olvasásban.

A *Lepkeszárny* keretét az orvos ezredes és az újságíró dialógusa adja. Az orvos fontos tényeket közöl, ám ezekkel szemernyit sem mozdítja előre az újságíró munkáját, az pedig nem akar belenyugodni, hogy a szenzációs anyag *elillan*. A szöveg befejezése is a handkei gondolatra hajaz: „mindezt majd megírom még pontosabban is.” Csakhogy a

Handke-szöveg későbbi *pontosabbanja* nem feltételezi az eddigiek teljes kudarcát, míg Vári újságírója megbukik. A narratíva két ponton is támogatja ezt az olvasatot. A szöveg elején a bűvész szólama már előre jelzi a *bukást*: ’a megírás lehetetlenségét’, akárcsak a fegyver csövére szálló halálfejes lepke a közlő vérontást: „...nem tudom átváltoztatni az illatokat, szagokat, de a becsületet, a szerelmet sem. Szóval a fogalmak önmagukban léteznek – mondta.” A novella végén pedig az újságíró tünődéseit figyelhetjük: „Otthon fényképeket nézegetett. A két barátot, tettest és áldozatát, a falusi házat, s magnóról visszahallgatta mindazt, amit az emberek meséltek. Tudta, hogy ez nem elég, hogy ha csak ezeket közölné, akkor akár egy másik napot is választhatna a gyilkos életéből, mert ezzel nem magyarázna, nem indokolna semmit.” Handke kísértetiesen hasonló vélekedést tár elénk: „...nem fiktív-e, kicsit vagy nagyon, minden fogalmazás, még olyasmie is, ami tényleg megtörtént? *Kicsit* az, ha az ember beéri tudósítással, *nagyon* az, ha minél pontosabb fogalmazásra törekszik?”¹

Ha elkezdjük nagyítani a lepkeszárny-motívumot, akkor – ahogy Cortázar fényképészenek nagyításában² –, itt is megláthatjuk egy gyilkosság részletében annak egy titkosabb valóságát. A helyzet persze fordított, hiszen amíg Cortázar nál a gyilkosság tűnik öllekezésnek, addig a Vári-szövegben az öllekezés álcázódik egy gyilkosság által: szerzőnek és szövegének forró öllekezése. És tényleg, van valami kétségtelenül erotikus az írásban, ahogy erről Barthes oly mesésépen ír tanulmányában, mikor a *vágy* terminusával közelíti az olvasáshoz, mely ugye „az írás vágyának vezérfonala.”³ Maga e *vágy* pedig – Handke tapogatózása nyomán – a költészet vágya, amely éppen a megfogalmazás különös *hogyanjából* nő ki: „...minél többet fantáziál bele, annál érdekesebb lesz-e a történet a kívülállóknak, mert teljes fogalmazással könnyebb azonosulnia, mint egy szikáran közölt ténnyel? Innen-e a költészet iránti vágy?”⁴ Mintha éppen ez lenne Vári újságírójának a dilemmája is: mitől lesz kész egy mű, hatásos egy mű, mi az a plusz, ami szükséges és mik a *plusz*-teremtés határai? Meddig terjed egyfajta felelősség, illetve meddig terjedhetnek a lehetőségek?

Egy hatalmas, sokszoros nagyításban pedig talán kitészik Vári Attila viszonya is az íráshoz: a rengeteg oknyomozás, a roppant igyekezet a megformálásra, az átadásra. És a végén az eredmény kettős: az egyik, amit mi látunk, ez a kötet a kezünkben, míg a másik az, amit ő; „...csak a semmivé váló színes szármagkat látta...”

Soltész Márton

- 1 Peter Handke: *Vágy nélkül, boldogtalan*, Bp., Magvető, 1979, 28.
- 2 A következő műre utalok: Julio Cortázar: *Nagyítás* = J. C., *Nagyítás*, Bp., Európa, 1977, 168–183.
- 3 Roland Barthes: *Az olvasásról* = R. B., *A szöveg öröme*, Bp., Osiris, 1998, 63.
- 4 Handke, i.m., uo.

Átjárások Turczy István:
áthalások
Palatinus, Bp., 2007.

„Az ember különféle szerszámai között kétségkívül a könyv a legbámulatraméltóbb. A többi mind testének a meghosszabbítása. A mikroszkóp, a távcső a látásé, a telefon a hangé, aztán itt van az eke és a kard, ami az emberi kar meghosszabbítása. Ám a könyv egészen más: a könyv az emlékezet és a képzelet meghosszabbítása.” Turczy István *áthalások* című kötetét olvasva jutottak eszembe Borges szavai, mert e könyv lapjain a költői képzelet játéka és az emlékezés gesztusa úgy elegyedik verssé, hogy valóban meggyőző a mottóul választott höldeklini mondat helyénvalóságáról: a költészet nincs egyedül. Ez igaz Turczy István kötetére is, főleg annak tükrében, amire vállalkozott. Az *áthalások* ötven huszadik századi magyar költőt idéz meg: ma is népszerűeket, s olyanokat is, kiknek ritkán olvassuk verseit. Az ötvenéves költő játékaként is felfogható e vállalkozás, egyfajta születésnapi „meglepem magam-magam” szándék is kiolvasható e kötetszerkesztő elvből, hiszen nem csupán megidézi a költő elődöket, hanem eljátszik egy-egy szavukkal, versfoszlányukkal, új verssé formálva azokat, s így a tudatos továbbgondolás gesztusa által szöve meg a maga versszövegét. Keleten még mindig él az a felfogás, amely szerint a könyv feladata nem az, hogy felfedje a dolgokat, csupán az, hogy segítségünkre legyen a felfedezésben. Ennek az igazságnak a felismerése teszi igazán izgalmassá az *áthalásokat*, hiszen egy-egy Turczy-vers ráirányítja figyelmünket egy másik költőre is, ily módon furcsa átjárásokat teremt a különféle alkotók és szövegeik között. Turczy István versélményeit saját hangján osztja meg velünk oly módon, hogy képes valódi érdeklődést ébreszteni az olvasóban a megidézett szerzők művei iránt, mert egyszerre tud értőn és érzően megszólalni. E kötet verseire jellemző valamiféle eredendő hajlékonyság, s megmutatkozik a költő azon törekvése, hogy maga is eszközzé legyen az emlékezet és a képzelet meghosszabbításában. „*Mi nehezebb: a súly vagy a hiány?* / Nem a múlt, hanem párja: az emlék. / Ég és föld között cérnagyökéren / lengő vissza-visszajáró vendég. // *Melyik világ igaz?* Amit terhéhez egy / más boltozaton viola ég selyme kötöz, / vagy bent a szem sós parazsában, / hol a gyertyaláng kedvére rögtönöz? (*Két gyertya – Beney Zsuzsa*) Ez a hangütés teszi verseit olyan olvasatokká, melyekben az olvasó-költő egyidejűleg megszólítottja és megszólítója egy-egy szerzőnek. Akik között vannak barátok és kötetek lapjairól megis-

mert „idegenek”, akik bár halottak, mégis társakká szegődnek írásaik által.

Az önazonosság érzésének, az egyéni és a kollektív identitásnak feltétele az emlékezet. Attól vagyunk önmagunk, hogy sajátunkként cipeljük magunkkal a múltunkat, azzal a bizonytalan érzéssel, hogy a jövő sokkal kevésbé valóságos, mégis nyomot kívánunk hagyni, miként nyomot hagytak/hagynak bennünk szellemi elődeink, mestereink. E könyv lapjain Turczy István felidézi azok vonásait, akik költőként szerepet kaptak szellemi életének alakulásában. Éppen ezért számadás is ez a kötet, s egyben emlékezés és emlékeztetés. Ezekben az írásokban a szellemi örökség, a tapintat és az önismeret egyszerre vezérel, korrigál és emlékeztet. Írása nem öncélú játék a szavakkal, hanem erőfeszítés, hogy a maga nyelvén szóljon értékekről, örökségről. Megtalálni mások alkotásaiban a súlyokat és felmutatni azokat az emlékezet révén, ha van kihívás az írásban, hát ez az. Kötetének erőssége éppen abban rejlik, hogy rá meri bízni magát olyan örökség-hagyókra, kiknek irodalomszemlélete, esztétikája, költészete nem „csak” meghatározó szerephez jut, hanem megtartó erővel is bír. „Egymásba múlnak. Árnyék stafétánk / közben a rossz váltás egyre több. / A világ, mióta közvetlenebbek / lettünk mestereinkhez, tűrhetőbb.” (*A véletlen áúrt történetei*). Turczy István a nyelvi nyitottság, a reflexivitás és önreflexivitás által képes kimozdítani e versszövegeket az elődök hagyatékából, így e tudatos irányítás révén tudja felmutatni saját hangszínét, gondolatiságának sajátos jegyeit. A kötet egyes verseit a prousti módon előhívott emlékek asszociációs láncolata uralja, amelynek csupán kiinduló pontja az emlékidézés. A kötet alkotásaiban az önreflexió sokkal nagyobb szerepet kap, az ember drámai létének felmutatását szolgálva költői eszközeivel. „*Mintha mi les, visszahajolna a voltba,* / és tiszta fejjel azt sem vehetjük zokon, / ha ami tegnap még lángolt, utóbb már / hűlő por egy száműzött csillagon.” (*Poezja dzisiaj*) Ez a felütés sejteti engedi, hogy az emlékező lélek belső útjának is tanúi lehetünk, így a költő olvasóként beavatva a másik igazába, képes felismerni a másikban is a drámai lényt.

Turczy István saját és elődök szavainak mélyére akar látni – , eljutni a megfigyelésnek és az írásnak arra a fokára, ahol a költő talán már remélheti, hogy a szavak nem vezetnek félre. Megfogadva Parancs János tanácsát, így versel: „Bármi is történik, nem történt végleges – / szoros textúrába szöve, ím, a túlélési terv. / A vers egyszerre emlékszik és emlék, / hiszen egymás nélkül semmit sem ér a nyelv.” (*Egymás nélkül semmit*)

Erős Kinga

A tökéletes mondat felé Bakos Kiss Károly:
Legyen vers
Intermix Kiadó,
Ungvár – Bp., 2007.

Bakos Kiss Károly kárpátaljai költő verskötetének legjellemzőbb törekvése a tökéletes, önmagába záródó mondat megtalálása és felmutatása. Mintha minden versében keresné azt az utolsó kimondhatót, az egyetlen, amit még leírni érdemes. (Közhelynek számító poétikai törekvés a lényeg legrövidebb, legtökéletesebb megfogalmazása, ebben a tekintetben Bakos a legerőteljesebben sűrítő alkotók közé tartozik). Minden egyes mű mintha erre tenne kísérletet, a legkevesebb szóval írni le a mindenséget. Nincs gondolati tévelygés, nincsenek kacskaringókba futó díszítő elemek, szövevényes képsorok és jelzőhalmazok, letisztult formák veszik „körbe” a világos gondolatot. A zárt, befejezett és minden esetben szűkre szabott alkotások egy kiérlelt poéta megnyilvánulásai, egy olyan alkotóé, aki nem útját keresi, nem a formát kutatja, amely számára a legmegfelelőbb. A könnyed, míves versek játékos sorai sohasem öncélú, szórakozást nyújtó egységek, a Lényeg figyelése, felmutatása mindig a művek felett lebeg, mégha meg sem nevezi azt. „Nézd az idő homorú tükrét, / S görbületében önmagad. / A pillanatban egy öröklét, / Az öröklétben egy pillanat.” Ez a *Tükör* című vers, lezárt szöveg, teljes egész. Ugyanakkor a világ egészére nyit, az örökévalóság gondolatát néhány sorban felvillantva, és bizonytalanság, kérdés nélkül meg is határozva azt. Az ellentétek egységbe foglalása jellemzője a kötet világának, a jin és jang filozófiája – talán nem tudatosan, és nem is primitív, leegyszerűsített szembenállásként értelmezve áthatja a három ciklusából az utolsót *Keleti versek* címmel megnevező kötetet.

Három ciklusa (*Legyen vers*, *Latin versek*, *Keleti versek*) úgy különböznek egymástól, hogy bár elkülöníthetőek, mégis egységet alkotnak, a mögöttes gondolat állandóan jelen van, a magasabb, egészségesebb világ felé tekint. Ezzel kialakul az egységes költői világ, nem válik szereppé az egyik vagy másik típushoz való tartozás sem. A *Latin versek* a vágyat, az erotikát választják (elsősorban) témául, a *Keleti versek* filozofikusabbak és sűrített képek, míg az első ciklus leginkább a poéta-én világa. Szent játék, ahogy maga Bakos Kiss Károly meghatározza a költészetet, szent játék, amely nála valójában teljesen komoly. A tét a kimondhatatlan, a létezés magyarázhatatlan eseménye. Valami tragikus felhang keveredik a versek zené-

jébe, egy disszonáns elem szinte mindig megbontja a harmóniát, ezzel válik elérhetlenné a tökéletes. (Ez alól csak az erotikus *Latin versek* némelyike kivétel – például a *Bor mellett*, vagy a *Szép is, jó is* – ezek könnyed bája mellől hiányzik a Bakos-versek komoruló háttere). Tömörösgre törekvő, a lehetséges határig sűrítő eljárással él a költő, törekszik az utolsó, az egyetlen mondat elérésére és kimondására, közben azonban rá kell döbbsennie, hogy létezésünk tragikus esemény, így végül nem tud feloldódni, megmarad valami egyet nem értő, luciferi ellenhang a versek végén, sokszor az utolsó sorban fordul feje tetejére az addig felépített világ. (Legjobb példa a *Hagyja már* című vers több „hagyja már...”, „hadd...” kifejezése után az utolsó sor: „De ne hagyja mégse mégse” fordulata, de más opusokban is előfordul az utolsó sor szembefordulása az egésszel).

„Hogy a születés és halál végpontjai között csillapuljon a lélek tárnáiban megbúvó félelem, hogy a halandó megélje a teljességet e számára szűkre szabott, képlékeny időben” – fogalmaz a költő a kötet hátlapján, rövid ars poeticaként is szerepelhet ez a szöveg itt. Benne az élet és halál ellentéte (mégis egysége), a létől való félelem, a teljesség megélése és az idő képlékenysége: mindegyik fogalom visszaköszön a versekből, Bakos világának, poétai gondolkodásának gyakorlatilag alapkövei ezek. De nem csupán a létezés ideje szűkre szabott, hanem az elmondható is, a vers is minimumához közelít nála. Nem véletlen, hogy a szonett, a haiku, a „négy sorosok” kedvelt versformái. Az *Egy* című versben tematizálódik is ez a kevés szóval alkotó látásmód: „Sejtelmes aljnövényzeted. / Kutatva szembejön szemed. / S csillogunk. Más nincs remény. / Két sor. Egy költemény!” A szerelem, mint megváltás, amelyen kívül nincs más remény életünkben, s amely két sorban (valójában ez is játék: a megállapításig is három sor szerepel, azzal együtt négy, de semmiképpen sem kettő) létrejön, majd meg is szünteti önmagát.

Bakos Kiss Károly *Legyen vers* című kötetében szerelem (és erotika), bibliai jelenetek, szülők, barátok, a haza, Csontváry, Baudelaire, Weöres és Pilinszky, fecske, sirály, albatrosz, sás és nád adják a témát, költői képeket. A természet és a lélek az ő játszóterei, amelyeket tusrajzzal, szonettel, rímjátékkal fest elénk. Az éjszaka kockaszűk szobája, havas hegyek feje, hullám rojtja a költő terei, hóhullás, villámcsikázás és zöld legyező erezésű zápor hullása kísérik útjain. A mélységektől a magasságokig bejárja saját tájait, amelyek kint és bent egyaránt jelen vannak.

Urbán Péter

A juharlevél varázsa

Sokan szegeznek nekem a kérdést, jobb sorsra érdemes angol szakosnak – akinek műfordításai jelentek meg végzős hallgatóként, és T. S. Eliot volt a bálványa –, miért éppen a kanadai irodalmat választottam? Ám mindennek a fordítottja igaz: a kanadai irodalom választott engem. Hallgatóimat hosszasan kell nógatnom, hogy az Erasmus-ösztöndíj révén megismerkedjenek más egyetemekkel, kultúrákkal is. Nem csoda, ha nem értik, vajon negyedszázada miért ragadtam meg a mégoly apró lehetőséget, hogy angol ösztöndíjkérelmem elutasítása után Ottawában tanulhassak egy éven át, holott idehaza már jómagam is egyetemi oktató voltam, igaz, a ranglétra alsó fokán. Az egész a véletlenek köszönhető tehát, amennyiben vannak véletlenek. 1983 szeptemberének elején az ottawai Carleton Egyetem posztgraduális hallgatójaként kezdtem megismerkedni egy (nem pusztán számomra) ismeretlen kultúrával, amely azokban az években még az önmeghatározás problémáival küzdött.

Amikor újdonsült kanadai ismerőseim kérdésére, hogy mivel is foglalkozom, azt bátorkodtam válaszolni, a kanadai irodalmat és színházi életet tanulmányozom, elképedve válaszolták: olyan nincs is. Igaz, az első angol-kanadai irodalomtörténet alig másfél évtizeddel korábban jelent meg, amelyben Northrop Frye (*A kritika anatómiája* című alapmű szerzője) feltette a híressé vált „Kik vagyunk?” és „Hol van az itt?” kérdéseket. Még éppen csak körvonalazódott az irodalmi kánon, az egyetemi oktatásban is csak az 1970-es években jelent meg a *kanadai irodalom* mint tudományos érdeklődésre számot tartó téma. Számomra éppen ez a kiforratlanság volt vonzó: folyamatában figyelni az irodalom és a színházi élet alakulását, a körülírások dinamikáját, hiszen egy hivatalosan kétnyelvű országról van szó, amelyben két, európai gyökerű irodalmi hagyomány (francia és angol nyelvű) mellett már szót kértek a bevándorlók is. Először saját nyelvükön, majd a hivatalos nyelvek egyikén, de leginkább két-három nyelvet keverve ugyanazon művön belül. Ezután az őslakosok következtek, a különböző indián törzsek tagjai és az inuitok, azaz az eszkimók. Kötőjeles írók ők, ahogyan mondani szokták, senki sem *egészen* kanadai: vagy az ún. alapító nemzetek (franciák és angolok) soraiból származnak, vagy őslakos kanadaiak, vagy bevándorlók. Egységes nemzeti kultúráról tehát

nem beszélhetünk: a huszadik század első évtizedeiben kezdtek omladozni a *gyarmati kultúra* falai, hogy azután a század végére már egy „posztnemzeti” kultúrával szembesülhessünk. Sokan olyan meta-országgént tekintenek Kanadára, amelyben megfigyelhető egy huszonegyedik századi, mondhatnánk posztmodern, többkultúrájú társadalom struktúrája. Ez az ország időközben nagyon népszerű lett. A turisták szívesen keresik fel egyedülálló természeti csodáit: a Niagara vízesés kanadai szakasza sokkal látványosabb, mint az amerikai, a Sziklás-hegység vonulata páratlan látvány, az északi tundra zordsága is vonzó. Ezen a tájon nem ütközni lépten-nyomon emberbe. Az életszínvonal tekintetében az ország évtizedek óta az első öt hely egyikét foglalja el. Különös érzéssel tölti el a látogatót az a tolerancia, amely ott magától értetődő, de a világ oly sok pontján sajnos nem. Legyen szó nyelvismeretről, „másságról” vagy fogyatékoságról, az emberek nyíltak, barátságosak, segítőkészek. Sokan azt hinnék, egyben unalmasak is, pedig kiegyensúlyozottságról, megértésről, együttérzésről van szó. Ebben a világban a kirekesztés nem erény.

Kanada a hihetetlen távolságok és embernemlakta vidékek hazája. Ez leképeződik az irodalomban és a kultúrában: gyakori motívum a hosszú utazás, a magányosság, ugyanakkor a „másik” figyelő tekintete is, hiszen a sokszínűség azzal is jár, hogy a többi ember máshonnan jön, más földrajzi és kulturális háttérrel rendelkezik, emiatt nagyon gyakori a rácsodálkozás élménye. Talán a hosszú, kemény telek (pl. 2007 karácsonyán Montrealban mintegy kétméternyi hó esett) is okozzák, hogy az ottaniak a hétköznapi eseményeket is hihetetlen örömmel élik meg. Az év két pólusa a kora tavaszi juhar-szirup-gyűjtés, majd az őszi „piros levelek” ünnepe. Tavaszi hétvégeken benépesülnek a juharfaerdők a városokból kirajzó látogatókkal (jó alkalom ez a lakomázásra, és természetesen alkohol is fogy). Az őszi szintén az ország címerében szereplő juharfalevél jegyében telik, hiszen ezek nem sárgulnak-barnulnak, hanem égő piros színt öltenek. Kanadában az emberek nagyon szoros kapcsolatban vannak a természettel, a környezetvédelem gondolata ott sokkal hamarabb megjelent és érvényesült, mint a világ más pontjain. Kedveltek a népiünnepélyek, a fesztiválok, amelyekben a fő szerepet a kis közösségek játsszák: télen jégzsobor-fesztivált tartanak, Québec

városában karneválra tódul a nép, Montrealban nemcsak Forma 1-es futamot rendeznek júniusban, hanem jazz-fesztivált és nemzetközi tűzijáték-versenyt is. Márciusban Szent Patrick napján az írek vonulnak fel, június 24. Keresztelő Szent János, Québec védőszentjének napja viszont újabbban Québec tartományban nemzeti ünnep – sorolhatnánk még a hasonló eseményeket.

Az utóbbi másfél évtizedben azonban nem pusztán az ország népszerű, hanem irodalma is: ezt rangos nemzetközi díjak, idegennyelvű fordítások tucatjai bizonyítják. Szerencsére e téren mi, magyarok is büszkélkedhetünk szép eredményekkel: már az 1920-as évek közepén közkedveltek voltak Karinthy Frigyes fordításában Stephen Leacock sziporkázóan szellemes irodalmi paródiái és nonszensz történetei, majd Louis Hémon regénye, a *Maria Chapdelaine*, később pedig L. M. Montgomery lányregényei. Az elmúlt években vehették a magyar olvasók kézbe Margaret Atwood, Michael Ondaatje, Yann Martel több regényét, Alice Munro elbeszéléseit, valamint egy drámaantológiát. Sajnálatos módon az egyébként igen nagy nemzetközi ismertségnek és elismertségnek örvendő québeci irodalomból sokkal kevesebb művet olvashatunk magyarul (kivételt képez Roch Carrier kisregénye, a *Háborúunk, Yes, Sir!*). Talán válogatásunk felhívja a figyelmet a québeci irodalomra is, amelynek fon-

tos és szerves részét képezik a franciául író bevándorló szerzők. A *Magyar Napló* épp e tekintetben teljesített fontos küldetést a québeci különszámmal 1999 júniusában, a *Nagyvilág* pedig 2003-ban mutatott be jórészt angol-kanadai szerzőket. Ezeket és a könyvalakban megjelent fordításokat is tekintetbe véve gondoltam úgy, hogy mostani válogatásunkban a bevándorló és őslakos szerzők művei szerepelnek nagyobb számban. E művek nyelvezetüket (többnyelvűség, nyelvi váltás adott művön belül) és témájukat illetően is számos közös vonást mutatnak: gyakran szólnak az „otthon” és az „ittthon” kettősségéről, a hazalátogatásról (*Az elvárásolt fügefá*), a különböző kultúrák egymás mellett éléséről, de önéletrajzi utalások is színesítik őket (*Obasan, Félvér*). Vannak szerzők (pl. Marco Micone), akik vallják, hogy íróvá válásukban meghatározó volt a bevándorló-élmény, míg mások (Pan Bouyoucas) úgy érzik, ők elsősorban írók, és csak másodsorban bevándorlók Kanadában. Antonio D’Alfonso, akit költőként, íróként és szerkesztőként is jegyeznek, a többnyelvű írókra jellemző töprengéseit osztja meg olvasóival. Számunkra különösen érdekesek a magyar vonatkozások: Danielle Fournier számára Magyarország az „egzotikus másik nyelv és kultúra” megtestestítője.

Kürtösi Katalin

MARIA CAMPBELL

Félvér

(részlet)

Népem Spring Riverbe menekült, amely nyolcvan kilométernyire északnyugatra fekszik Prince Albert-től. A Riel-féle felkelés után olyan félvér családok jöttek ide, mint Chartrand, Isbister, Campbell, Arcand és Vandal, mert a férfiak részt vettek a lázadásban. Riel¹ már meghalt, és vele a reményeik is. Ezt az új területet kis tavak, sziklás hegyek és sűrű bozót borította. Az ide érkezett félvérek önellátó vadászok voltak. Indián testvéreikkel ellentétben nem akartak letelepedni, sem a nyomorúságos megélhetést nyújtó földműveléssel foglalkozni. Saskatchewan tartománynak e része a vadászat miatt vonzotta őket, s mert nem lakták telepések.

Az 1920-as évek végén ezt a területet is felajánlották betelepítésre, ezért tartani lehetett a bevándorlók megjelenésétől. Ekkorra a tavak kezdtek kiszáradni, a vadállatok, a prémes állatok szinte eltűntek. Minthogy a félvér családoknak nem volt hová menniük, többségük úgy döntött, gazdálkodásba kezd, hogy a föld az övé lehessen. Nehezen nyugodtak bele, de ha a gyerekeiknek jövőt akartak biztosítani, a szabad, vándorló életet fel kellett adniuk.

Hatvannégy hektár föld tíz dollárba került – tíz hektárt kellett feltörni és gazdálkodásra alkalmassá tenni három év alatt, hogy birtokba kapják, különben a földet elkobozták a kerületi földművelési hatóságok. Azonban a gazdasági válság és a prémesállat-hiány miatt a családoknak nem tellett szerszámokra a föld feltöréséhez. Néhányuk még elő tudta volna teremteni a pénzt ahhoz, hogy mással végeztesse el a földmunkát, de ezt senki sem vállalta: mindenki attól tartott, hogy drága gépei ilyen köves és mocsaras talajon tönkre mennek. Más családok lóval, ekével próbálkoztak, ám alulmaradtak. Azok a rettenthetetlen emberek, akik bátran szembenéztek a zord időjárással és minden veszéllyel, amely a bozótban fenyegetett, reményt veszve és kétségbeesetten feladták a földdel való harcot. Nem ösztönözte őket belülről semmi, hogy farmerré legyenek.

A hatóságok tehát visszakövetelték a földeket, és felkínálták a bevándorlóknak. Így a félvérek önkényes földfoglalóknak számítottak, és az új tulajdonosok nemegyszer elzavarták őket. A családok külön-külön visszahúzódtak az útszélekre, azokra a keskeny földcsíkokra az országutak mentén, amelyek a Korona tulajdonát képezték. Itt kalyibákat, ólakat építettek, és ettől kezdve „útszéli embereknek” hívták őket.

Nyomorúságuk semmi reményt nem tartogatott a jövőre nézve. Népemnek ezt a generációját is legyőzték. Apáik álmait a lázadás leverése foszlatta szét, ők pedig farmerként vallottak csődöt – csak a kilátástalanság maradt nekik. Életmódjuk Kanada múltjának részét képezte, számukra mégis úgy tetszett, nincs helyük a világon, hiszen semmijük sem maradt. Szégyenkeztek, büszkeségükből és életerejükből minden nap elveszítettek valamicskét. Sajog bennem valami, valahányszor rájuk gondolok. Néhanapján még ma is láthatjuk egyiküket-másikat, a kis- és nagyvárosok eldugott útjai mentén éldegelő meggörnyedt, nyomorék öregembereket és öregasszonyokat, akik a bozótban várják a halált, netán unokáikra vigyáznak, mialatt a szülők leisszák magukat. Akad közöttük, aki még száz év elmúltával is népe igazságáért, jogaiért és egyenlőségéért harcol. Az út végét azonban nem láthatják, és ez az út sok kudarcot és szomorúságot tartogat számukra.

Gyermekkoromban egy büszke és boldog nép életéből láthattam villanásokat. Hallottam nevetésüket, nézhettem táncaikat, éreztem szeretetüket.

Egy közeli barátom azt mondta:

– Maria, vidám könyvet írnál. Nem volt olyan rossz életünk. Tudjuk, hogy hibáztunk, ne légy túl szigorú.

Nincs bennem keserűség. Túl vagyok rajta. Tudom, nemcsak nekünk jut ki a szegénységből. A ti népeteknek is lehet része benne, de legalább álmodhattatok a régmúlt időkben, bízhattatok a holnapban. Apám csak részegen mert visszazólni fehér embernek. Sem őt, sem népem más fiát nem láttam emelt fővel elmenni fehér ember előtt. Amikor berúgtak, erőszakosak és harciasak lettek, ilyenkor a fehérek tartottak tőlük. De ez ritkán fordult elő, mert legtöbbször túl sokat ittak, elérzékenyültek, elsírátkák a múltat, és egymással verekedtek össze, vagy hazamentek, hogy megrettent feleségüket verjék el. Ám előrefutottam a történetben, így visszatérek, és újra kezdem, hogy elmondhassam apám családjának történetét.

Campbell dédapám Edinburghból, Skóciából jött ide a fivérével. Mindketten erős, keménykötésű férfiak voltak; a hajóúton összevesztek és kitagadták egymást. Kanadának ugyanazon a részén telepedtek le, mindketten őslakos nőt vettek feleségül, és családot alapítottak. Dédapám félvér nőt választott, Gabriel Dumont² egyik

1 Louis Riel (1844–85) a félvérek jogaiért és kultúrájuk megőrzéséért két lázadást vezetett a kanadai kormány ellen (1869–70, illetve 1885). A kanadai tartományokat 1867-ben egyesítették szövetségi állammá, ezt ellenezték Riel és hívei. Őt tartják Manitoba tartomány alapítójának. 1885-ben összeesküvés vádjával halálra ítélték és kivégezték.

2 Gabriel Dumont (1837–1906) félvér vadász, kereskedő, politikai és katonai vezető, L. Riel katonai parancsnoka az 1885-ös északnyugati felkelésben.

unokahúgát. Házasságkötésük előtt a két fivér ugyanazt a nőt akarta magának, és bár dédapám győzött, meg volt győződve róla, hogy egyetlen fiának valódi apja az ő fivére, ennél fogva Campbell nagyapát sosem ismerte el saját gyerekeként, és a fivéréhez sem szólt egy szót sem élete hátralévő részében.

Dédapám a Hudson's Bay hálózat egyik boltját vezette néhány mér földnyire Prince Albert-től nyugatra, s a környékbeli félvérekkel és indiánokkal kereskedett. Amikor 1885-ben kitört az északnyugati lázadás, ő a fehér telepesek és az északnyugati lovascsendőrség oldalára állt. Nem volt népszerű szomszédai és kuncaftjai szemében. Az öregek „Csi-pi-hus”-nak csúfolták, ami azt jelenti: „Föl-leugráló, gonosz szellem”. Kegyetlen embernek tartották, aki ugyanazzal az ostorral verte feleségét, fiát és jószágait.

Campbell nagyapa egyszer, úgy tízéves korában megszökött otthonról. Az apja megtalálta, lovára kötözte, majd felült a kordéra, és hazáig egyfolytában verte ostorával a lovat és nagyapát.

Dédapám féltékeny természetű lévén meg volt győződve arról, hogy a feleségének a környezet minden félvérével viszonya van. Amikor a felkelés kitört, és neki otthonától távoli gyűlésekre kellett járnia, magával vitte a feleségét is. Az asszony viszonzásként továbbadta a lázadóknak az összes információt, amit a gyűléseken hallott, sőt élelmet és muníciót lopott számukra férje boltjából. Amikor az rájött, nagyon dühös lett, és úgy döntött, a legjobb büntetés asszonya számára a nyilvános megkorbácsolás lesz. Hátáról letépte a ruhát, és úgy megverte, hogy dédanyám háta élete végéig sebhelyes maradt.

Dédapám nem sokkal ezután meghalt. Néhányan azt suttozták, a felesége családja tette el láb alól, de biztosat senki sem tud. Felesége anyja családjához ment vissza, akik a mai Prince Albert Nemzeti Park területén éltek. Noha indiánok voltak, sohasem tartoztak egyik rezervátumhoz sem, mivel nem jelentek meg a szerződés-kötéskor. Az asszony a Maria-tó mellett épített faházat, és ott nevelte fel a fiát. Évekkel később, amikor a terület nemzeti parkká nyilvánították, a kormány távozásra szólította fel. Ő ezt elutasította, és amikor minden békés módszer kudarcot vallott, kiküldték a csendőrséget. Dédanyám bereteszte az ajtót, megtöltötte puskáját, és amikor a csendőrök megérkeztek, a fejük fölé lőtt, azzal fenyegetőzött, hogy rájuk céloz, ha közelebb jönnek. Ott hagyták, és soha többé nem háborgatták.

Emlékszem rá: aprócska asszony volt, fehér haját mindig szépen befonta, és fekete zsinórral kötötte meg. Fekete, bokáig érő kötényruhákat hordott magas nyakú, hosszú ujjú blúzzal. Nyakán négy-öt színes gyöngysort

és rézláncot viselt. Csuklóján réz karperecek voltak, amelyekkel az ízületi gyulladás ellen védekezett. Szoros, bokáig érő harisnyában és mokaszinban járt, amelyek kiemelték csinos bokáját.

Campbell dédanyám, akit mindig „Csicsum”-nak hívtam, Gabriel Dumont unokahúga volt, és egész családjára Riel és Dumont oldalán harcolt a lázadás alatt. Gyakran mesélt nekem a lázadásról és a félvérekről. Azt mondta, a mi népünk sosem akart harcolni, mert más természetű. Sosem akartunk mást, mint hogy békén hagyjanak, élhessünk, ahogyan akarunk. Csicsum nem tudta elfogadni a batoche-i vereséget, és azt mondogatta:

– Azt hiszik, azzal, hogy Rielt megölték, bennünket is megöltek, de egy napon, lányom, minden megváltozik.

Csicsum megvetéssel fogadta a telepesek érkezését, és amikor azok ott maradtak azon a földön, amit ő a miénknek hitt, nem volt hajlandó tudomásul venni ottlétüket, átnézett rajtuk, ha találkoztak. Nem tért át a kereszténységre, kitartott amellett, hogy keresztény emberhez ment férjhez, és ha létezik pokol, akkor ő azt megtapasztalta, ennél rosszabb a halál után sem lehet semmi! Nem fogadott el sem szociális segílyt, sem öregkori nyugdíjat. Amíg egyedül élt, vadászott, csapdákat tett ki az erdőben, veteményeskertet művelt – teljes önellátásra rendezkedett be.

Campbell nagyapa, Csicsum fia csendes ember volt. Senki sem emlékszik rá valójában, mivel a még élő öregek ritkán látták őt és feleségét. Campbell nagymama alacsony termetű volt, haja fekete és göndör, szeme kék. A Vandal családból származott, amely szintén részt vett a lázadásban. Úgy emlékszem, keveset beszélt, és sosem láttam hangosan nevetni. Miután megesküdtek, az erdő sűrűjébe mentek lakni, és nemigen foglalkoztak a többiekkel. Campbell nagyapám jó barátja volt Szürke Bagolynak, annak az angolnak, aki a vidékünkre jött, és indián módjára élt. Nagyapa nagyon tisztelte a földet, és csak annyit vett el tőle, amennyi a fennmaradáshoz kellett. Apa nagyapáról mint finom, kedves emberről beszélt, aki sok időt töltött a gyerekeivel. Fiatalon halt meg, kilenc gyereket hagyott maga után, a legidősebb az én tizenegy éves apám volt.

Miután nagyapa meghalt, Campbell nagymama elment egy fehér birtokra, és napszámosnak jelentkezett apámmal együtt: egy hektár földön hetvenöt centért irtották az erdőt. Lábukat nyúlászörrel és régi újságpapírokkal patyulálta be, erre húzták a mokaszint. Régi kabátokat vettek fel, lovas szánnal jártak ki dolgozni. Apám mesélte, néha olyan hideg volt, hogy folyt a könnye – ilyenkor nagyanyám levette saját lábáról a nyúlászört, apámra tekerte, és tovább dolgozott.

Tavasszal, miután a farmerek feltörték a kiirtott erdőt, nagyanyámék visszatértek, köveket, gyökereket szedtek ki a földből, és elégették, mivel a farmerek nem fizették ki a hektáronkénti hetvenöt centet, amíg mindent el nem végeztek.

Ősszel a betakarításban segédkeztek. Mindaddig így éltek és dolgoztak, amíg az összegyűjtött pénzből saját kis földet nem vettek. Nagyanyám és apám faházat is épített, és három éven át próbálták feltörni a földet. Mivel csak két lovuk volt, és apám ezekkel napszámba is ment dolgozni, nagyanyám sokszor maga húzta az ekét. Három év keserves munka után sem tudták teljesíteni az előírt követelményeket, így a földet elvették tőlük. Ekkor odaköltöztek a többi „útszéli ember” közé.

Ahogy apám és fivérei cseperedtek, vadászni kezdtek, csapdával prémis állatokat ejtettek el, és ezeket, valamint a házi whiskyt eladták a közeli farmereknek. Amikor sorra megnősültek, nagyanyám kalyibája mellé építették a sajátjukat.

Campbell nagymamát a szívünkbe zártuk. Apám is nagyon szerette, és szépen bánt vele. Nagyanyám keményen dolgozott, folyton csinált valamit. Amikor apám azt mondta neki, hogy ne fáradjon tovább, tud róla gondoskodni, nagyanyám dühös lett, és azt felelte, apám a saját családjáról gondoskodjon, semmi köze hozzá, ő mennyit dolgozik. Továbbra is irtotta a telepések földjén az erdőt, szedte ki a köveket, segített, ha szült egy asszony, vigyázott a gyerekeikre, ha megbetegedtek. A háza mindig nyitva állt mindenki előtt kis közösségünkben, bárki bejöhett, de a negyven év alatt, amíg ott élt, egyetlen fehér ember sem látogatta meg, és csupán három öreg svéd jött el a temetésére.

Apám tizennyolc évesen nősült meg. A Sandy Lake Indián Rezervátumba ment el sportnapra, amikor megpillantotta az akkor tizenöt éves anyámat, aki megtetszett neki, és meg is szerezte. Jóképű, fekete, göndör hajjú, kékesszürke szemű, vagány és vadóc fiatalember volt. Imádott táncolni, akkor is táncolt, amikor anyám megpillantotta: mokaszinos lába cikázott a Red River-i ugrós táncban. Apám pedig akkor látta meg először anyámat, amikor az zabliszt lepényt készített a sátruk előtti tűzön. Anyám éppúgy fordította meg a lepényt, akár az ő anyja. Amikor anyám felnézett, olyan szép volt, hogy apám majd leesett a kocsiról. Apám elmesélte, hogy érdeklődött anyám felől néhány embernél, akik azt mondták neki, a lány Pierre Dubuque egyetlen gyermeke, így jobban tenné, ha békén hagyná, különben az öreg akár le is löheti. Apám szerint anyámnak sok cso-

dálója akadt, közöttük a leghevesebb egy svéd fiatalember a szomszédságból, akinek nagy birtoka és sok pénze volt. Apám azt is elmondta, hogy rögtön elhatározta, feleségül veszi anyámat. Azon az estén észrevette, hogy anyám szeret táncolni, ezért apám olyan fergetegesen táncolt, ahogy csak tudott, remélve, hogy a lány észreveszi. Anyám elmesélte, hogy amikor meglátta apámat, azonnal megérezte, összetartoznak. Emlékszem, apám még kislánykoromban is folyton nevetett és énekelt, de az évek során megváltozott.

Anyám nagyon szép volt: aprócska, kék szemű, barna hajjú; csöndes és kedves. Nem járt el szórakozni, és nem hangoskodott, mint a többi asszony körülötünk. Mindig tevékenykedett – főzött, varrt. Szerette a zenét és a könyveket, órákon át olvasott nekünk azokból a könyvekből, amiket apja adott neki. Így én Shakespeare-en, Dickens-en, Walter Scotton és Longfellow-n nőttem fel.

Képzetelemet megmozgatták ezek a történetek. Jó időben testvéreimmel összegyűjtöttük az unokatestvéreinket, és a ház mögött színházasdit játszottunk. A ház volt a Római Birodalom, a két fenyőfa Róma kapuja. Én Julius Caesart alakítottam, magam köré lepedőt tekertem, fejemre fűzfakoszorút tettem. Jamie bátyám Marcus Antonius volt, és az egész telepet bezengték az „Ave Caesar!” kiáltások. Máskor meg tutajt építettünk, rá színpompás foltvarrások baldachint tettünk, aminek négy sarkáról anyánk sáljai lengtek. Leterítettünk egy régi barnamedve-bőrt, és Kleopátra máris a fedélzetre léphetett: ő a fehérbőrű, vörös hajjú unokatestvérünk volt.

Szerettem volna én lenni Kleopátra, de Jamie bátyám így szólt:

– Maria, te túlságosan sötétbőrű vagy, és a hajad is olyan, mint egy négeré.

Így aztán Caesart kellett játszanom. Kleopátra szolgálái mind a fedélzetre mászhattak, a tutajt belöktük az árokpárti csatornába. Én mint Caesar vártam őket a túlparton, és köszöntöttem Kleopátrát Rómában. Szegény Kleo és szolgálái gyakran rossz véget értek, mert a tutaj rönkjei meglazultak, és ők a vízbe estek. Akkor a szenátorok, vagyis anyáink kihalászták őket, és más játékot kellett kitalálnunk. Sok fehér szomszédunk kérdezgette, mit játszunk – kinevettek bennünket, és a fejüket csóválták. Szerintem mókás dolog volt: Caesar, Róma és Kleopátra az észak-saskatchewan-i erdőségek félvérei között.

Anyám gyakran nevetett azokban az években, és én leginkább a tiszta, fűszeres illatra emlékszem, amikor magához ölelt és énekelt nekem esténként. Lány hangján a kisgyerekeket álomba énekelte-ringatta.

Anyám szülei egyáltalán nem hasonlítottak apám családjához. Dubuque nagymama regisztrált indián³ asszony

3 „Regisztrált indián”: olyan kanadai őslakos, akinek törzse aláírta az „indián törvényt”.

volt, más, mint Campbell nagymama, mert ő zárdában nevelkedett. Dubuque nagyapám, a hatalmas természetű, erős akaratú francia az iowai Dubuque-ból származott. Apja prémes állatokra vadászott, és a spanyol királytól kapott Iowában földet. Ott a család bányászattal foglalkozott, deszkával kereskedett, és megalapította Dubuque⁴ városát. Nagyapám átjött Kanadába, és a zárda apácáinak segítségével intézte el a házasságot. Anyám egyetlen lány volt a családban, öt éves korában adták zárdába, hogy tanulhasson.

Nagyapám azt akarta, hogy anyám úriemberhez menjen férjhez, és úri hölgyhöz méltó életet éljen. Kétségbeesett, amikor anyám megszökött apámmal. S hogy bánata még nagyobb legyen, szüleim vadászni voltak, amikor kora tavasszal megszülettem. Nagyapám azonban fél évvel később, az esküvőn áldását adta rájuk.

Kürtösi Katalin fordítása

4 Dubuque az amerikai angolban az elmaradott, közönséges emberek lakóhelye (kb. a magyar „alpári” megfelelője).

MARCO MICONE Az elvarázsolt fügefá

A felégetett tarlok láttán mindjárt otthon éreztem magam. A tűz hullámokban kúszott lassan fölfelé a meredek lejtőkön feketén hagyva maga mögött a hegyoldalakat. A szélben kormos szalmaszálak kavargtak. Az út kitaróan kigyózott fölfelé az Appennin-hegységen. A falvak, akár a málhák a nyergen, úgy sorakoztak a lejtőkön, akármelyikük az én falum is lehetett volna. Amióta elhagytuk a római repülőteret, nagybátyám egyfolytában a vidék történetéről monologizált, miközben buzgón tekergette Fiat ötszázasának kormányát, szóáradatát csak akkor szakította meg, ha dudált egyet-egyét a szakadék feletti kanyaroknál.

– Nézd – mondta a faluba érve –, csaknem minden második ház üres, az emberek elköltöztek, mert elégük volt abból, hogy a kormány folyamatosan becsapja őket. Az itthonmaradtak meg a kívándorlókon állnak bosszút úgy, hogyha tehetik, becsapják őket.

A félig olaszosított angolt, félig helyi tájszólást hallgatva nem győztem csodálkozni ennek a fiatal gimnáziumi tanárnak a bőbeszédűségén, akit elutazásom előtt nem ismertem. Tizenegy éves korától bentlakó volt Nápolyban, egy szemináriumban, ahonnan tíz évvel később, mint ateista lázadó került ki.

Lofondo úgy szunyókált a templomtorony körül, akár egy birkanyáj a pásztor védelmében. Csak néhány öregember üldögélt a templomkerti platán árnyékában, göcsörtös kezüket botjukon nyugtatva figyelték érkezésünket, és félig csukott szemmel követték, ahogy autónk eltűnik a főutca végén. A toronyóra épp kettőt ütött, amikor ez az aprócska kerek katlan, amelyben reggel óta főttem, szabadon engedett. Még ki sem szálltam, egy kérges kéz máris megragadta a fejemet, a nagyapám volt, szertartásosan homlokon csókolt. Amikor átölelt, éreztem, a háta púpos, az ölelése gyenge, nagyon megöregedett néhány év alatt.

– Most, hogy a nagymama már nincs velünk, minden évben visszajövök – mondtam sírással küszködve.

– Apádat azzal kellett fenyegetnem, hogy kitagadom, ha nem engedi meg, hogy haza gyere az idén – felelte, és kedvesen megcsipkedte az arcomat.

– Megnőtt-e a fügefá?

– Annyira nem, mint te.

A Torinóban gyártott katicabogarat mintha épp nagybátyám és nagyapám méretére készítették volna. Ennek a kis utcácskának a közepén, amelyet alacsony ajtajú évszázados házak szegélyeztek, úgy éreztem, egy letűnt világba cseppentem. Egy vemhes kecske mekegése ébresztett föl képzelgésemből. A kecske óriásira duzzadt tőgye csaknem az utcakövet súrolta. Mindezek ellenére az a furcsa érzésem támadt, hogy soha nem hagytam el Lofondót, mert itt semmi sem változott. Legfeljebb olyasfajta csalódással keveredő kíváncsiságot éreztem, mint amit a gyerek érez, amikor az ünnep után felébrednek.

Szerettem volna a szőlőbe futni, hogy megcsodáljam a fügefámat, amit néhány nappal elutazásom előtt ültettem nagyapámnak.

– Élő emléket szeretnék tőled. Úgy akarom gondozni, mintha téged gondoználak – mondta.

Azonban mielőtt a szőlőbe rohantam volna, halaszthatatlan kötelesség várt rám. A látogatóba hazatérő emigránsokra kötelező liturgia szerint előbb a konyhasztalon kellett celebrálnom. Az egyik bőrdömből kiraktam a dobozokat a kockacukorral és az örölt kávéval, és elegendő aszpirint ahhoz, hogy Molise összes kereszténydemokrata pöffeszkedője gyomorfekélyt kapjon. Nagyapa megragadta a tablettákkal teli üvegeket és berakta a dagasztóteknőbe, a kenyerek mellé. Nagybátyám, akit zavart ez az ajándékozás, bevitt abba a szobába, ahol az ágyam állt. És azonnal folytatta a monológját, azt magyarázgatva, hogy ameddig a déliek a kiürült és férfiatlanított falujuk feletti bánatukban cukorral és aszpirinnel vigasztalódnak, megérdemlik a munkanélküliséget és a maffiózó földesurakat.

Latin–francia tanár lévén több könyve volt, mint a városi könyvtárnak. Azt kérdezte tőlem, hogy inkább franciául vagy olaszul szeretek-e olvasni. Meglepődött, amikor megtudta, hogy épp most fejeztem be a második osztályt egy angol iskolában. Meg akarta érteni, honnan jött az a borzasztó keveréknyelv, amelyet beszéltem, s én elmondtam neki, hogy olaszul beszélek, amint kijövök az osztályteremből, angolul a tanárokkal, franciául a kerületben a lányokkal és olasz dialektusban a szüleimmel.

– Milyen québeci írókat olvastál? – kérdezte.

A *Christian Brothers*-ben¹ egyetlen órán sem beszéltek nekünk sem Quebecről, sem egyetlen ottani íróról. Ha nem vettünk volna néhány részletet a *La petite poule d'eau*-ból,² persze csakis a múlt idő helyes használatára szolgáló gyakorlatokba ágyazva, nem is tudtuk volna, hogy egyáltalán írtak valaha franciául könyveket Kanadában.

Egy kerek, fonott székre kuporodva kihúzott és az ágyamra dobott vagy tíz könyvet a könyvtárából.

– A nyár végére mindet el kell olvasnod – parancsoltam. Bár a parancsoló hangnemmél nem vitatkozhattam, tudattam vele, hogy az egész iskolai év alatt nem olvastam ennyi könyvet, és hogy néhány regényhez és színdarabhoz én is, akár a többiek, a társaim és néhány tanár, a *Cole's Notes*-t³ hívtam segítségül, amiben az összefoglalások mellett volt elegendő kérdés és válasz ahhoz, hogy ne kelljen az egész művet végigolvasnunk. Úgy nézett rám, mintha nemcsak a tudatlanság mély bugyra lennék, hanem egy becstelen szörnyeteg is. Aztán vigasztalásképpen hozzátette:

– De azért te vagy az egyetlen a faluból, aki látta a felhők napos oldalát. Fáradt lehetsz. Pihenj kicsit!

Mivel egyik szerzőt sem ismertem, találomra kiválasztottam egy könyvet. Az első elbeszélésben egy kivándorló észrevette, hogy amint célba ért, nemcsak az árnyéka tűnt el, hanem valahányszor kiment a napra, szédülés fogta el. Amikor néhány évvel később hazatért, csak árnyakat látott. Hirtelen úgy éreztem, hogy szédülök, és csak akkor tért vissza a nyugalom, amikor a kezemet az éjjeliszekrény lámpája mögé csúsztattam, és megláttam az árnyék mozgását a meszelt falon. Megnyugodva merültem ismét az olvasásba, a könyvben egy bohóccal találkoztam. Épp utolsó bukfenecit és némajátékait végezte, mielőtt egy külföldi cirkuszhoz szegődött volna. De távol övétől,

az első előadás előtt képtelen volt kifesteni magát. A tükörben nem látszott az arca. Nem sokkal később azt is észrevette, hogy eltűnt minden fényképről. Amikor haza akart térni, és megjelent a konzulátuson, hogy elmondja, mi történt vele, bolondnak nyilvánították, és élete végéig bezárták.

Nagyapa épp akkor ért haza. Friss fűgét ígért reggelire. Arra ébredtem, hogy szokása szerint berúgja az ajtót. Első mozdulatommal a novelláskötetet kerestem az ágynemű között. Semmit sem találtam. Pedig biztos voltam benne, hogy olvastam a hihetetlen történeteket, még ha a nagybátyám azt állította is, hogy egyfolytában aludtam. Hirtelen kérdések toltak fel bennem. Mit hagytam magam mögött, amikor elmentem a faluból? Volt-e ott más is, mint a hidegben megdermedő olívalaj és a völgyben visszhangzó harangszó?

Egy hét elmúltával sikerült kijutnom a szőlőbe a nagyapámmal. Nem volt könnyű, mert mindig korán indult, jóval napfölkelt előtt.

Az első napokat részben a kötelező olvasmányaimmal töltöttem, részben azokkal az összejövetelekkel, amelyekre vele együtt hívtak meg. Az étkezések közepén mindig felállt, és elmesélte, hogy amikor legutóbb átkelt az óceánon, még a század elején, a motor leállt, és a hajó egy teljes hónapig hanyódot, míg végül segítségére siettek. Egyedül Domenicónál tett kivételt. Ő az ötvenes éveket Montrealban töltötte, ahol az elsők között nyitott egy pizzériát, amit *Florilege*-nek⁴ keresztelt el. Ez a név részben azokra a versekre utalt, amelyeknek címével jelölte számos pizzafajtáját, másrészt a *fuorilegge*⁵ névre, amit úgy érdemelt ki, hogy nyilvánosan ellenállt a helyi alvilágnak, mely elmondása szerint rá akarta kényszeríteni gipsz ízű sajtjait és romlott kolbászait. Miután a kirakatát ripityára törték, mindenkit pizzaevésre hívott meg a környékről, és a pizzákra pirospaprikával ráírta: NEM. Aztán hazatért, magával hozta Francine nevű feleségét és két gyereket is.

Domenico története annyira magával ragadó volt, hogy senki sem merte félbeszakítani. Amikor lement az alagsorba egy üveg borért, megkérdeztem Francine-t, járt-e azóta Montrealban. Mosolyogva azt felelte:

– A férjem attól tart, hogy nem jönnék vissza – mondta. Majd hozzátette: – De ha a bőrröndödben van még egy kis hely, szeretnék *regalit*⁶ küldeni a szüleimnek. Hogy mondják azt, hogy *regali* franciául?

Francine képtelen volt két mondatot megfogalmazni franciául úgy, hogy ne tűzdelje teli olasz szavakkal őket.

Másnap reggel nagyapám bevárta a hajnalt, és azt is, hogy én felkeljek, így aztán elkísérhettem. A hosszú gidres-gödrös úton bevallotta, mennyire szeretett volna

1 *Christian Brothers* – katolikus oktatási intézmény

2 *La petite poule d'eau* (szó szerint: A kis vízcicsibe, egy sziget neve, ahol a történet játszódik) Gabrielle Roy könyve (1950)

3 *Cole's Notes* egy nagy sikerű kanadai könyvkiadó oktatási segédanyaga

4 fr. *florilege* magyarul: versgyűjtemény

5 ol. *Fuorilegge* magyarul: törvénytelen kívüli

6 ol. *regali* magyarul: ajándék

Amerikában maradni, és az aszfaltozott sugárutakon sétálgatni. Egy nagy, elhagyott olajfaliget mellett haladtunk el, ez is egy kivándorolt családé volt, jegyezte meg nagyapám. Az olajfaliget mögött terült el a mi szőlőnk.

– Innen már ismered az utat. Mire vársz? – mondta nagyapám, miközben a botjával egy szikladarabot ütögetett. Nekiiramodtam. Többször is körüljártam a fát, annyira megdöbbsentett a látványa.

Az egyik ágra nagyapám egy másik fajta fügét oltott. A lila fügék mellett zöld színű óriás-fügék himbálóztak. Nagyapám lihegve ért utol, hosszan fürkészte tekintetemet, majd így szólt:

– Úgy gondoztam, mintha téged gondoztalak volna. De semmi sem ér fel a szőke hajú és nyúlánk, balerina lábú amerikai fügékkal.

Amikor látta, hogy elpirulok, rájött, hogy még nem felejtettem el a füge szó másik jelentését.

Amikor visszatértem a faluba, nagybátyám a ház küszöbén várt azzal a könyvvel, amelyet megérkezésem óta keresett. Alig fejeztem be a *Krisztus megállt Ebolinál*,⁷ újra kezdtem, annyira megrázott. Az általa adott könyvnek csak a címét néztem meg, elvettem, és az ágyam mellé tettem. Amint mentem fölfelé a lép-

csőn, hallottam, amint azt mondta: „*La petite poule d'eau* szerzője írta”. Kezembem tartottam Florentine-t, Rose-Annát és Azaris-t, akikkel az egész nyár legmeghatóbb két hónapját töltöttem. Ezek után mi sem érdekelt jobban, mint az irodalom, és azok az egyszerű emberek, akiknek „alkalmi boldogsága”⁸ annyira hasonlított az enyémmé.

Szeptembertől folytattam francia irodalmi tanulmányaimat. Amikor felfedeztem, hogy Ionesco román bevándorló volt, arra gondoltam, talán egyszer én is írhatok majd. Csak éppen sokkal jobban meg kell értenem a bevándorlást, mint jelenséget. És ezt tettem, amikor a bevándorló kultúrát tanítottam azoknak a fiataloknak, akiknek nagy része olasz származású volt. De nem láttam előre sem a bábeli nyelvzavarból adódó bizonytalanságot, sem pedig az enyéim ellenséges magatartását a firkászokkal szemben.

Martonyi Éva fordítása

7 *Krisztus megállt Ebolinál*, Carlo Levi regénye (1945). Főként a belőle készült film tette ismertté.

8 Utalás Gabrielle Roy híres regényére, a *Bonheur d'occasion*-ra (1945)

JEAN MARCEL A hóhér

Az emberek annak idején igen különböző okok miatt vágtak neki Új-Franciaországnak. Ezek sorában éppen úgy találunk heroikus természetű kalandvágyat, mint esendő megfutamodást. Agyafűrt történészek még olyanokra is rábukkantak, melyeket akkor még nem lehetett nyíltan kimondani, miután legfeljebb merő anakronizmusból fordulhattak meg a kivándorlók fejében, mint például a honszeretet egy látatlan ország iránt. Josué Chandreau indítéka ugyancsak sajátos volt: hites házisárkánya elől menekült, Poitou vidékén hagyva öt s hét gyermekét. Mindazáltal a távoli tájakon az új élet reménysugarában sütkérezve nem jutott volna esze ágába sem, hogy újfent házasságra adja a fejét. Ő már egyszer kihúzta a kalapból a magáét, s az nem éppen a lutri főnyereménye volt, elhihetik nekem. A szóban forgó frankhoni néember ugyanis valóságos hóhér volt, mint utaltam rá. Még verte is olykor. Ilyenformán az a Vadonatúj-Franciaország szinte földi paradicsomnak tetszett, ahová tehát bárki fia okkal jöhetett.

Mivel Château-Richer-be poggyász, munkaszerződés, regiment híján érkezett, családi állapotára nézve sem tudódott ki semmi. Viszont csekély idő elteltével jó telepes vált belőle, aki a neki juttatott földet, miután róla az erdőt letakarította, szépen megművelte, rozstot meg hajdinát vetett, jószágokat legeltetett. Szinte meg is bocsátották neki, hogy nincsen múltja. Jobbára csendes ember volt, jó szomszéd, aki a vasárnapi misét sem mulasztotta el. Épp egy ilyen kegyes alkalommal történt, pont egy évvel idejőtte után, hogy találkozott ott harmadik szomszédja leányával. E fölfedezés olyan hatást gyakorolt rá, hogy hála az alig három estés vendégeskedésnek, Marguerite Omier szülői házában hamar nyoma veszett a súlyos emlékeknek, melyek szerint neki frankhoni hitvese meg egy rahedli apró-cseprő leszármazottja is volna a tengeren túl. A dologról senkinek nem volt tudomása, ő meg nem mondta. Így aztán könnyen szert tehetett második hitvesének kezére, meg mindarra, ami ezzel jár.

A házasság a jelek szerint boldog volt, mivel Josué Chandreau egy év múltán egy másik földet is kapott, de erről tanúskodott az anyakönyvileg rögzített hat gyerek is, akik éves különbséggel jöttek szépen egymás után. Dehát mit is lehetne tudni ezen túlmenően egy emberpár örömről és bánatáról, a meghitt

percek titkairól? Az anyakönyvek beérik a gyönyörű pillanatai érlelte gyümölcsök, valamint az elhalálozások bejegyzésével. Bizonyos azonban, hogy amennyiben Chandreau szerencsétlenebbnek érezte volna magát, mint amilyen volt frankhonija mellett, bízást visszament volna oda, Poitou-ba. Márpedig nem ment, maradt a neki juttatott földön, s elégedetlen múltatta az éveket korábbi életétől mind távolabb. Tán el is felejtette. Mindenesetre beszélni nem beszélt róla még a meghitt percek varázsos őszinteségében sem azon személynek, akit mindenki hitvesének tartott. Egy titok csak addig igazán az, míg egyvalaki őrzi. Vesztere azonban hamarosan akadtak még páran, akik szintén ismerői voltak.

Abban az időben számos hajó futott be friss telepesejöltekkel megrakva Poitou, Aunis és Saintonge vidékeiről (e három francia régió látott el leginkább ösökket bennünket), s az egyik ilyennel érkezett egy Falardeau nevű ember, egyszál asszonnyal s akkor még csak három gyerekkel. És minő véletlen: éppen Chandreau birtoka mellett kapott földet. Hiába nagy az ország, szinte kizárt, hogy össze ne futottak volna a szántó valamelyik sarkánál. Ám ők ezt a meglepetést kis idő elteltével a vasárnapi nagymisére tartogatták.

– A szentit neki ! Hát ez meg itt Chandreau koma, ni! Semmit se változtál.

Ilyen kicsi a világ. Az ember elindul egy Poitou-beli kis faluból, két hónapig utazik a tengeren, hogy faluját végképp feledendő elérjen végre egy isten háta megett, de istentelenül nagy szigetre, és tessék: egykori szomszédja a földkerekségnek arra az egyetlen rögére teszi le a fenekét, ahová a legkevésbé lehetett számítani. Josué Chandreau tényleg nem változott. Éppen csak asszonyt váltott. Ezt aztán legott mindenki megtudta, mert Falardeau nem tartozott a diszkrét természetűek közé, s a templom lépcsőjén nagyhangon jelentette Chandreau-nak, mint aki boldog, hogy hírekkel szolgálhat:

– Az asszonyod megen férhe ment. Valami némethe. Osztán ez meg ki itt neked ?

Azt ugyan senki sem értette, mit jelent az, hogy német, a *férhe menést* azonban annál jobban. Leginkább pedig az ez értette meg mindjárt. Marguerite úgy kilőtt hazafelé, hogy a gyerekek csak itt-ott tudtak a sarkában maradni. Mire Chandreau is hazaért, az asszony már fejjel a dunyhák között rítt keservesen. Chandreau nem szólt semmit, ám aznap este a verandán hált, ami nem jelenti, hogy aludt is. Másnap reggel, hétfő lévén, vagyis mosónap, Marguerite abbahagyta a bögést, viszont dührohámot kapott. Hát azt nem lehet mondani, hogy a szennyest aznap családi körben teregették ki. Az immár törvénytelen odacsődítette apját, nagyapját, még

a papot is, ujjal mutogatván bigámista párjára. Féltékeny lett, tízévnnyi együttlét után!

Az apja azt mondta, szívesen visszafogadja leányát. A nagyapja kicsit már süket volt, nemigen értette, amit hallott, de azért csak bölongatott. Ami pedig a papot illeti, pikárdiai tájszólásban kifejtette, hogy erre lehetett számítani, mert aki a poitiers-i csatamező közeléből jött, abban biztos maradt valami eretnek mohamedán, szóval poligám vér. Nem lepné meg, ha ez a Chandreau valóságos háremet tartana fenn a világ négy sarkában. Éppen csak titkolta eddig, s kifelé úgy viselte magát, mint akinek – hasonlóan bármely közönséges keresztényhez – csak egy neje van.

A dolog híre persze nem maradt meg a fent említett személyek között. Semmi perc alatt jutott el egészen a kolónia intendánsának füléig, aki pedig kínosan ügyelt az igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozó dolgokra. Mármost tudni kell, hogy a bigámia a párizsi szokásjog szerint igen súlyos vétségnek számított, melyre még halálbüntetést is ki lehetett szabni. Miután ezért Chandreau nem folyamodott, így hát esetében beérték a száműzetéssel, ami egyenértékű volt az anyaországba, és – oh, irgalom atyja, ne hagyj el! – a törvényes feleség mellé való visszatoloncolással.

Chandreau, aki mindeközben változatlanul a verandán hált, Marguerite pedig egyre csak puffogott, a Főtanácshoz beadott fellebbezésében úgy érvelt, hogy az új frigyre éppen az itteni szokásjogból kifolyólag kényszerült, mely kimondja, hogy három éven belül minden idejövő személynek házasságra kell lépnie, különben mehet vissza Franciaországba. Magyarán, mint nőtlen, nemkívánatos személy, előbb-utóbb úgyis erre a sorsra jutott volna. A Főtanács végül méltányosan járt el. Az öreg québeci hóhér épp akkortájt hunyta le örökre a szemét, és emberfia nem akaródzott örökébe lépve kínzást meg lenyakazást vállalni. Erre való tekintettel Chandreau ítéletét aképpen változtatták meg, hogy választhat: vagy hazamegy, vagy aláveti magát a fenti tisztségnek. A Főtanács még azt is kilátásba helyezte, hogy alávetése esetén törvényerőre emeli együttélését Marguerite Omier-vel. Hát így történt, hogy Josué Chandreau még a csöppet sem irigyelt hóhérság árán is inkább Új-Franciaországban maradt, mintsem hogy visszatért volna saját ítéletvégrehajtója mellé. A haza iránti hűség jeles példája vált belőle.

Vígh Árpád fordítása

A szerző *Nouvelles de le Nouvelle-France. Histoire galantes et coquines* című művének egyik darabját közöljük (1994).

PAN BOUYOUCAS

A Másik

Akkor még nem volt televízió. Ellenben mindenkinek volt egy csomó elmondani való története. Történetek, amelyek gyakran fantasztikus mesék vagy hőskötemények formáját öltötték. De senki sem tartotta a mesélőt hazudozónak. Amikor befejezte, mindenki tudta róla, hogy csak azért színezte ki a történetet, hogy hallgatóit szórakoztassa, nem pedig azért, hogy becsapja őket.

A kis Thomast csak a tengerészek történetei érdekelték. Márpedig olyan tengerész, aki mindenféle tengeren utazgatott, volt bőven Panteliben, a görög Lerosz sziget keleti partján fekvő kis halászfaluban.

– A világ nagyon szép, hatalmas, beláthatatlan – mondogatták, és magukkal vitték Thomast egyik-másik kikötőbe, de figyelmeztették, hajósinas csak akkor lehet belőle, ha tizenhatodik évét már betöltötte.

Hajnalonta Thomas a napokat számolgatta, mennyi van még hátra tizenhatodik születésnapjáig, és sóhajtozott.

Este, amikor a hold, akár egy szerelmes sóhaj, felbukkant épp ott, ahol a tenger és az ég egymásba olvadt, maga elé tette földgömbjét. Az ágya fölött őrizte, ahogy mások a szentképet. Nézegette, azután kiválasztott egy kikötőt, ahol álmában tengerre szállhatna.

Tizenhatodik születésnapja előestéjén hosszasan nézte a földgömböt. Már nem kátrány és tengervíz illatú álmodozásra készült, hanem a valóságra.

Nápoly, mondta végül.

1943-at írtak. A nyárnak már majdnem vége volt. Benito Mussolini szélsőséges álmait Itáliát a szakadék szélére sodorták. Galeazzo Ciano gróf, a külügyminisztere összeesküvést szőtt megdöntésére. Lerosz olasz megszállás alatt állt. Ciano grófhhoz és az emberiség nagy részéhez hasonlóan Thomas is a Duce bukását kívánta. De még legmerészebb álmaiban sem tudta elképzelni, hogy egy ilyesfajta, szigetétől oly távoli esemény következményei, akár a vízbe dobott kő keltette hullámok, elérhetnének hozzá, és elsüllyesztenék.

2

Lerosz szigetének mély öblei, ahol akár egész flották is megbújhattak, a történelem folyamán sok-sok hadvezér érdeklődését felkeltették. Legutóbb pedig a Ducéét. Artemisz, a holdistennő szigete lesz majd az én égei-tengeri fővárosom, mondogatta pár évvel korábban, amikor az új római birodalmat ábrázoló térkép fölé hajolt.

A Duce imádta a mitológiát. Azt viszont nem tudta, hogy azok a tisztek, akiket Lerosz szigetére szándékozott küldeni,

többnyire antifasiszták. Erre csak akkor jött rá, amikor Ciano gróf, aki egyúttal a veje is volt, letartóztatta. Néhány órával később a tisztek átadták a szigetet az angoloknak.

Árulásuk annyira feldühítette barátját, Hitlert, hogy elrendelte a Luftwaffének, változtassa át Artemisz szigetét holdbéli tájjá.

A Luftwaffe Lerosz szigetét negyvennégy napig bombázta. A negyvenötödik napon, amikor a Führer csapatai partra szálltak, már egyetlen lövés sem dördült.

A németek megtiltották a tizenöt és ötvenöt év közötti férfiaknak, hogy elhagyják a szigetet. Szükségük volt rájuk az erőd építésénél, és bevehetetlenné akarták tenni a szigetet. Sokan meg is vannak győződve, hogy az 1961-es, *The Guns of Navarone* (Navarone ágyú) című filmet, Gregory Peckkel és Anthony Quinn-nel, éppen azok a félelmetes ágyúk inspirálták, amelyeket a németek állítottak fel a Pitiki hegyen, pontosan azon a hegyen, amely a Panteli nevű falu fölé magasodik.

Ágyúk, amelyek megakadályozták a szövetségesek előnyomulását.

Most már a Royal Air Force-on volt a sor. Éjszakánként ismét a szirénák vijjogása ugrasztotta ki Panteli lakosait ágyukból. Míg a világító rakéták és bombák kifényesítették az eget, fényszórók pásztázták a sötétséget, és a megrémült kutyák kétségbeesetten ugattak, a lakosok futva a Pitiki-hegy lábánál lévő barlangokba menekültek. Csak hajnalban merészkedtek elő, amikor az ég és a föld már nem hányt egymásra a tüzet, hogy megnézzék, mi maradt a házaikból, a halászhajóikból és a veteményes kertjeikből.

Mindebből Thomasban csak egyetlen kép maradt meg.

Hólyagja majd szétpattant, ezért elsőként hagyta el az óvóhelyet. Az égen már nyomuk sem volt a bombázóknak. Annyira tisztának és derűsnek látszott minden, hogy megesküdött volna, az átélt rémség rossz álom volt csupán.

Azt hitte, még mindig álmodik, amikor lejjebb futott a tekintete, egészen a méltóságos, három-négy emelet magas eukaliptusz fáig, amelyek mögött megkönnyebülni szándékozott. Katonák lógtak az ágakon, akár kis játékgúrkák a karácsonyfán.

A Royal Air Force ejtőernyősei voltak, még mindig ejtőernyőjükhöz erősítve, amelyeknek selyme lazán hullámzott minden fuvallatra.

Thomas előrelépett, hogy köszöntse őket.

Az ejtőernyősök aludni látszottak.

Megragadta és megrázta a fejéhez legközelebb függő katona bakancsos lábát.

– Ez már nem ébred fel soha, te idióta – vetette neki oda valaki. – Mindegyiket megfojtotta az ejtőernyője kötele.

Thomas hólyagja nem bírta tovább. Szegényében elrohant, hogy elrejtőzzön. Így nem is láthatta a német katoná-

kat, amint pisztolyaikkal arra kényszerítettek néhány embert, köztük az apját is, hogy másszanak fel az eukalipuszfákra, és szedjék le az angol ejtőernyősök hulláit.

3

Az angolok végül mégis visszafoglalták a szigetet. A német hadifoglyokat összegyűjtötték Lakkiban, azon a tengeri támaszponton, amelyet még az olaszok építettek a sziget nyugati partján. Lakkiban élt egy asszony, akit a Duce újdonsült légionáriusai „Bionda di faro”-nak hívtak, mert hidrogénnel szőkitett haja volt, és a bordélyháza a világítótorony közelében helyezkedett el. Állítólag azt mesélte, hogy amikor a németek távoztak, odakiabálták az őket szidalmazó embereknek:

– Csak másfél évig voltunk itt, de ittlétünk emléke el fog kísérni benneteket az utolsó lélegzetig!

Amikor Thomasnak beszámoltak erről, vállat vont. A németek elmentek, csak ez számított. Végre tengerre szállhatott.

Menj fiam, áldásom kíséren. Lerosz már csak egy temető.

4

1939-ben a sziget tízezer lakost számlált. Egyike volt a legvirágzóbbaknak, nagyrészt azoknak a fiainak köszönhetően, akik Egyiptomban tettek szert vagyona. Többen közülük nyaranta visszatértek a szigetre, gyémántokkal felcicomázott asszonyaikkal, elfranciásodott gyerekeikkel, szudáni szolgálkával, hogy két-három hónapot töltsenek pompázatos házaikban. 1945-ben a házak fele rom volt, a megmaradtak közül is sok üresen állt. Lerosz már csak kétezer lelket számlált, olyanokat, akik szigetükhöz hasonlóan egyre komorabb és szálamasabb képet nyújtottak. A halászhajókat szétrombolták, a földet addig nem lehetett művelni, amíg az angolok el nem végezték az aknaszedést, így aztán táplálékul csak a kifogott halak és mindenféle füvekből főzött levesek szolgáltak. A nélkülözést fokozta a különösen kegyetlen tél. A fűtőanyag éppoly kevés volt, mint az élelem, a bútorokat égették el, hogy fűthessenek.

A németek távozása után a görögök feloszlottak monarchistákra, republikánusokra meg kommunistákra, és egymást kezdték öldökölni, olyan gyűlölettel, ami csak testvérek között lobbanhat fel.

Leroszban a fiatalok Thomashoz hasonlóan a kivándorlásról álmodoztak. Azok a férfiak, akik már túl idősök voltak ahhoz, hogy másutt kezdjenek új életet, az alkoholhoz folyamodtak, így próbálták kimenekülni sötét gondolataik útvesztőjéből. Akiket a bor felvidített, így daloltak:

Fej, szív és szex

A halál mindent képtessé tesz

5

Panteliben Thomas apjának volt a legszebb hangja. Mesterségét tekintve borbély volt, esténként viszont a sziget legkülönfélébb ünnepein énekelt. Még egy verset is komponált, lakodalmakon adta elő:

A férfi a ház és a család feje,

Az asszony meg valójában a nyaka

S ő fordítja a fejet akárhova

Az apa szerette az életet, minden szórakoztatta. De amióta leakasztotta a holttesteket az eukalipuszfákról, csak a részegségben simultak ki ráncái. Ilyenkor letépte magáról ruháit, és pucéran, nagy vidáman futott végig a falun, nyitott esernyőt tartva a feje fölé.

Csak felesége tudta észre téríteni. Egy este túl későn érkezett: az apa egy magas szikla tetejéről a meztelenül a tengerbe vetette magát.

– Elmegyek Patmoszba, és megírom az én Apokalipszisemet! – kiabálta két kézzel kapaszkodva nyitott esernyőjébe, miközben a tengerbe zuhant.

6

Csak az asszonyokat – bár most már mind feketébe öltöztek – csak az asszonyokat nem tiporta el a valóság. Nem mintha nem lettek volna érzelmeik, csakhogy ők tudták, nem hallgathatnak az érzelmeikre, túlsordulna tőlük a világ szomorúsága. Hát ezért mondogatta Thomas anyja, bár nem volt másik gyermeke:

– Menj, s áldásom kíséren!

Thomas azonnal indult volna. De anyja folyton csak köhögött, és nem volt ott az apja, hogy segítsen rajta. Ezért azt válaszolta:

– Majd akkor indulok, ha már tudok egy kicsit angolul. Több szeretnék lenni, mint egyszerű hajósinas.

Átvette apja borbélyműhelyét, és hozzá jártak a Lerosz szigetén állomásozó angolok, akik csak azt várták, hogy visszaadják a szigetet, amint a görögök megszűnnek egymás beleit ontani. Az angolok minden egyes látogatásuk alkalmával szívesen megtanítottak neki pár szót. Egyikük még egy angol–görög szótárt is ajándékozott neki. Valójában nem angol, hanem ír katoná volt, aki csak pár napig maradt Leroszon. De Thomas soha nem fogja elfelejteni a nevét, mert majd gyakran látja az újságokban. Amikor Thomas közölte vele, hogy világot szeretne látni, az ír otthagya neki azokat a képeslapokat is, amelyeket akkor olvasott, amikor sorára várt a borotváláshoz. A lap a *National Geographic* volt. Az írt pedig Larry Durrelnek hívták.

– Most már mehatsz, fiam, tudsz eleget angolul – mondta neki pár hónap múltán az anyja.

Folyton a képeslapot nézegette, csak a földgömb kedvéért hagyta abba, annyira égette a vágy, hogy hajóra szálljon, de anyja már vért köpött.

Két héttel később egy levelet mutatott neki.

– Írtam az unokatestvéremnek, Szolonnak, és válaszolt. Felfogad téged az egyik hajójára.

Szolon Rodosz szigetén lakott és nem is volt hajótulajdonos, hanem csak tengerészeti ügynök.

– Elmegyek és megkeresem – válaszolta Thomas –, de te is elkísérsz. Rodoszon jó orvosok vannak. Meg fognak gyógyítani. És ha jobban leszel, elindulok valamelyik hajóval.

Az anyja ezt válaszolta:

– Fölösleges a pénzedet pazarolnod, meggyógyulok én magam is.

– Gyógyulj meg. Csak akkor indulok, ha abbahagyod a köhögést.

Anyja becsomagolta Thomas bőröndjét, s együtt indultak útnak.

7

Szolon egy Márta nevű lányt vett el, aki a rózsák szigetéről származott. Hozománya, egy nagy ház, ott állt az óvárosban, a Mesterek házának közelében. Thomas és anyja ott kaptak szállást. Márta egy Olga nevű lánnyal is megajándékozta férjét. A lány tizenhét éves volt, nagy álmodozó szemekkel, nedves ajkakkal és gödröcskékkel az arcán. A gödröcskék egyre előbukkantak, amikor Thomas a lányra nézett.

– Hát akkor Szolon – kérdezte Thomas anyja –, mikor indulhat a fiam?

– Már holnap este, ha ő is úgy akarja.

– Már holnap? – kiáltott fel a lány.

Aztán lesütötte a szemét, és a gödröcskéi bíborpirosává váltak.

– Egy teherhajó indul a Perzsa-öbölbe.

– Megáll közben Alexandriában is? – kérdezte Thomas.

Larry Durrel sokat mesélt neki erről a városról.

– Igen, Bejrútban, Alexandriában, Port-Szaidban és Adenben.

Thomas egész éjjel nem aludt. A sötétben csak anyja köhögése emlékeztette arra, hogy még mindig a szárazföldön van.

Másnap reggel, az orvosnál tett látogatása után anyja azt mondta:

– Mindössze ezt a szirupot kell szednem, és meggyógyulok. Tehát csak indulj a tengerre, büszkeségem, és a jóisten teljesítse minden vágyadat.

Thomas elfutott a szobájukba, hogy ismét becsomagoljon. Egy perccel később Olga utána ment. Becsukta maga mögött az ajtót, és azt mondta:

– A szirup csak enyhíteni tudja anyád köhögését. Tüdőbaja van. Ha a szüleim nem mondtak neked ellent az előbb, csak azért tették, mert anyád kérte, ne szóljanak.

Thomas úgy érezte, a padló megremeg alatta.

– Anyádnak olyan kezelésre van szüksége, ami nem létezik Leroszon. Meg az is kell, hogy akarjon meggyógyulni. De akarhat-e, szegény, ha elveszti a fiát?

Hirtelen kinyílt az ajtó, és Thomas anyja jelent meg. Arca elkomorult.

– Felajánlottam Thomasnak, hogy megmutatom neki a mi szép városunkat, mielőtt elindul – mondta Olga.

A fiú meg csak arra gondolt, hogy az ágyra veti magát, és a párnába fúrja a fejét.

– Jössz? – kérdezte a lány – Kicsit borús az ég, de nem vészes.

8

Amikor már kint voltak, hozzátette:

– Te tudsz egy kicsit angolul, ugye?

A lány már ismét magabiztos volt. A fiú lehajtott fejjel ment, közömbös volt számára minden, ami körülvette.

– Dolgozhatnál apám ügynökségén. Akkor meg tudnád fizetni a klinika költségeit, és anyád mindennap láthatna. Gyorsabban gyógyulna, és két, legfeljebb három hónap múlva elindulhatnál.

Thomas végre felemelte a fejét. Egy pillantást vetett maga köré, és így szólt:

– Nem szállok tengerre, és mégis fel fogok fedezni egy új várost.

Csak mentek, mentek, egészen addig, amíg beesteledt. Rodosz egészen nagy városnak látszott, pedig a háború alatt megfosztották lakosainak nagy részétől, köztük a németek által haláltáborokba hurcolt zsidóktól. Pantelihez, a kis halászfaluhoz képest igazi metropolisz volt.

– Még a szagok is mások – mondta végül elégedetten Thomas.

A távolból egy hajókürt hangja hallatszott, hosszasan.

– Melyik a legrövidebb út a kikötőhöz? – kérdezte

Letelepedtek egy virágzó hibiszkuszok övezte padra a vízparton. Tőlük jobbra, valamivel messzebb hajó távolodott a parttól, sok-sok fénye úgy tündökölt, akár valami csillagkép.

– Ma este telihold van – mondta a lány. – És a tenger felöltötte fekete selyemruháját, hogy méltóképp fogadja.

Thomas csak a teherhajót látta, amely lassan fordult maga körül, felettébb elegáns ívben.

– Szeretem a selymet – folytatta Olga. – Sajnos mostanában nincs ilyesmi Rodoszon.

A teherhajó végül Bejrút felé vette az irányt.

– Hogy mondják angolul, hold? – sóhajtott fel a lány, kezét a fiú kezére téve.

Thomasszal most fordult először elő, hogy egy lány megfogta a kezét. De az is először történt, hogy észrevette, milyen nagy, fénylő és milyen érzéki a telihold, amint felkel a török partok fölött.

– Hogy mondják angolul a holdat?

– *Moon*.

A lány a fiú száját nézte.

– Mondd még egyszer.

– *Moon*.

– Még – mormolta –, szemét a fiú ajkaira szegezve.

9

Mire hazaértek, már szinte anyja létezését is elfelejtette.

Csak Mártát találták otthon.

– Szolon bevitte anyádat a kórházba – mondta Thomasnak. – Be akarta venni a szirupot, de eltévesztette a palackot.

Mire Thomas beérkezett a kórházba, anyja lelke már találkozott apjával.

Másnap hazavitte a holttestet Leroszra. Szolon, Márta és Olga elkísérték a kikötőig. Márta főtt tojást és kekszet csomagolt az útra. Szolon adott ajándékba három hajójegyet, kettőt oda, egyet vissza. Aztán így szólt:

– A legsötétebb óra mindig a napfelkelte előtt következik be.

A lány egy kendővel ajándékozta meg.

– Olga maga hímezte – mondta Márta. – Soha nem bír tétlenkedni. Szerencsés lesz, aki feleségül veszi.

10

A kendőnek jázminillata volt. A hajón, amikor széthajtogatta, hogy folyton párásodó szemét törölgesse vele, talált benne pár szál virágot meg egy levelet. Ez állt benne:

– Bocsáss meg ezért a levélkéért. Talán rossz pillanatot választottam, de a szívem készteni kezem az írásra. Az éjjel álomban együtt úsztunk a tengerben. Telihold volt. (Mondtam már, hogy szeretek úszni holdtöltekor?) Beszéltem. Úgy néztél rám, mintha nem értenél görögül. Ráfeküdtem a vízre, és intettem neked, hogy ha a szavaimat nem is érted, legalább ez az intés elérjen hozzád. A telihold meg elfelejtett lenyugodni.

– Valahányszor a szerelemre akarok gondolni, Rád fogok gondolni – mondta egy férfi.

11

Leroszra visszatérve olyan bezártnak érezte magát, mintha koporsóban lenne. A temetés után megint csak elindult volna, de mire kifizette a papot, egy fillérje sem maradt. És mindenképpen akart ajándékot vinni Szolonnak és Mártának, hogy megköszönje vendégszeretetüket és jóindulatukat. És Olgának is mindenképpen olyan aján-

dékot akart adni, ami méltó ahhoz, amit tőle kapott, és azokhoz az érzelmekhez, melyeket benne keltett.

– Mit meg nem adnék egy kis reszelt *myzithráért* a tésztámra – hallotta egyszer a férfit, aki nemsokára egy álmiaihoz és ambícióihoz méltó állást fog neki szerezni.

Thomas körbejárta a pásztorokat, és sikerült rábukannia egy kétkilós gomolyára, ami persze akkortájt rengetegbe került.

– Egy hónap múlva fizetek – mondta a pásztornak.

– Megbízom benned – válaszolta a pásztor. – Te apád fia vagy, nem pedig a Rókáé.

A Róka nevet Thomas atyai nagybátyjára ragasztották. Ugyanis serdülőkorában megdézsmálta a tojásokat a szomszéd baromfiudvarában, s azután csakis ezzel a gúnynévvel illették, ha róla beszéltek, vagy ha szóltak hozzá. Egész életében el kellett volna viselnie a többé-kevésbé szellemes tréfákat. De ő inkább elhagyta a szigetet, egy fekete követ dobott a háta mögé, nehogy vissza kelljen térnie.

Leroszon, szokta volt mondogatni nagyanyám, inkább vesszen el a fél szemed, semmint a jó hírved.

Thomas büszke volt rá, hogy talált ajándékot Olga szülei számára. Egy Platanosz nevű faluba sietett, Tekla asszonyhoz.

Lehet, hogy a gyerekeknek ekkortájt nem volt cipőjük, többen a telet is mezítláb vészelték át, de mindnyájuknak volt selyeminge. És ezeket Tekla asszony készítette a ejtőernyők anyagából.

– Kifizetem ezt a selyemruhát mához egy hónapra – mondta a varrónőnek.

Az így válaszolt:

– Ha a tyúkoknak jobb emlékezetük lenne, elrejténék a tojásokat.

Thomas bement a falu mindenek boltjába. Nem volt ott más, csak egyenruha, katonasapka, csizma, néhány szemüveg, meg két fogsor.

– Talán Lakkiban találsz selymet – mondta a kereskedő.

Lakki kikötőfalu volt, öt kilométerre onnét. De ha el is megy odáig, vajon kap-e hitelbe? Épp ezen törte a fejét, amikor meglátta Yossifot és Manoliszt, azt a két barátját, akik még nem hagyták ott a szigetet.

– Megyünk a Pitikire – mondták.

A lakosoknak még a németek távozása után sem volt szabad megközelíteniük az otthagyt katonai támaszpontot, a Pitiki-hegyet. Az angolok előbb aknátlanítani akarták a hegyet, és összeszedni az otthagyt fegyvereket. Az aknaszedő egységek távozása után, a hivatalos felszólítások ellenére, amelyek szerint bizonyára nem távolították el az összes aknát, gránátot és bombát, a Yossif és Manolisz-korú leroszi ifjak minden kockázat ellenére rendszeresen látogatták a helyet, hogy a törmelékek között megtalálják mindazt, amit hasznosíthattak, vagy amit eladhattak azok-

nak az ócskavassal, fegyverrel és lőszerral kereskedő embereknek, akik az Égei-tengert járták. Yossif és Manolisz különösen a dinamit rudakat kereste. Apáik halászhajóit és hálóit mind elpusztították, most dinamittal halásztak.

– A Pitikire megyünk – mondták tehát aznap reggel Thomasnak.

A Platán tér közepén állt, annak az évszázados platánnak az árnyékában, amelyről a falu a nevét kapta. Elindult a Pitikire vezető úton. Ha találna egy ejtőernyőt a németek által emelt erődnél, nem kellene hitelért rimánkodnia. A másik út, a jobb oldali Lakkiba vezetett. Ott volt a sziget nagy kikötője, ahová később majd mindenképpen el kell mennie, hogy felszálljon a rodoszi hajóra.

12

A Pitiki-hegy Platanosztól két kilométerre fekszik, és kétszáz méterrel magasodik Panteli fölé. Még ma is csupasz, akár egy koponya, a tetején kerek pinea-sapkával. A pineákat a németek a környező hegyekben vágatták ki, és arra kényszerítették az embereket, köztük Thomas apját is, hogy szállítsák a fákat a hegytetőre. Miután befejezték a munkát, tilos volt betenni a lábukat erre a helyre.

De miért? – tűnődött a három fiatalember, amint felfelé haladtak a lejtőn. Mi bújt meg ebben a ligetben, amiért az emberek életüket adták, hogy megvédjék, vagy hogy bevegység?

Jobbjukon a szikla meredeken futott lefelé Panteliig, gyermekkoruk ismerős világa felé, amit Thomas hamarosan ott akart hagyni. Valamivel távolabb emelkedett a Mirivigli-hegy, szülei annak oldalában nyugodtak. De az ismeretlen iránti érzelem annyira elragadta, hogy csak a titokzatos kis ligetet látta, amelyhez sietve közeledett.

Amint belépett, a jövőbeli felfedezések előérzete szállta meg. A pineák elhomályosították a napot, a félhomályban csak a szél fütyült. Úgy érezte, egy másik világba lép be. A talajt száraz fenyőtűkből álló szőnyeg borította. Olyan volt az egész, mintha egy hatalmas üregben lépkedne.

Yossif és Thomas keresztet vetett. Manolisz megragadta a saját nemi szervét. Nála ez volt az elszántság jele.

Kétszáz méterrel odébb egy tisztásra értek. Kétoldalt két emelet magas betonfal emelkedett. A bejáratot nem zárta el ajtó, csak az ajtófélfák maradtak meg. Először egy hatalmas, sziklába vájt terembe jutottak. Tábori ágyak támaszkodtak hármassorban a falakhoz. Fémgerendák tartották a mennyezetet. A mestergerendán gót betűkkel valami írás volt, a közepe elfeketedett:

„Die deutsche Volke ist...” Adolf Hitler.

A másik bejárat egy kevésbé hatalmas terembe vezetett, azt is sziklába vájták. Nem maradt benne más, csak a kemence és néhány konyhaeszköz.

– A gazember angolok mindent elvittek – mondta Manolisz.

A tisztás harmadik oldalán egy betonlépcső vezetett felfelé. A hegycsúcsig ért. Mellette egy sötét alagút embermagasságú bejárata látszott. Egy pillanatig nézgettek, habozva, majd elindultak lefelé a lépcsőn. Egy nagy platóra érkeztek, két vastag falú páncélozott bunker tetejére. Középen egy hatalmas, rozsdamarta fémkerék feküdt, a léghárító üteg része lehetett.

A bunkerek oldalán körös-körül vízszintes nyílások figyelték a tenger kékjét. Lélegzetüket visszafojtva haladtak előre. A belső falhoz rögzített fémlépcső mintha a föld gyomrába vezetett volna. A nyílások mentén a négy égtáj és a fokok voltak felfestve a falra fekete és piros színnel. Minden mást mintha elnyelt volna a föld.

– A disznók – ismételte Manolisz. – Mindent magukkal vittek.

– Vannak más épületek is – jegyezte meg Yossif.

– Inkább a föld alatti bejáratot kéne megpróbálnunk – javasolta Thomas. – A fegyver- és lőszerraktárak többnyire a föld alatt vannak.

Mindhárman megborzongtak annak pusztaság gondolatától is, hogy a szűk és sötét alagútba merészkedjenek.

– Szívjunk el előbb egy cigarettát – javasolta Yossif.

Leültek a szakadék szélére, az ég és a tenger között. Előttük néhány sirály körözött, gögösen, közömbösen.

A bunker fala mellett, amelyhez támaszkodtak, valaki egy csomó fenyőtobozt halmozott föl. Manolisz felvett egyet, és a madarak felé hajította.

– Igazuk volt, hogy itt építették fel a megfigyelőállomásukat – mondta Yossif.

És ő is elhajított egy tobozt a sirályok felé.

A platóról látni lehetett minden öblöt, minden falut, minden dombot Leroszon. Észak felé el lehetett látni egészen Patmosz szigetéig, dél felé Kalümnoszig, kelet felé meg a török partokig. Nyugat felé a horizontig csak a ráncatlan, tündöklő tenger nyúlt el.

– Ennyi szépség és derű közepette hogy voltak képesek éjjel-nappal ezt az eget és ezt a földet fürkészni, ujjukkal fegyverük ravaszán és szívükben gyűlölettel? – kérdezte Thomas magában, majd hangosan is kimondva.

Ő is felvett, oda se nézve, egy tobozt, amit a sirályok felé akart hajítani.

A toboz nehéz volt. Rémülten kapta rá a tekintetét, és azonnal elengedte.

A gránát a jobb lába mentén gurult lefelé.

Két társa máris talpra ugrott, hogy messzebb kerüljenek.

Thomas ezen a délelőttön, amikor ifjú élete a remény és a megvalósulás között lebegett, utoljára a napfényes végtelen eget látta, amelyet betöltött a tavasz ragyogása.

Martonyi Éva fordítása

JOY KOGAWA

Obasan

(részlet)

1972. augusztus 9., este 9 óra 5 perc

A folyó meredek partfalánál olyan szélcsend van e percben, hogy ha meggyújtánánk egy gyufát, a lángja meg sem rebbenne. A hosszú fűszálak sem remegnek. A sötét égbolt csillagoktól ragyog, és csak az újhoid mozdul lassan tovább.

Évente egyszer jövünk ide, ilyentájt, Bácsikám és én. Ez a hely alig egy kilométernyire van a Barker farmtól és tízre Granton falutól, ahová 1951-ben költöztünk.

– Semmi sem változik – mondom, amint az emelkedő felé haladunk.

– Umi no yo – mondja Bácsikám, és a fűre mutat. – Akár a tenger.

A dombon, mintha csak Bácsikám kitárt karjának engedelmesskedne, hirtelen hullámozni kezd a fűrengteg, ritmusosan, akár az óceán hullámai. Átgázolunk a száraz tajtékon, a fűszálak úgy csapkodnak, mintha permet érne. Bácsikám billegve halad, mint egy kisgyerek a bizonytalan talajon, lábát szétveti, karját hirtelen kitarja, mint a kötéláncos, amikor elveszti egyensúlyát.

– Szédülsz? – kérdezem és megragadom a karját, ahogyan bizonytalanul inog egy lábon.

Ajkaival cuppant, ahogy beszívja a levegőt.

– Túl öreg vagyok – mondja, és kiegyenesedik.

Amikor az emelkedő tetejére érünk, rátalálunk arra a kis mélyedésre a földben, ahol általában megpihen. Körbevizslat, lát-e vadkaktuszt, azután lassan leül, gyökérszerű ujjáival lelapítja a fűvet maga előtt.

Alattunk az iszapos folyó csordogál girbegurba medrében. Az öreg ücsörög, én pedig állok a csillagfényben, fűszálakat rágcáslok. Ilyen közel Bácsikám sosem kerül a tengerhez.

– Umi no yo – mondogatja.

Előttünk minden szűzföld. A prérinek ezen a részén az idők kezdete óta nem vágták le a fűvet. Másfél kilométernyire keletre van egy hely, az egykori indián bölényugrató, magas, meredek szikla, ahová a bölényeket terelték, hogy onnan a mélybe zuhanjanak. Még mindig látni ott csontokat, némelyik kiáll a friss árkokból.

Bácsikám akár Ülő Bika Törzsfőnök is lehetne, ahogy ott ücsörög. Éppolyan préri-barna bőre van, a mély, barna ráncok kiszáradt folyómedrekként gyűrnek arcát. Nem is lenne másra szüksége, csupán toll fejdíszre, és tökéletesen festene még képeslapon is mint

„Indián Törzsfőnök a kanadai prériről”, albertai szuvenír, japán gyártmány.

Jó néhány őslakos gyereket, akiket az évek során tanítottam, akár japánnak is nézhetnénk – és fordítva. Fekete szemük félnksége rémült állatokéra emlékeztet. Ahogyan gyorsan máshová néznek. Emlékszem, amikor kisgyerek voltam Slocanban, barátaim tekintete is ugyanígy pásztázott ide-oda villámgyorsan.

Először 1954 augusztusában jöttünk ide sétálni Bácsikámmal, két hónappal az után, hogy Emily néni először látogatott Grantonba. Miután elment, Bácsikám heteken át bánatos volt, le s föl járkált, kezével a fejét ütögette. Aztán egy este eljöttünk ide.

Csendes alkonyat volt, hasonlított a maira. Nyugalansága csitulni látszott, ahogy keresztülsétáltunk a ringatózó fűvön, bár tekintete még mindig szúrósan járt körbe, és olykor rám is szúrósan nézett.

Amikor a domb széléhez, a partfalhoz értünk, megálltunk, és lenéztünk a szakadék mélyére és a folyóra, amit ligetszerű facsoportok szegélyeztek. Nyugalansággal töltött el, hogy ott csörgőkígyók is lehetnek, és vissza akartam menni az útra.

– Nem veszélyes? – kérdeztem.

Bácsikám szinte sosem ad egyenes választ. Úgy éreztem, megfedd, hogy gyerekesen félek, amikor hirtelen így szólt:

– Mo ikutsu? Hány éves vagy most?

– Tizennyolc – válaszoltam.

Fejét csóválta, ahogyan csoszogott előre. Olyan mélyet sóhajtott, hogy belenyögött.

– Mi a baj, Bácsikám?

Lehajolt, és elsimította a fűvet. Fejét lassan csóválva, halkán így szólt:

– Túl fiatal. Még túl fiatal. – Azzal a gyengéd, félig szomorú, félig udvarias mosollyal mosolygott, amivel csak kisgyerekekhez és csecsemőkhöz fordul az ember. – Majd egy napon – mondta.

Akármit is akart nekem „majd egy napon” elmondani, még nem mondta el. Néha azon tűnődöm, vajon tisztában van-e az életkorommal. Harminchat évesen már nem vagyok gyerek.

Mellette ülök a prérin, és hirtelen mintha fűerdőben rejtőznék vele. Kezem az övé mellett pihen a száraz, kemény ugart borító gyökerek csomós szőnyegén.

– Bácsikám – suttogom –, miért jövünk ide minden évben?

Nem válaszol. Obasantól és Bácsikámtól is megtanulhattam, hogy a beszéd gyakran úgy elbújik bennünk, mint viharban az állat.

Ujjaimat átdugom a gyökérszövevényen, míg nem kibukkannak a fűszálak tövéből. Mintha ujjaim lennének

a gyökerek. E parányi erdő része vagyok. Úgy kutatom a földet és az eget, mint a fű: kitartó szomjúhozással.

– Miért, Bácsikám?

Éppen mondani készül valamit, szája nyitva, ahogyan előre mered, szeme kikerekedik. Aztán, mintha csak gondolatait akarná kiradírozni, kezével erősen megdörgöli arcát, és megrázza a fejét.

Fölöttünk és körülöttünk a préri-égbolt: elképzelhetetlenül hatalmas, nem törik meg fák vagy házak körvonalai. A Dél-Albertában eltöltött hosszú évek során sosem voltam képes sokáig nézni. Úgy tűnik, mintha örökké egy végtelen éjszakában ücsörögnénk, miközben körülöttünk a magas prérifű zizeg és nő, észrevétlenül hajol a hold halvány fényébe.

Végül a kezéhez érek.

– Várj itt egy kicsit! – mondom, miközben felállok, és a domb széléhez megyek. Mindig letépek legalább egy szál virágot, mielőtt hazamegyünk. Lassan leereszkedem a meredek ösvényen oda, ahol a lejtő oldalán átszivárog a föld alatti kis ér. Vadrózsabokrok sorjáznak az erecske mentén, tüskésen és zölden. Érzem illatukat. A partfal tövében hallom, amint lassan folydogál a víz. Sokáig elállodogálok és nézem, ahogyan a fal körvonalai beleolvadnak az éjszakába.

1972. szeptember 13.

Erre a napra a jövőben is emlékezni fogok. Úgy látszik, nincs ínyemre, hogy a váratlannal együtt éljek. Ma délután, amikor megcsörren a telefon, éppen egy hónappal vagyunk utolsó grantoni látogatásunk után, és az ötödikes és hatodikos osztályom előtt állok a cecili felzárkóztató iskolában, magamat védem.

Az albertai Cecil városka Grantontól északkeletre fekszik bő kétszáz kilométernyire, és ugyanebben a tanteremben tanítok hét kerek éve. Igyekszem havonta egyszer beugrani nagybátyámhoz és Obasan nagynémhez, akik mindketten nyolcvan fölött járnak. De az iskolaév kezdetén nagyon sok dolgom akad.

Rendszerint legalább két hetembe kerül, mire megismerjük egymást az új osztályommal. Az idén két óslakos lány került hozzám, testvérek, tizenkét, illetve tizenhárom évesek, örökbe fogadták őket. Van még egy szép, félig japán, félig európai lány is, akit Taminak hívnak. Aztán ott van Sigmund, a szeplős, vörös hajú fiú. Már látom, hogy velem sok bajom lesz. Próbálok szem előtt tartani, és az első sorba ültetem.

Sigmund feltartja a kezét, ahogy szokta.

– Tessék, Sigmund!

– Nah Canny kisasszony! – mondja.

– Nem Nah Canny – válaszolom, és nyomtatott nagy betűkkel felírom a nevemet a táblára: NAKANE. – Az a-k rövidek.

Néhány gyerek „Nah Cane”-nek ejti a nevemet, egyszer hallottam, amint az egyik lány azt mondta: „Naomi Nah Cane-nek betartunk.”

– Volt már szerelmes, Nakane kisasszony? – kérdezi Sigmund.

– Szerelmes? Mit jelent az, hogy szerelmes? – kérdezem, hogy megkerüljem a problémát.

Sigmund sosem tartja nyugodtan a kezét jelentkezés közben, hanem izgatottan rázza, akár szél a faleveleket.

Visszagondolok azokra az időkre, amikor én voltam gyerek, és megkérdeztem nagybácsikámat, hogy ő és Obasan szerelmesek-e egymásba. Kérdésem célt tévesztett.

– Az meg mi? – kérdezte nagybácsikám. Sosem láttam őket, hogy egymást megölelték volna.

– Készül férjhez menni? – kérdezte Sigmund.

A gyerekek szemtelenek. Mihelyt megérzik, hogy nem fegyelmezem őket, visszaélnek velem, s elvesztem önuralmam az órai vitákon.

– Miért kérdezed? – kérdelem ingerülten és méltóság nélkül.

– Anyukám azt mondja, nem néz ki elég idősnek ahhoz, hogy tanár legyen.

Ez furcsa. Biztosan apró termetem miatt van: százötvenöt centiméter, negyvennyolc kilogramm. Amikor tizenhat évvel ezelőtt tanítani kezdtem, a szülők meglepetten adták be gyerekeiket az ajtón. A fiatalságom vagy a távol-keleti arcom miatt vajon? Sosem tudtam meg.

– A barátom randevút akar kérni Öntől – teszi hozzá Sigmund. Tudja, milyen zsbongást vált ki az osztályból. Néhány lány vihog, és kezét szája elé kapja. Megfelelő reakció, gondolom bánatosan. Tipikusan cecili történet lenne: Nakane kisasszony Sigmund egyik barátjával randevúzik. Kész röhej.

Hátat fordítok az osztálynak, és kibámulok az ablakon. Minden évben felteszik ezt a kérdést legalább egyszer:

– Férjhez készül menni, Nakane kisasszony?

A városban mindenki figyel, mi történik – van-e kilátás egy kis flörtre? Egyszer az egyik tanítványom megözyvegyült apja eljött elem tanítás után, és elvitt vacsorázni a helyi szálloda éttermébe. Ideges voltam, ahogy besétáltam vele a Cecil Innbe.

– Hová valósi? – kérdezi, amint leülünk egy kis asztalhoz a sarokban. Ezt a kérdést egyetlen idegen sem hagyja ki. Az emberek azt hiszik, külföldi vagyok.

– Hogy érti ezt?

– Mióta él ebben az országban?

– Itt születtem.

– Oh – válaszolja, és elvigyorodik. – És a szülei?
 – Az anyám nisei.
 – Micsoda?
 – N-i-s-e-i – betűzöm, és leírom a szót egy szalvétára. – Úgy ejtik, hogy ni-szěj. Azt jelenti, második generációs.

Néha az az érzésem, túlságosan régóta tanítok már. Elmagyarázom, hogy a nagyszüleim, akik Japánban születtek, első generációs bevándorlók, azaz „issei” voltak, míg a „nisei”-k gyerekeit „sansei”-nek, azaz harmadik generációsnek hívják.

Az özvegyember annyit kérdezett, hogy már-már azt hittem, a személyi igazolványomat is elkéri. De táskámban csak a jogosítványom van. A fényképes igazolványomat is magamnál kellene tartanom, amelyen a nevem szerepel. Megumi Naomi Nakane. Született 1936. június 18-án Vancouverben, British Columbiában. Családi állapota: vénlány. Egészségi állapota: megfelelő, gondolom. Foglalkozása: tanár. De már halálra unom a tanítást, és szívesen nyugdíjba mennék. Mi mást akarhatna még bárki is tudni? Személyisége: feszült. Jelen vagy múlt idő? Állandó állapot. Egy házi légy társasági bája jellemzi. Ez már eléggé öntipró, ugyebár?

Az özvegyember többé nem randevúzott velem. Vajon miért nem feleltem meg neki? Én semmit nem tudtam kérdezni tőle. Talán azt hitte, nem érdekel? Nem tudják az emberek megkülönböztetni az idegességet az érdektelenségtől?

– Nos – mondom, megfordulok és szembenézek az általános kuncogással –, sok olyan kérdés létezik, amelyekre nem tudom a választ.

Sigmund keze még mindig fönt van és integet.

– De ön vénlány – mondja, és az osztály felé vigyorog. A lányok még erősebben kuncognak.

– Vénlány? – fintorodom el, és kedvem lenne megfojtani. – Mit jelent ez a szó?

– Aggszúz – mondja Sigmund szemtelenül.

Vénlány? Aggszúz? Egyedülálló? E kifejezések kétségtelenül állnak rám. Harminchat évesen nem vagyok kelendő portéka a lánypiacon. De Emily néném Torontóban visszautasítja ezeket a megbélyegzéseket, pedig ő öreglányosabb nálam, és ötvenhat évesen még mindig egyedül él. Azt mondja, ha rendesen megtisztítanánk a kifejezéseket a rájuk rakódott előítéletektől, nem utasítaná vissza őket.

– Azt hiszem, vénlány vagyok – mondom mogorván.
 – A torontói nagynéném is az.

– A nagynénje is az? Hogyhogy?

Széttárom a karomat. Hadd sorjázzanak a kérdések. Tényleg, miért vagyunk a mi kis családjunkban ketten is

egyedülállóak? Biztosan valami van a vérünkben. Szípirtyóhajlam-szindróma. Emily néném és jómagam felajánlhatnánk magunkat a tudománynak kutatás céljára. De ő ehhez túlságosan elfoglalt, rohangál Toronto körül mindenfelé konferenciákra. Mindenhonnan olyan sebesen elrobog, hogy még a saját hangját sem hallja meg.

– És őt hogy hívják, tanárnő?

– Emily Kato – mondom, és betűzöm is a nevét. – „Kato”, és nem „kei-tou”. Miss E. Kato. – Vajon van rá esély, hogy ebből a nevetséges párbeszédéből fonetika óra legyen?

Mérget veszek rá, hogy valaki rákérdez a nagynéném szerelmi életére is. Volt-e Emily nénikém valaha is szerelmes? Kétségkívül van benne szeretet. A szerelem, akár a folyóparti szél, áthúsz lelkén és képzeletén. A szerelem, akár a prérifarkas, beleüvölt a „szeresd őket és hagyd el őket” szélbe.

Az osztályterem ajtaján kopognak, és örülök, hogy megszabadulhatok a kínos helyzetből.

– Kérlek, nyisd ki az ajtót – intek Lori, az őslakos kislány felé, aki hátul ül, és sosem szól egy szót sem.

A titkárnő mosolygós arca tűnik elő az ajtónyílásban, és így szól:

– Miss Nakane, telefonja van Grantonból.

Meghagyom az osztálynak, hogy folytassák. Ez az utasításom látszik a leghasznosabbnak. Végigmegyek a folyosón az igazgatói szobáig, magam mögött hagyva a sugdolózást.

Az igazgató háttal áll nekem, csaknem teljesen kopasz feje olyan, mintha arctalan arc lenne. A háta mögött egyenként ropogtatja ujjait. Azt az esetet idézi fel bennem, amikor tehenet próbáltam fejni.

A telefon félre van téve.

– Miss... khm... khm. Csak nyugodtan.

A kezelő jelentkezik, amikor beleszóllok. A vonal recseg, erősebben fülemhez szorítom a telefont.

– Halló. Elnézést. Ki beszél?

Dr. Brace hívott a grantoni kórházból. Olyan a hangja a telefonon át, mintha régi lemezfelvételtől szólna. Nem tudom felfogni, amit mond.

– Kicsoda? A nagybátyám?

Furcsa érzésem támad: olyan, mint az áramütés, de nem olyan éles – tompa rángást érzek a tarkómon és a gyomromban egyszerre. Aztán gyorsan elcsitul.

Maradj veszteg, szól egy belső hang. Szűrj meg a szavakat. Érzem, hogy képtelen vagyok megszólalni.

Nem tudom, elköszöntem-e dr. Brace-től. A telefon az ölemben, az igazgató pedig vállamra teszi a kezét.

– Rossz hírt kapott, Naomi? – kérdi.

Üresen bámulok rá.

– A nagybátyja? – Szemöldökét együttérzőn ráncolja össze.

Bólintok.

Kezét felém nyújtja, de nem tudok rá reagálni. Az agyam furán működik, mintha függetlenítette volna magát tőlem, felettem lebegne, s biztos távolból irányítana, akár egy tábornok.

Mit kell most tennem? Felhívom Stephennt. Délután negyed négy van. Hány óra van ilyenkor Montrealban? Nincs is nálam a telefonszáma. Emily nénié sem. Majd később telefonálok nekik. Vissza kell mennem a tanterembe, és helyettest is kell kérnem. Hány

nap szabadságot vegyek ki? Általában egy hetet engedélyeznek...

Amikor visszatérek az osztályterembe, éppen látom, ahogy Sigmund rohan vissza padjába a táblától, amelyről letörölt valamit. Kicsöngetésig az osztálynak csöndben kell olvasnia.

Fél hatkor már úton vagyok Grantonba. Igen rosszak az útviszonyok ezen az estén. Szítal az eső, emiatt csúszik néhol az út. Több időbe telik így odaérni, mint általában. De nem sietek, hogy Obasant láthassam.

ANTONIO D'ALFONSO

Az írásról

(részlet)

Az írás emlékezet. Az írás a valóság lényegi elemeire bontása. Az írás elutasít, suttog, lerombol. Beszédmód – akkor is, amikor elbeszél. Annak ellenére, hogy az elbeszélés velejárója az őszinteség, a történet kiszínezése, bonyolítása.

***

A nyelv önmagát tartalmazza. A nyelv nem tartalmazza az emlékezetet. Akár semmit sem tartalmaz. A nyelv önmaga által túlterhelt. Olyan energia, ami a nyelv használóját előre hajtja. Akár tetszik ez neki, akár nem.

***

A nyelv sosem semleges. Azt a jelentést fejezi ki, amivel egy nép a nyelvet megtöltötte. Írni annyi, mint népünk hangjára emlékezni, azok hangjára, akik előttünk éltek. Arra emlékeztet, mit lehet, és mit nem lehet csinálni az anyanyelveddel.

***

Írni annyi, mint emlékezni. Feljegyezni mindazt, amit a nyelv megérint.

***

A nyelvet két ember sosem használja ugyanúgy. Ugyanazt a nyelvet két ember sosem használja ugyanúgy. Ezek a különbözőségek alkotják a nemzetet. A különbözőségeit megbecsülni, nem pedig üldözni kell.

***

Tudom utánozni egy másik író stílusát. Egy adott korszak vagy évszázad íróinak stíluseszközeivel csak versenyezni tudok. A végén azonban egyedül találok magam a nyelv üressége előtt. Mert a nyelv óhatatlanul elveszti minden emlékét, amikor egy író keze közé kerül.

Különösen, amikor az író olyan nyelvet használ, ami nem sajátja, ami nem az ő népének nyelve. Különbség.

***

Feljegyezni a nyelv üzeneteit, ez indít arra, hogy írjak. Egy adott nyelv emlékével az agyamban írok, és ezt az emléket egy másik nyelven fejezem ki. Az emlékek násza. Nem tudok úgy írni, hogy figyelmen kívül hagyjam az olasz szavakat, amelyekkel önmagam számára leírom azt a zavarbaejtő látványt, mennyire ura az ember a természetnek Guglionesi bérceiről nézve.

***

Számomra az olasz is tanult nyelv. Észak nyelve, gondolataim nem ezen formálódtak, s nem is ennek zenéjét hallok éjjel, amikor nem tudok elaludni. A guglionesi dialektusból kell fordítanom olaszra. Amikor írok, fordítok. Olykor nincs szükség fordításra. A szavak angolul vagy franciául jönnek elő. A különbözőségek láncszemei.

***

Nem vagyok amerikai, még ha itt is dolgozom. Túl gyakran elszégyenlem magam, hogy különbözöm, de már elfogadom a különbözőségemet. Az vagyok, ami vagyok, és arra törekszem, hogy úgy fejezzem ki magam, ami leginkább összhangban van saját hússommal és véremmel. Ez az én stílusom. Ez az én nyelvem.

***

Elfelejtetni nem csak azt, ami az olvasott könyv előtt volt, hanem azt a sort is, ami az olvasott sor előtt volt. Megkérdőjelezni, amit az ember természetesen csinál. Megnevezni a stílusát.

***

Írni, de elemezni is. Írni és olvasva lenni. Olvasó nélkül az írás nem létezik, nem válhat emlékezetté.

Kürtösi Katalin fordításai

BEVERLY RASPORICH – TAMARA P. SEILER

A multikulturalizmus és a művészetek

Az elmúlt évtizedekben a kanadaiak nagy előszeretettel tépelődtek azon, vajon Kanadának van-e nemzeti identitása. Ez a bizonytalanság arra vonatkozóan, kik is vagyunk, részben azzal magyarázható, hogy a kanadai társadalom változáson ment át: önmagát már nem elsősorban angol-Kanada és Québec *két magányosságaként*¹ fogalmazza meg, hanem multikulturális nemzetként. Ez a hangsúlyeltolódás azzal jár, hogy a kanadai identitás egyre bizonytalanabbá válik.

A művészeknek nagy szerepük van a nemzeti *imázs* kialakításában és kiszínezésében. Bár sok képzőművész szerint a művész feladata nem az, hogy az állam megbízottja legyen, hanem hogy a művészetet önmagáért művelje, a művészek kevés elismerésben részesültek volna a korábbi Kanadában, ha egyáltalán nem vették volna figyelembe az ország meghatározó kultúráit és nemzetépítő szempontjait. Valójában mindig is magától értetődő kapcsolat van az országosan elismert művészek, a kultúra hivatalos szervezetei és intézményei, valamint az ország politikai/kulturális arculata között. E kapcsolat klasszikus kifejezéseként is értelmezhetjük a *Két magányosság* című regényt. Ebben a rendkívül népszerű kanadai irodalmi alkotásban Hugh MacLennan tükröt tart a kanadai társadalom elé, és rávilágít az ország bizonytalanul értelmezett politikai és társadalmi realitásaira, valamint az angol és francia dominanciájú telepesek kultúra modern problémáira és érdekeire. Az író Kanada a nemzet művészeként ünnepelte.

Visszatekintve világosan látjuk, hogy az országot valóban elsősorban a „két magányosság” jellemezte, mindkét domináns csoport döntő hatást gyakorolt a művészetekre és az irodalomra, attól fogva, hogy a franciák és az angolok észak-amerikai földre léptek. Az őslakosokat mellőzve ők alapozták meg a nemzeti kulturális identitást a magukkal hozott vallási és kulturális hagyományokból építkezve. Európai magaskultúra-formákat, értékrendet importáltak, amelyeket úgy formáltak át, hogy kifejezzék az Újvilág

realitásait. (...) Észak-Amerika angol-nyelvű területein az angolok, írek és skótok a Brit-szigetektől különböző, de szorosan egymáshoz kapcsolódó etnikai identitást alkottak, és létrehozták a maguk irodalmi hagyományát. (...) Később az országszerte nagy megbecsülésnek örvendő írók, mint Hugh MacLennan az 1950-es, majd Margaret Laurence az 1960-as években, művészetük középpontjába a „skót szellemet” helyezték. Az 1980-as és 1990-es években pedig az angol-kanadai szempontot érvényesítő Margaret Atwood és Alice Munro mind otthon, mind külföldön népszerű és közismert szerző lett.

Ha visszanezünk tehát, olyan országot látunk, amelynek a magaskultúra és a képzőművészet intézményrendszerét illetően Európa-központúsága volt a meghatározó eleme, miközben az ország gyarmatból nemzetté vált. Importált a szimfonikus zene és a balett. (...) A festészet is Európa-központú: először a koloniális kultúra példája volt, Angliára és Franciaországra, majd később az Egyesült Államokra tekintett a normákat és irányzatokat illetően. 1907-es megalapításakor a Kanadai Nemzeti Galéria európai művek gyűjtését kapta feladatul, hogy történelmi kontextust biztosítson a kanadai művek számára. A színházi hagyománynak is európai gyökerei voltak. (...)

A közelmúltban és napjainkban nagyon más Kanada kibontakozásának lehetünk tanúi: a „más” etnikai kultúrák művészi eredményeire már nem marginálisként, hanem a nemzet életének integráns részeként tekintenek. Az európai gyökereket részben háttérbe szorítva Kanada olyan gazdag posztmodern nemzeti kultúrát hoz létre, amelyet áthat mind az őslakos művészet és kultúra reneszánsza, mind a legkülönbözőbb országokból és földrészekről érkező bevándorlók tömegének világa. Ez tükröződik az angol-kanadai irodalomban és képzőművészetben egyaránt: mindkettő egyre sokszínűbb, mert a nem-európai hagyományokat őrző művészek a maguk népének valóságát is beépítik alkotásaikba.

Az őslakosok művészete és a kulturális fősodor

Kanada már 1971 előtt is – amikor formálisan is hitet tett a multikulturalizmus mellett, s amelyet a „multikulturalizmus kétnyelvű keretek között”-formulával fogalmaz meg – pluralisztikus társadalom volt, hiszen (...) az európai telepesek megjelenésükkor nem üres földrészt találtak itt, hanem virágzó, egymással kölcsönhatásban lévő őslakos kultúrákat, és ez a tény Kanada kultúrájára mély hatást gyakorolt. (...)

Az angol-kanadai kanonizált irodalom fő sodra bővelkedik őslakosoktól átvett motívumokban és színekben. Például a konföderációs költők (...) felhasz-

1 Hugh MacLennan 1945-ben megjelent regényének a címe, a *Two Solitudes* (Két magányosság) emblematikussá vált Kanadára vonatkozóan. A multikulturalizmus megjelenésével a bevándorlókat és az őslakosokat a „harmadik magányosság” képviselőiként is kezdték emlegetni. (A lábjegyzetek a fordító jegyzetei.)

2 A kanadai konföderációt 1867. július 1-jén hozták létre – a „konföderációs költők” ez idő tájt születtek és verseikkel, irodalomszervező tevékenységükkel a „nemzeti kultúra” alapjait fektették le.

nálták az őslakosok történeteit és szimbólumait, az európai-őslakos kapcsolat mindennapjait. (...) A kanadai vizuális művészeti hagyományt is foglalkoztatta az őslakosok világa. A XIX. században az ír származású Paul Kane az északnyugat-kanadai őslakosokat klasszikus európai pózokban festette meg. Ő teremtette meg azt az iskolát, melyben az európai származású kanadai festők modelljei az őslakosok. A XX. század elején viszont Emily Carr a brit-kolumbiai Haida törzs falvait és totemoszlopait tipikus euro-kanadai hagyományörzés jegyében ábrázolta. (...) Az őslakosság hatása a kanadai zenében is érvényesül, mint például Harry Sommers *Louis Riel* című operájában.³ (...)

Az irodalomtudomány és a kulturális antropológia kutatói a kanadai képzőművészetben és irodalomban előforduló indián-ábrázolások tanulmányozása során kimutatták, hogy az őslakosok jobbra fiktív alakok voltak a nem-őslakosok számára – a fehér ember szimbolikus „indiánja” olyan kitalált figura, akit a telepeskultúra képzeletéhez, pszichológiai és társadalompolitikai igényeihez igazítottak. (...) Az a tény, hogy a telepeskultúra tartósan és elmélyülten foglalkozott az őslakosok kulturális identitásával, minden bizonnyal hozzájárult az őslakosság művészetének jelenlegi reneszánszához. Az 1970-es és 1980-as évek multikulturális kontextusában a kanadai őslakosok művészi és kulturális hagyományai feléledtek, s az 1990-es években ez a folyamat folytatódott. (...)

Az „őslakos művészet” fogalom azonban problematikus, mivel a nyugati kultúra találta ki. (...) A telepesek őslakosokra vonatkozó történelmi és antropológiai kutatásai az őslakos népek kultúráját elkülönítik sajátjuktól azzal, hogy legtöbbször olyan különálló és statikus jelenségek együtteseként kezelik, amely a kihalás szélén áll. (...) Kortárs őslakos művészek ezért úgy érzik, hogy ez a felfogás a megalázó „kivülálló” művész kategóriájába helyezi őket: olyanba, akit magától értetődően „primitívnek” és a fősodorhoz képest kisebb jelentőségű, műkedvelő „másiknak” tartanak. (...) A kulturális kölcsönhatás és szintézis elkerülhetetlen, különösen Kanada északi és nyugati részén. Az őslakos művészek (...) egybefonják az őslakos és a telepes kultúrákat, így átalakítják az őslakosság világát is. Ugyanígy: napjaink nem-őslakos művészei is beleszövik az őslakosok örökségét művészetükbe; a közelmúltban olykor még a kulturális kisajátítás vádjá is felmerült velük szemben. (...)

Az olyan művészek, mint Tomson Highway⁴ sikeresen ötvözik a nyugati színházi hagyományt az őslakosság élményvilágával és mitológiájával. (...) Ő tipikus kortárs őslakos szerző, aki izgalmasan kérdőjelezi meg a telepes kultúra esztétikai rendszerét és konvencióit. (...)

„Más etnikai csoportok” – irodalom és kulturális átalakulás

Az őslakos művészek, a nem-angol és nem-francia gyökerekkel rendelkező bevándorlók és azok leszármazottai egyaránt hatnak a mai kanadai kultúrára. Az eurocentrikusan Kanada alapító nemzeteinek nevezett angolok és franciák öröksége gazdag, de olyan redukáló, kizárólagosságot eredményező bikulturális keretet teremtett, amely marginalizálta az őslakosokat és az ún. „más etnikai csoportokat”. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az etnicitás tekintetében Kanada bikulturális, gyarmati örökségének alapvető jellemzője a hierarchikus szemlélet.

Ez a hierarchia a társadalom, az állam és a kultúra peremére számúzta a különböző hullámokban a XIX. és XX. században érkező, egyre sokszínűbb bevándorló csoportokat és azok leszármazottait. Kanada soknyelvű bevándorló népességében ott vannak a kínaiak, akik már az 1850-es években letelepedtek Brit-Columbiában, az izlandiak, akik az 1870-es években érkeztek Manitobába, a kelet-európai zsidók, akik a XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve Montrealban, Torontóban és Winnipegben találtak otthonra, az ukránok, akik 1896 és 1930 között Észak-Albertában és a préri tartományok más részein lettek új hazát, a második világháborút követően pedig az ontariói nagyvárosokban. Az olaszok Torontóba, Montrealba és más nagyvárosokba költöztek az 1950-es években. A bevándorlást szabályozó törvények 1967-es liberalizációját követően egyre többen érkeznek Dél- és Délkelet-Ázsiából, valamint a karibi térségből. Őket és a többi nem angol vagy francia eredetű bevándorlót a „másik” jelzővel illetik. (...)

A „harmadik erő”, ahogyan az 1960-as évek végén nevezték őket, a korai bevándorlók kanadaivá lett leszármazottai alkották, akik közül sokan a múlt század elején Kelet-Európából érkeztek, de közéjük tartoztak az első generációs bevándorlók is, akik között sok magasan kvalifikált és művelt ember volt. Európa legkülönbözőbb országaiból jöttek a második világháború után. Együttesen követeltek Kanadában olyan legitimációt, amely szimbolikus, kulturális és jogi egyenlőséget von maga után. Az a politikai szintézis, amely részben a harmadik erő mozgalmának az eredménye, a multikulturalizmus. (...) E politika jegyében a kanadai kul-

3 L. Riel többször említi M. Campbell is *Félvér* című regényében.

4 T. Highway író, drámaíró és zenész 2007 májusában a budapesti Merlin Színházban is fellépett: zongorán kísérte saját dalait. A rezervátumban élő őslakos asszonyokról szóló *Rézangyalok* című drámája magyarul is megjelent a *Történet a hetedikén. Mai kanadai drámák* című antológiában (Európa Könyvkiadó, 2007).

túra hivatalos megnevezése Pierre Trudeau 1971 októberében elhangzott, már említett bejelentése óta „multikulturalizmus kétnyelvű keretek között”.

Watson Kirkconnell 1935-ben közzé tett antológiájától eltérően a legtöbb angol nyelvű kanadai irodalomtudós egészen az 1980-as évekig figyelemre sem méltatta a jelentős mennyiségű, ukrán, magyar, izlandi, jiddis, olasz és számos más nyelven Kanadában született bevándorlóirodalmat. Az angol-kanadai irodalmi-kritikai fórumok csak a közelmúltban voltak hajlandók és képesek reagálni a főként a két világháború közötti, illetve közvetlenül a második világháború utáni második generációs bevándorlók műveire. Gyakorlatilag minden, a nem-alapító nemzetek által írt bevándorló irodalom története küzdelmek krónikája. Először azért küzdöttek, hogy megtalálják saját hangjukat, aztán pedig azért, hogy ezt a hangot mások is meghallják és értékeljék. (...)

A korábbi bevándorló hullámok esetében az értelmiséget leggyakrabban az adott közösség egyházi tisztségviselői adták, a második világháború után azonban helyüket a politikai ellenzék vette át. A második generációs bevándorló írók (...) akarva-akaratlanul a közvetítő kényes szerepét is eljátszották azzal, hogy népcsoportjuk élményeit a nagyobb közösséggel megosztották, és gyakran mindkettőt kritikával is illették. A második generációs bevándorlók irodalmát gyakran nevezik vallomásosnak, mivel a „csönd megtörésének”⁵ feladatát vállalja.

(Ehhez a vonulathoz tartozik többek között Joy Kogawa *Obasan* című 1981-es regénye, de érdekes módon számos őslakos szerző műve is ilyen „vallomásos” jellegű, mint például Maria Campbell *Félvérje* [1973].) (...)

Az összes művészeti ág közül az irodalom a legtermészetesebb közeg az etnicitás teljes körű megjelenítéséhez. (...) Nem meglepő tehát, hogy az angol-kanadai irodalomban a bevándorló történetek jó része utazásról, helyváltoztatásról, a társadalomba való beilleszkedésről szól, valamint az óhaza és az újhaza összevetéséről. (...) A bevándorló-élményt feldolgozó írók gyakran vetik össze a régít az újjal, sokszor a régi világ klausztofobikus emlékeit és az új világ szellemi kudarcait egyaránt elítélve. Olyan irodalmi tájként ábrázolják Kanadát, amely „láthatatlan gettók földje”. Egymásba fonódó mikrokozmoszok labirintusa, amelyben valóságos, ámbar láthatatlan határok választják el egymástól az ott lakókat etnicitás, anyagi javak és osztálykülönbségek szövvényes kapcsolatán nyugvó konvenciórendszer révén. (...)

Kürtösi Katalin fordítása

- 5 A bevándorlókra vonatkozóan éppúgy egy irodalmi mű címe vált emblematikussá, mint a két alapító nemzetre vonatkozóan a „két magányosság”: Marco Micone 1980-ban írt *Gens du silence* (Hallgatagok) című drámája vitte először színpadra Montrealban a bevándorló-témát, vállalva, hogy kimozdítja a kanadai népesség egyre nagyobb hányadát alkotó bevándorló-tömeget a némaságból.

Bouyoucas, Pan (1946) hazájukból menekülő görög szülők gyermekeként Libanonban született, családjával 1963-ban Kanadába költözött, azóta Montreal görög negyedében él. Építészetet tanult, majd dráma és film szakon végzett. Fordított angolról franciára és fordítva, filmkritikákat, rádiójátékokat és színdarabokat, gyermek- és ifjúsági műveket írt. Darabjaiból többet lefordítottak olaszra, oroszra, szerbre. Válogatásunkban szereplő *A másik* című kisregényét a legrangosabb kanadai irodalmi díjra (Governor General's Award) jelölték, 2004-ben írt ifjúsági regénye, az *Anna Pourquoi* kategóriájában tartományi díjat kapott.

Campbell, Maria (1940) Észak-Saskatchewan tartományban született, felmenői között skótokat, franciákat és indiánokat találunk, így sem a fehérök, sem az őslakosok közé tartozónak nem érzi magát. Ön-életrajzi ihletésű regénye, a *Félvér* a több ezer kirekesztett félvér kanadai megalázottságáról, társadalmon-kívüliségéről szól. Népe történetét gyerekkönyvekben is elmeséli, egyetemen oktat, több egyetem díszdoktora, de önmagát elsősorban a félvérök szószólójának tartja.

d'Alfonso, Antonio (1953) Közép-Itáliából kivándorolt szülők gyermeke, tanulmányait Montrealban angol és francia iskolákban végezte, az egyetemen kommunikációt tanult. 1978-ban megalakította az 1990-es évektől Torontóban működő Guernica Kiadót, amely főként bevándorló szerzők műveit adja közre angol és francia nyelven, itt jelent meg a kanadai magyar költők antológiája is (John Miska gondozásában). Angolul és franciául ír. Fontosabb kötetei: *The Other Shore* (1986), *L'autre rivage* (1987, prózaversek), *Fabrizio's Passion* (1995, regény), *In Italics. In Defense of Ethnicity* (1996), *En italiques. Réflexions sur l'éthnicité* (2000, tanulmányok).

Kogawa, Joy (1935) Vancouverben született, felmenői Japánból érkeztek Kanadába, ezért a családod a második világháború alatt több ezer sorstár-

sukkal együtt „ellenséges idegenként” Brit-Columbia eldugott részébe telepítették ki és vagyonukat elkobozták. Ennek élményét dolgozza fel ön-életrajzi ihletésű regénye, az *Obasan* (1981), amely több irodalmi díjat is kapott. Kogawa korábbi kötetei haikura emlékeztető verseket tartalmaznak. Torontóban él. Legújabb kötete a *Song of Lilith* (2001).

Marcel, Jean (eredeti nevén Jean-Marcel Paquette) (1941), író, irodalomtudós, neves középkor-kutató, a québeci Laval Egyetem volt professzora, Bangkokban él. Többször járt Magyarországon, jelesül Pécsen, nagyban hozzájárult az ottani egyetem „frankofon tanszéke” tanulmányi programjának kialakításához.

Micone, Marco (1945) Dél-Olaszországban született, szüleiivel tizenhárom évesen érkezett Montrealba, ahol 1971-ben szerzett magiszteri fokozatot a McGill Egyetemen francia irodalomból. A Vanier Főiskolán tanított irodalmat, közben aktív közéleti szereplőként egyrészt a bevándorlók érdekeiért áll ki, másrészt a francia nyelv védelmében foglal állást. 1980-ban bemutatott *Gens du silence* (A csönd népe) darabja új korszakot nyitott a bevándorlók irodalmi ábrázolása és közéleti megítélése terén. A bevándorlókról szóló trilógiájának harmadik darabja, a *Déjà l'agonie* (Már agónia) 1989-ben elnyerte egy montreali napilap, a *Journal de Montréal* nagydíját.

Rasporich, Beverly (1941) kanadai irodalomból doktorált a Calgary Egyetemen, majd ott tanított. Kutatási területei: kanadai irodalom és vizuális kultúra, multikulturalizmus, őslakos irodalom és művészet.

Seiler, Tamara Palmer az Albertai Egyetemen doktorált, ma a Calgary Egyetemen oktat. Kutatási területei: angol-kanadai irodalom, bevándorló irodalom, kultúrtörténet, retorika, populáris kultúra (pl. a Calgary Stampede rodeo-fesztivál szakértője).

Bácsi István (1959, Kecskemét) érettségi után nyomdákban dolgozott szedőként, tördelőként. Írt verseket, majd hosszú szünet után az Írószövetség Íróiskolájában kezdett újra írásal foglalkozni. Mendén él.

Bálint Péter (1958, Debrecen) író, pedagógus. A Debreceni Egyetem és a Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskola tanársegítő tanára. Debrecenben él. Hét regénye és öt esszé- illetve tanulmánykötete jelent meg. Többek között *Literatúra-, Alföld-nívó-, Debrecen Város Kultúrájáért-díjas*. Legutóbbi kötetei: *Végbúcsúmat tiszta szívvel fogadjátok* (Csokonai-regény, 2007), *Csillagfény és homály közt* (tanulmányok, 2007).

Deme Tamás (1946, Budapest), tanár, művelődéskutató, az esztergomi Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola docense, Budapesten él. Verseket 1967 óta publikál. Legfontosabb kötete: *„ami történik és ami van”* (tanulmányok, 1994).

Duma-István András (1955, Klézse) költő. Versei őrzik a csángó dialektus állapotát. Szervezője a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének, illetve a klézsei szervezetnek. 2000-től kétnyelvű lapot is szerkeszt *Mi magunkról* címmel. Verseskötete: *Én országom Moldova* (Csíkszereda, 2000).

Erős Kinga (1977, Brassó) kritikus, a Magyar Napló szerkesztője, Budapesten él. Írásai többek között az Új Könyvpiac, Irodalmi Jelen, Szépirodalmi Figyelő, Kortárs és Hítel című folyóiratokban jelennek meg. Kötete: *Könyvbölcső* (interjúk, kritikák, tanulmányok, 2007).

Fazekas Ibolya Diána (1984, Mohács) A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-történelem szakos hallgatója. Tanulmányok mellett recenziókat és kritikákat ír.

Halász Péter (1939, Budapest) a gödöllői Agrártudományi Egyetemen végzett. 1964 óta a moldvai csángók kultúráját és történetét is kutatja. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus főtanácsosa. Budapesten él. Fontosabb tanulmánykötetei: *Bokrétába kötettem vala* (2000), *Nem lehet nyugtunk* (2004), *A moldvai csángók hiedelemvilága* (2004), *A moldvai csángók hagyományos állattartása* (2007).

Hamana Zsolt (1982, Budapest) pénzügyi diplomát szerzett, majd újságírónak tanult, jelenleg is ebben a szakmában dolgozik. Prózát ír, az Írószövetség Íróiskolájának hallgatója. Budapesten él.

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport *Elérhetetlen föld* című antológiájában indult. József Attila- (1979, 1999) és Balassi Bálint-émlékdíjas (2003). Legutóbbi kötetei: *Októberi tücskök* (2005), *Szomorún és boldogan* (2007), *Kata könyve* (gyermekversek, 2008), *Fémmel-fűtyel* (gyermekversek, 2009).

Kunkovác László (1942, Endrőd) fotóművész, vizuális antropológus. Hazai gyűjtőutak után bejárta Szibériát és Belső Ázsiát. Számos kiállítása volt itthon és külföldön. Többek között Balogh Rudolf-díjas (1996), megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét (2000), valamint Bács-Kiskun megye Tudományos Díját (2006). Budapesten él. Könyvei: *Ősépítmények* (2000, 2001), *Kece, milling, marázsa* (2001), *Kőemberek* (2002), *Táltoserő* (2006).

Kissné Kovács Adrienne (1952, Endrőd) tanár, etnográfus, szakíró. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett magyar-néprajz-orosznakon, itt is doktorált. Az irodalomtörténet és a néprajztudomány határterületeit kutatja. Toldy Ferenc- és Apáczai-díjas. Budapesten él. Kötete: *Mi marad?* (irodalmi és néprajzi tanulmányok, esszék, 2006).

Kürtösi Katalin (1951) a Szegedi Tudományegyetemen szerzett diplomát, posztgraduális stúdiumokat végzett az ottawai Carleton Egyetemen, az irodalomtudomány kandidátusa. Kutatási területei: modern dráma- és színháztörténet, többnyelvűség és interkulturalizmus. A *Central European Journal of Canadian Studies/Revue d'études canadiennes en Europe centrale* főszerkesztője. Kötete: *Valóság vagy illúzió? Meta-dramatikus elemek észak-amerikai színdarabokban* (2007).

Lázár Bence András (1989, Szeged) költő. 2008-ban a Kárpát-medencei Diákirók, Diákköltők Országos Találkozóján vers kategóriában arany minősítést kapott, a Deákpoézis, illetve az Író-Deák országos verspályázatokon pedig első helyezést ért el. Különböző folyóiratokban publikál.

Martonyi Éva francia-német-magyar szakon végzett Szegeden. 1970 és 1975 között a strasbourgi egyetemen volt magyar lektor. A francia irodalommal az 1970-es évektől foglalkozik, 1978-ban doktorált, 1983-ban kandidátusi fokozatot szerzett. 1992-től a Pécsi Tudományegyetemen docensként dolgozott, 1995-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem főállású oktatója. 2001-ben habilitált. Kutatási területei a XIX. és XX. századi francia irodalom, a modern irodalomelméletek és a frankofón irodalmak.

Nagy Koppány Zsolt (1978, Marosvásárhely) író. Budapesten él. Gion Nándor prózaírói ösztöndíjban (2004, 2006), az Irodalmi Jelen regény pályázatának második díjában (2006), az NKA prózaírói ösztöndíjában (2009), illetve az Akademie Schloss Solitude alkotói ösztöndíjában részesült (2009). Legutóbbi kötete: *Nagyapám tudott repülni* (novellák, 2007).

Oroszi Zsuzsanna (1974, Hatvan) középiskolai tanár. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett. Az Írószövetség Íróiskolájának hallgatója.

Pécsi Sándor (1960, Budapest) költő, szobrász. A kilencvenes évek közepe óta jelennek meg versei és esszéi különböző folyóiratokban.

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) a Magyar Napló szerkesztője. Történészként az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kutatója. Budapesten és Salföldön él. Legutóbb fordításában és gondozásában megjelent: Ivan Ivanovics Orosz: *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben* (2002).

Sárándi József (1945, Cserepesmajor) költő, író, újságíró. Az ELTE BTK magyar-történelem szakán szerzett diplomát 1972-ben. Volt a Rádió irodalmi szerkesztője, az Új Forrás főmunkatársa. József Attila-díjas (1977). Legutóbbi kötete: *Birtokviszony* (versek, 2007).

Soltész Márton (1987, Budapest) az idén végzett a Károli Gáspár Református Egyetem magyar alapszakán. Verseket, kisprózákat ír, Áprily-tanulmányát a PoLiSz közölte.

Sulyok Vince (1932, Ménfő) költő, műfordító. 1957-ben Norvégiában telepedett le. Norvégra fordította többek között Petőfi, Weöres, Illyés, József Attila, Píllinszky műveit, magyarra pedig számos norvég, dán és svéd költő verseit. Oslo városa fordítói (1975), Bethlen Gábor- (1994), Pro Cultura Hungarica-

(1996) és Hollandiai Mikes Kelemen Kör irodalmi díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Szegény ország* (versek és műfordítások, 2006).

Szabados György (1939, Budapest) zeneszerző, zongoraművész, zenefilozófiai írások szerzője. Európán kívül Kanadában és Taiwanon is koncertezett. 1972-ben elnyerte a San Sebastian-i zenei fesztivál Free Nagydíját. Liszt Ferenc-, Magyar Művészetért-, Aracs Főnix-, Párhuzamos Kultúráért-díjas, Szabó Gábor- és Gramofon-életműdíjas. Megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét.

Szabó Zsolt (1946, Kolozsvár) irodalomtörténész, a kolozsvári Babeş–Bolyai TE Újságírói Tansekének tagozatvezető docense. 1991-től a Művelődés című havilap főszerkesztője, EMKE- (1996) és Teleki Pál-emlékdíjas (2006). Sajtó alá rendezte *Benedek Elek irodalmi levelezése (1921–1929)* négy kötetét (1979, 1984, 1991, 2002). Legutóbbi kötete: *Intézményteremtő törekvések Erdélyben a XX. század első felében. Szentimrei Jenő irodalomszervező tevékenysége* (2006).

Szegedi Kovács György (1959, Szeged) költő. Lelkészi diplomát szerzett. 1987 óta jelennek meg versei irodalmi folyóiratokban. Legutóbbi kötete: *Pompeji mozaikok* (2005). Vörösmarty Mihály-díjas (2009).

Tarbay Ede (1932, Budapest) költő, író. Az ELTE könyvtár szakán, majd a Színház- és Film-művészeti Főiskola dramaturgjaként szerzett diplomát. 1954-től publikál. Többek között József Attila- (1993) és Stephanus-díjas (2001). Legutóbbi verseskötete: *A szüretelő tél* (2006).

Ughy Szabina (1985, Ajka) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarának negyedéves hallgatója.

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója, régi magyar irodalommal foglalkozik, a Magyar Nemzet munkatársa. Kötete: *Ki írta? Irodalmi művek névlexikona* (2004).

Vigh Árpád (1943, Debrecen) egyetemi tanár, műfordító, 1985-től a Pécsi Egyetem Francia Tanszékének vezetője. Kutatási területe a frankofon kulturális identitás és a frankofónia tanítása. 1991 és 1995 között a Párizsi Magyar Intézet igazgatója. 1996-tól 1999-ig a Strasbourgi Társadalomtudományi Egyetemen tanított. 2000-tól a Québeci Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériumához tartozó *Association internationale des études québécoises* nevű szervezet Igazgató Tanácsának és a *Globe* című montreali folyóirat Tudományos Tanácsának a tagja.

37. TOKAJI ÍRÓTÁBOR

Élő nyelv, élő irodalom – Hagyomány és kihívások (2009. augusztus 12–13–14.)

Augusztus 12. szerda

- 11.00 – **Megnyitó a Tokaj Hétszóló Rákóczi pincéjében**
Köszöntők, méltatások, vers és koccintás
- 12.00 – **Kazinczy Ferenc és Radnóti Miklós kiállítás** megnyitása a gimnázium aulájában
- 14.00–16.00 **Élő nyelv, élő irodalom – Hagyomány és kihívások** (plenáris ülés)
- 16.30–18.00 Vita a munkacsoportokban: Magyar megfelelő; Nyelvörzés – nyelvújítás; Kortárs szépirodalom
- 19.30–21.00 **Tokaji esték I.** Irodalmi est a Paulay Ede Színházban: negyvenéves a **Forrás**, húszéves a **Hitel** folyóirat
- 21.30–23.00 **Zene és irodalom** Házigazda: a **Műút** szerkesztősége, vendégenekar

Augusztus 13. csütörtök

- 08.30 Indulás autóbusszal Széphalomra – az írótabori tanácskozás a **Magyar Nyelv Múzeumában** folytatódik. Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulója – Kazinczy Ferenc és a magyar nyelv A magyar nyelv a világban – Európai nyelvstratégiák
- 11.00 A kiállítások megtekintése
- 12.00 Koszorúzás Kazinczy Ferenc sírjánál
- 14.00–16.00 **Munkacsoport-ülések**

- 16.15 Indulás vissza Tokajba
- 20.30–21.30 **Tokaji esték II.** Irodalmi est a kollégium kertjében: az **Agria** (Eger). és **A Vörös Postakocsi** (Nyíregyháza) szerkesztősége bemutatkozik.
- 21.30 Borkóstolás

Augusztus 14. péntek

- 09.00 Millenniumi Irodalmi Emlékpark
- Kazinczy Ferenc, Radnóti Miklós emléktáblájának avatása**
- 09.30–10.30 Radnóti Miklós költői nyelve. Filmvetítés, hozzászólások
- 10.45–11.15 A Munkacsoportok beszámolója. Összefoglaló
- 11.30–12.30 A **Tokaji Írótabor díjának átadása** az Általános Iskola aulájában – Fogadás

Várjuk a szakmai érdeklődők, a pályatársak, írók, költők, esszéírók, esztéták, irodalomtörténészek jelentkezését! Szállásunk és étkezősünk a Tokaji Ferenc Gimnázium kollégiumában lesz, a tanácskozáskor és a kiállítások a gimnázium aulájában.

Jelentkezési határidő: 2009. július 12. Érdeklődés és bővebb tudnivalók: (46) 359-923, (20) 453 48-90

Email: tokaji.irotabor@chello.hu

Postacím: Tokaji Írótabor, 3501 Miskolc, Pf. 375

Kulturális hírek, események

Pest Megye Szimfonikus Zenekarának komolyzenei koncertsorozata Pest megye millenniumának tiszteletére:

Július 10., péntek, 18 óra – Sopron, Szent Mihály székesegyház
 Július 11., szombat, 18 óra – Kismarton (Eisenstadt), Szent Márton székesegyház
 Július 12., vasárnap, 10 óra – Bécs, Szent Péter templom

Kulturális hírek, események

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága intézményeinek tárlatai

Honlap: www.pmmi.hu

Ilosvai Varga István festőművész tárlata 2009. július 26-ig látogatható a Czóbel Múzeumban Szentendre, Fő tér 1.

A Lombard reneszánsz – Képek a bergamoi Accademia Carrara gyűjteményéből című kiállítás 2009. augusztus 31-ig tekinthető meg a Ferenczy Múzeumban Szentendre, Fő tér 6.

Az Ünnepek és hétköznapiak – Élet és halál emlékei a 18. századból című kiállítás 2009. szeptember 6-ig látható a váci Görög Templom Kiállítóhelyen Vác, Katona Lajos u. 6.

Megjelent
A X. századi magyarok kísérleti régész szemmel

címen Magyar Attila sorozatindító könyve. A százyi fotóval és grafikával illusztrált írás két évtized kutatómunkáját és gyakorlati tapasztalatait összegezi. A hétkötetesre tervezett sorozat első része *A vitézekről...* alcímet kapta, utalva a szerző nem titkolt szándékára, mely szerint elsősorban a hagyományörzőknek, a történelmi életmód rekonstrukciója iránt érdeklődőknek kíván jól használható kézikönyvet, gyakorlati útmutatót adni.

Magánkiadás, 105 oldal, puha kötés, ára: 2500 Ft
 Megrendelhető és megvásárolható a Magyar Napló szerkesztőségében

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak.

A legtöbb szavazatot kapó verset megjelentetjük a Magyar Naplóban!

Az augusztusi lapszámhoz **2009. július 16-ig** lehet szavazni.

A júniusi versszavazás győztese **Tarbay Ede *Mintha lennék*** című verse. A Szerzőnek gratulálunk!

www.magyarnaplo.hu

**EGYEDÜLÁLLÓ ELŐFIZETÉSI AKCIÓ
 A MAGYAR NAPLÓ IRODALMI FOLYÓIRATRA!**

*Fizessen elő a Magyar Napló irodalmi folyóiratra és mi egy ajándékkönyvet küldünk Önnek!
 Régi előfizetőink minden karácsonyra könyvajándékot kapnak!*

- Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot
- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1500 Ft-ért** . . . pld.-ban
  - 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3000 Ft-ért** . . pld.-ban
  - 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **6000 Ft-ért** . . . pld.-ban

Név: .....
 Kézbesítési cím: .....
 Telefonszám: .....
 E-mail cím: .....
 Számlázási cím: .....
 Megrendelés kezdete: .....
 Aláírás: .....

Kérjük, a előfizetési szelvényt juttassa el szerkesztőségünkbe postán, faxon vagy személyesen.

Megrendelését leadhatja telefonon és világhálós oldalunkon is.

Magyar Napló Kiadó Kft.
 1450 Bp., Pf. 77. Telefon és fax: 413-6672
 E-mail: info@magyarnaplo.hu
 Honlap: www.magyarnaplo.hu